ARAŞTIRMA

DEVLET VE MARKSİZM

arın başlarında dünya-tarihsel ölçekte meyda-
siyasal gelişmelerin özellikle neo-liberal çev-
Marksizme karşı kullanılmasının üzerinden çok
n, 21. yüzyıla girerken Marksizm yeniden, en
bilim çevrelerinde eski itibarını kazanmaya
Karl Marks'ın "bugünkü dünyayı en fazla etki-
yinlerden biri olduğu" Marksizm muhaliflerin-
bul edilen, vurgulanan bir gerçekliktir. Dolayı-
nyada ve Türkiye'de olup bitenler anlaşılmak
sa Marksizm ihmal edilmemeli, çeşitli alanlar-
s'ın ve Marksist düşünürlerin analizleri, tartış-
eniden değerlendirilmelidir.

doktora tezi olan bu çalışmada Marmara Üni-
Öğretim Üyesi Ahmet Yılmaz Marksist teori-
itik ve sorunlu alanlarından birisi olan kapita-
et konusunu ele almış bulunuyor. Geniş bir
aramasının ve incelemenin ürünü olan bu ki-
arks, Engels, Lenin'den Gramsci, Poulantzas
and'a kadar çeşitli düşünürlerin analizlerini,
devlet kapitalizmi'nden 'hegemonya'ya, 'sivil
dan 'göreli özerklik'e kadar bir dizi kavrama
lgi ve eleştirileri, 'yapısalcı' veya 'araççı' ya da
nalitik' yaklaşımların değerlendirmelerini bu-
ilgi dağarcığınızı zenginleştirirken ufkunuzu
letebilirsiniz.

t devletin ne olduğunu merak edenler ve özel-
bu devletin iktisadi davranışlarını anlamaya
r açısından bu kitap bir kaynak niteliğindedir.

Ahmet Yılmaz
Kapitalist Devleti Anlamak
aykırı

ISBN 975-8337-37-8
9 789758 337378

KAPİTALİST DEVLETİ ANLAMAK

aykırı
ARAŞTIRMA

Ahmet Yılmaz

KAPİTALİST DEVLETİ ANLAMAK

Ahmet Yılmaz

aykırı
ARAŞTIRMA

© PEGASUS AJANS

KAPİTALİST DEVLETİ ANLAMAK
Ahmet Yılmaz

YAYIN YÖNETMENİ
Saim Koç

EDİTÖR
Seyfi Öngider

YAYINA HAZIRLAYAN
Gülşen Sayın

KAPAK VE SAYFA DÜZENİ
Uğur Alkapar

İstanbul - 2002
ISBN 975-8337-37-8

BASKI
Kitap Matbaacılık
Tel: 0212. 567 48 84

CİLT
Fatih Mücellit
Tel: 0212. 501 28 23

ARAŞTIRMADİZİSİ 9
AYKIRI YAYINCILIK
Sinan Ercan Cad. No: 34/33 81080 Erenköy-İstanbul
Tel: 0216. 445 22 14 - 380 29 24 Faks: 0216. 410 52 99
email: aykiri@kuraldisi.com
www.kuraldisi.com

AHMET YILMAZ

1968 yılında Kastamonu'da doğan Ahmet Yılmaz ilk ve orta eğitimini aynı şehirde tamamladı. 1989 yılında Marmara Üniversitesi İktisat bölümünden mezun oldu. Bir yıl sonra aynı bölüme araştırma görevlisi olarak girdi. 1992'de Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Ücretlerin Belirlenmesinde Teknolojik Gelişmenin Rolü" başlıklı tez çalışmasıyla yüksek lisansını tamamladı. 1999'da aynı Enstitüde "Kapitalist Devleti Anlamak- Marksist Yaklaşımlar" başlığını taşıyan tez çalışmasıyla ise iktisat doktorasını aldı. Halen Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde öğretim üyesi olan Yılmaz, "Modern devlet kuramı", "Türkiye ekonomisi ve gelir bölüşümü" konularında çalışmakta ve para teorisi ile makro ekonomi dersleri vermektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
GİRİŞ 9

I. BÖLÜM
KLASİK MARKSİZMDE DEVLET
(Marks, Engels, Lenin ve Gramsci) 14
Klasik Marksist Metinlerde Devlet Yaklaşımları 15
Klasik Marksist Metinlerin Yorumlanması 26
Ek: Gramsci ve Devlet 28

I. BÖLÜM
DOGMATİK MARKSİZM DÖNEMİ
Tekelci Devlet Kapitalizmi Yaklaşımı 34
Tekelci Devlet Kapitalizmi Yaklaşımına Eleştiriler 36

III. BÖLÜM
MARKSİST DEVLET
TARTIŞMALARINDA RÖNESANS
Araççılık 41
Güç Yapısı Araştırması Metodolojisi 43
Miliband'ın Yaklaşımı 46
Araççılık Yaklaşımına Eleştiriler 50
Yapısalcılık 54
Poulantzas, Kapitalist Devlet ve Göreli Özerklik 57
Yapısalcılık ve Poulantzas Eleştirileri 61
Devletin Türetilmesi Yaklaşımı 71

Devletin Türetilmesi Ekolünün Yöntemi 73
İdeal Kolektif Bir Kapitalist Olarak Devlet
(Sermaye Mantıklı Eğilim) 75
Devletin Meta Değişiminin Gereklerinden Türetilmesi
(Blanke, Jurgens, Kastendiek) 81
Hirsch ve Fordist Güvenlik Devleti Analizi 82
Sermaye İlişkisinin Görüngüsü Olarak Devlet
(Holloway ve Picciotto) 90
Devletin Türetilmesi Ekolüne Eleştiriler 103
Sistem Analitik Yaklaşım 116
Sistem Analizinin Yöntemi 117
Geç Kapitalizmde Devletin Çelişkili Rolü 122
Sistem Analitik Yaklaşımda Krizlerin Açıklanması ...128
Devletin Mali Krizi 129
Rasyonalite Krizleri 132
Meşruiyet Krizleri 134
Motivasyon Krizleri 136
Sistem Analitik Yaklaşıma Eleştiriler 137

SON SÖZ 143
YARARLANILAN KAYNAKLAR 151
DİPNOTLAR 159

ÖNSÖZ

Geçen on yılda Batı Avrupa ve Amerika'da bir grup teorisyen, 1980'li yıllarda yeni sağın yükselişine paralel bir şekilde, politik ve ideolojik olarak gerileyen solla birlikte arka planda kalan ve 1970'li yıllardaki popülaritesini yitiren kapitalist devlet kuramı tartışmalarını yeniden canlandırabilmek ve 1970'li yılların bu alandaki teorik kazanımlarını günümüz kapitalizmine uygulamak ve geliştirmek çabası içine girmişlerdir. Özellikle S. Clarke, B. Jessop, J. Hirsch, J. Holloway, S. Picciotto, W. Bonefeld gibi isimler bu çabaya katkısı olan önde gelen düşünürlerdir. Bu çalışmalar sonucunda gelişmiş kapitalist ülkelerde kapitalist devlet kuramı tartışmaları yeniden hareketlenmiş ve sosyal bilimlerin en önemli sorunsallarından biri olan "devletin kavranması" konusunda yeni perspektifler ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de ise, solun popüler olduğu 1980 öncesi dönem de dahil olmak üzere, kapitalist devlet kuramı konusu -sınırlı sayıdaki bazı çaba ve çeviriler dışında- aslında hiçbir dönemde yeterli ilgiyi görmemiştir. Bizce kapitalist devletin doğasının, biçim ve fonksiyonlarının, kapitalist gelişme sürecinde icra ettiği işlevlerin ve kapitalizmde devlet ve ekonomi arasındaki karşılıklı ilişkilerin kavranıp açıklanması açısından analitik rehber

olma özelliğini sürdüren Marksist devlet yaklaşımlarının, Türkiye'de de yeniden gündeme gelerek yaygın olarak tartışılması, Türkiye'de toplumun ve devletin anlaşılması açısından hiç kuşkusuz yararlı olacaktır.

Kapitalist devlet kuramı alanındaki yaklaşım ve tartışmaları kronolojik olarak ele alan ve bu teorik gelişmelerin özellikle yakın dönemde Türkiye toplumu, siyaseti ve devletinin anlaşılması açısından sunduğu imkanları ortaya koyan bu çalışma bir doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bu kitap bazı üslup değişiklikleri, dipnotlardaki kimi ayıklamalar ve son günlerde Türkiye siyasetinde meydana gelen bazı önemli gelişmeleri yorumlayan eklemelerle okuyucuya sunulmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'de kapitalist devletin doğuşu ve gelişiminin tarihsel analizine girişilmemiştir. Yine "nasıl bir sosyalist strateji?" sorununu bünyesinde barındırdığı için kritik önemde olan "kapitalist devletin sönümlenmesi" problemine yer verilmemiştir. Bu kayıtlar altında, umarım ki bu çalışma, Türkiye'de şimdiye kadar yeterli ilgiyi görmemiş olan bu alanda yeni çalışmaları uyarır ve kitaba yapılacak eleştiriler de benim perspektifimi geliştirmeme katkı sağlar.

Bu alanda çalışmam için beni teşvik eden Ahmet ÇAKMAK'a, çalışma sürecinde hiçbir zaman desteğini esirgemeyen Gülay YILMAZ'a, metnin son biçimini alması öncesinde okuyarak önerilerde bulunan Seyfi ÖNGİDER'e, ayrıca Türkiye kapitalizminin bunalımının ağırlaştığı bir dönemde bu çalışmayı yayımlamayı üstlenen Aykırı Yayıncılık'a ve kitabın baskıya hazırlanmasında emeği geçen yayınevi çalışanlarına teşekkür ederim.

Ahmet YILMAZ,
İstanbul, Şubat 2002

GİRİŞ

Devletin analizi, aslında ortodoks iktisat bilimi geleneğinin etkisinde kalan iktisatçıların iddialarının aksine, iktisat kuramının kapsamı dışında kalan ya da ona marjinal olan bir alan değildir. Nitekim Smith, Ricardo, Marks gibi klasik politik iktisatçılar kapitalist toplum ile kapitalist devlet arasındaki karşılıklı ilişkilerin kavranması meselesini önemli bir sorunsal olarak ele almışlardır. Fakat 19. yüzyılın sonlarından itibaren Jevons ve takipçisi olan neo-klasik iktisatçıların (Marshall, Edgeworth, Pigou, Menger gibi) ekonomi politiğe karşıt olarak 'iktisat bilimi'ni kurma çabalarını takiben, devletin doğası, onun kapitalizmin yeniden üretimindeki rolü, kapitalizmde devlet ve ekonomi arasındaki karşılıklı ilişkilerin analizi gibi konuların incelenmesi iktisat biliminin kapsamı dışında kabul edilmiştir.

Neo-klasik iktisatçılar tarafından oluşturulan bu 'iktisat bilimi' geleneğinin iktisat içinde egemen olması nedeniyle devletin analizi iktisadın dışında kabul edilmiş ve 19. yüzyılın sonlarından itibaren bu geleneğin etkisinde kalan iktisatçıların dikkatleri -ilginç bir şekilde, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerde devletin ekonomideki ağırlığının giderek artması, 20. yüzyılın en önemli eğilimlerinden biri olmasına rağmen- devlet dışındaki konulara kaymıştır.

Bu gelişmelere paralel olarak ülkemizde de genel olarak iktisatçılar, ortodoks iktisat biliminin etkisinde kaldıklarından,

devlet konusunun klasik ekonomi politiğin ilgilendiği manada ele alınması pek fazla iktisatçının ilgisini çekmemiş ve devlet ile ilgili yapılan çalışmalarda genellikle ortodoks iktisadın[1] konuya yaklaşımının etkisi altında kalınmıştır. Bu eğilimlerin bir sonucu olarak, ülkemizde hem genel olarak devlet kuramı hem de Marksist ekonomi politiğin devlet konusuna yaklaşımı ile ilgili olarak son derece sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır.

Ortodoks iktisat bilimi geleneği devlet ve ekonominin -her biri kendisine ait işleyiş kurallarına sahip- birbirinden ayrılabilen yapılar olduğu varsayımını benimsemiş ve analizlerini bu öncülün üzerine kurmuştur. Bu çerçeve içinde ortodoks iktisat tarihsel olmayan bir yöntemle, "piyasa ekonomisi" adı verilen kurgusal denge modellerinden hareketle ekonomiyi analiz etmiş ve bu modellerde devleti ekonominin dışında ve kurgusal ekonominin işleyişinin gereklerine ve bu modelleri benimseyen iktisatçıların tavsiyelerine bağlı olarak harekete geçen, her şeye kadir, sınıflar üstü (nötr) bir ajan olarak tasavvur etmiştir. Bu çerçevede devlet prensip olarak iktisat biliminin araştırma nesnesi dışında kabul edilmiş ve konuya yaklaşım genellikle 'devlet niçin ve ne kadar müdahale etmeli ya da etmemeli?' sorularının kapsamı içinde kalmıştır.

Ne var ki, yukarıda özetlenmeye çalışılan çerçeveden hareketle, kapitalist toplumun gerçeğinin ve kapitalist devletin doğasının, kapitalist toplum ile devlet arasındaki ilişkilerin ve kapitalizmin gelişim sürecinde devletin değişen rolünün anlaşılabilmesi olası değildir. Egemen iktisat bilimi, iktisatçıların dikkatlerini, piyasa, mübadele ilişkileri, birey, matematiksel denge modelleri gibi konulara çektiği ölçüde, aslında kapitalizm ve kapitalist devletin doğasının kavranmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle çeşitli kesimlerden yazarlar tarafından vurgulandığı gibi, kapitalist devlet konusunun ekonomi politiğin öngördüğü manada ele alınması, bugün artık yeterli bir iktisadi teorileştirmenin temel önkoşulu haline gelmiştir. İktisat biliminin bir politik iktisat olarak geleneksel rolünü yeniden üstlenmesi gerekmektedir.

Bu nedenle bu çalışmada, kapitalist devlet konusunda ortodoks iktisat biliminin kavramsal çerçevesinin sınırlılıkları ötesinde bilgilenmek, ülkemizde iktisatçıların şimdiye kadar pek ilgisini çekmemiş olan Marksist kapitalist devlet yaklaşımlarını incelemek ve geliştirilmiş olan Marksist kuramların içinde yaşadığımız ülkede ekonomi, siyaset ve devletin anlaşılabilmesi için sunduğu imkanları tespit etmek hedeflenmiştir.

Bu çerçevede kapitalist devlet konusunda Marksist ekonomi politiğin geliştirmiş olduğu yaklaşım ve tartışmalar kronolojik olarak ele alınmış ve bu analitik araçların içinde yaşadığımız ekonomi ve devletin anlaşılması açısından sunduğu ipuçları tespit edilmiştir.

Çalışma üç ana bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Birinci bölümünde klasik Marksist yazarlar tarafından geliştirilmiş olan devlet yaklaşımları incelenmiş ve klasik Marksist metinlerin yorumlanması ile ilgili günümüzdeki egemen fikirler değerlendirilmiştir. Bu bölümde ayrıca 1960'lı yıllardan sonra Marksist devlet tartışmalarını önemli ölçüde etkileyen bir klasik yazar olması nedeniyle Gramsci'nin Marksizm yorumu ve devlet anlayışı ek bir bölümde incelenmiştir.

İkinci bölümde, 1930-60 arasında, Marksizmin Stalin döneminin etkisinde kaldığı yıllarda, Marksizm içinde modern kapitalist devlet analizlerinde egemen olan tekelci devlet kapitalizmi yaklaşımı (Stamocap) ve bu yaklaşıma yöneltilmiş olan eleştiriler incelenmiştir.

Son bölümde de, Stamocap yaklaşımının çeşitli tarihsel deneyimler ve politik gelişmeler sonucunda kredisini kaybetmesini takiben, 1960'ların sonlarından itibaren Marksist devlet kuramı alanındaki ilgi canlanmasının bir ürünü olarak geliştirilmiş

olan ve günümüzde de Marksist devlet tartışmaları açısından önemli uzantıları olan dört farklı devlet yaklaşımı incelenmiştir. Şöyle ki;

Üçüncü bölümün ilk alt bölümünde devleti kapitalist sınıfın aracı olarak değerlendiren ve özellikle İngiltere'de Miliband, Amerika'da da Domhoff'un öncülüğünde geliştirilmiş olan 'Araççı kapitalist devlet yaklaşımı incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca araççı yaklaşımın kullandığı egemen metodoloji, araççılığın öncüsü olarak kabul edilen Miliband'ın yaklaşımı ve araççı perspektife yönelik olarak geliştirilmiş eleştiriler ele alınmıştır.

Üçüncü bölümün ikinci alt bölümünde, araççı devlet yaklaşımını eleştiren, devletin göreli özerkliği ile yapısal kısıtlarına vurgu yapan ve 20. yüzyılın önde gelen Marksist düşünürlerinden biri kabul edilen Poulantzas'ın öncülüğünde geliştirilmiş olan yapısalcı kapitalist devlet yaklaşımı incelenmiştir. Bu bölümde yapısalcı yöntem ile ilgili bir özet ile genel olarak yapısalcı Marksizm yorumu ve Poulantzas'ın devlet yaklaşımına yöneltilen eleştirilere de yer verilmiştir.

1970'lerin ilk yıllarından itibaren araççılar ile yapısalcılar arasındaki tartışmaların sınırlılıklarını aşmak ve Marks'ın Kapital'de geliştirmiş olduğu kategorilerden hareketle kapitalist devleti mantıksal ve tarihsel olarak türetmek isteyen "Devletin Türetilmesi Ekolü" üçüncü alt bölümde incelenmiştir. Bu alt bölümde devletin türetilmesi ekolünün yöntemi ele alındıktan sonra, ekol içinde devleti ortaya çıkaran mantıksal zorunluluklar ve devletin biçim ve fonksiyonlarındaki değişikliklerin mantıksal ve tarihsel nedenleri konusundaki tavırları ile birbirinden farklılaşan dört eğilim ele alınmıştır. Son olarak, hem genelde devletin türetilmesi ekolüne hem de ekolün çeşitli versiyonlarına yönelik eleştirilere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümün son alt bölümünde de tıpkı devletin türetilmesi ekolü gibi, daha önceki egemen yaklaşımların kusurlarını

aşma çabasındaki bir teorik eğilim olarak, 1970'li yılların ortalarından itibaren özellikle Offe ve Habermas'ın öncülüğünde ortaya çıkmış olan sistem-analitik yaklaşım incelenmiştir. Geç kapitalizmi, birbiriyle karşılıklı olarak ilişkili fakat göreli olarak da özerk üç alt sistemin bileşiminden oluşan bir bütünsel sistem olarak yorumlayan bu yaklaşımın analitik çerçevesi ve bu çerçeve doğrultusunda kapitalizmde devletin konumu ile kapitalizmin krizlerini açıklamaya yönelik yaklaşımları ele alınmıştır. Son olarak da sistem analitik çerçeveye yöneltilen başlıca eleştiriler aktarılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, bir yandan da 1960'lı yıllardan sonra Marksizm içinde ön plana çıkan bu dört farklı yaklaşımın geliştirmiş olduğu çerçeve ve analitik araçların Türkiye devletinin yakın dönemdeki iktisadi ve siyasi davranışının anlaşılması ve Türkiye'deki birikim sürecinde devletin işlevlerinin anlamlandırılabilmesi açısından sunduğu ipuçları tespit edilmiş ve bu bulgular Türkiye devleti ile ilgili ayrıntılı tarihsel bir inceleme öncesi hipotezler olarak sunulmuştur.

I. BÖLÜM

KLASİK MARKSİZMDE DEVLET
(MARKS, ENGELS, LENİN VE GRAMSCI)

Klasik Marksist metinlerde devlet nasıl kavramsallaştırılmıştır? Marksist gelenek içinde bu soruya verilen yanıt, içinde bulunulan konjonktüre, yorumcuya, konunun kullanılacağı bağlama göre farklılaşmıştır. Marksizmin, Leninizmin etkisinde olduğu dönemlerde, Marks ve Engels'in sınıf egemenliğinin bir aracı olarak devlet fikrini geliştirdikleri düşüncesi ön planda iken, 1960'lı yıllarda yapılan yorumlarda Marks ve Engels'in iki farklı devlet yaklaşımı geliştirdikleri şeklinde yorumlar yapılmıştır. 1970'li yıllarda ise klasik Marksist metinlerde birbiriyle ilişkili bulunan fakat birbirinden farklı altı yaklaşımın mevcut olduğu dahi ileri sürülmüştür. Bu yıllardan itibaren klasik Marksist metinlerde birbirinden farklı yaklaşımların geliştirildiği yönündeki bu görüş yaygınlaşmış ve bu yorum konu ile ilgili çalışmaları etkilemiştir.

Son yıllarda Marksist devlet kuramı alanındaki tartışmalarda, üzerinde geniş mutabakat sağlanan nadir hususlardan biri, klasik Marksist metinlerde iyi formüle edilmiş, sistematik bir devlet kuramının geliştirilmemiş olduğu yönündeki tespittir.[2] Miliband'a göre zaten Marks hiçbir zaman kapsamlı ve sistematik bir devlet teorisi oluşturmaya girişmemiştir. Marks, 1850'li yılların sonlarında tasarlanmış çok geniş bir projenin parçası olarak, devleti sistematik bir şekilde inceleme niyetinde olduğunu belirtmesine rağmen, bu projeden sadece Kapital'in ilk bölümünü tamamlayabilmiştir. Bu nedenle Marks'ın devlet konusundaki görüşleri yazarın çeşitli çalışmalarındaki sistematik olmayan değinmelerinden çıkarılmaktadır. Daha az ifade edilmekle birlikte, aynı durum diğer klasik Marksist teorisyenler (Engels, Lenin, Trotsky ve Gramsci) için de geçerlidir. Klasik Marksist yazarların devlet konusundaki bu değinmeleri, bir taraftan Marksist gelenek içinde klasik metinlerden sonra geliştirilen devlet yaklaşımlarının esin kaynağı olurken, diğer taraftan da klasik metinlerde devlet kuramı konusunda oldukça farklı yorum yapılabilmesine malzeme sağlamıştır.

Sonuç olarak, bugün klasik Marksist metinlerdeki devlet kuramı konusunda yapılan yorumlar incelendiğinde, bu metinlerde geliştirilmiş olduğu iddia edilen yedi farklı yaklaşım bulunabilir. Klasik Marksist metinlerdeki devlet teorisi konusunda herhangi bir genel yargıya varmadan önce, klasik metinlerde mevcut olduğu ileri sürülen bu yaklaşımları incelemekte yarar vardır. Bu nedenle, bu bölümde özellikle 1960'lı yıllardan sonra yeniden canlanan Marksist devlet kuramı tartışmalarında ortaya çıkan yeni eğilimlere de kaynaklık eden bu yaklaşımlar ele alınacaktır. Ayrıca, özellikle son 30 yılda bu alanda yapılan hararetli tartışmalara rağmen, bu yeni fikirlerle, klasik metinlerin sınırlılıklarının ne ölçüde ötesine geçildiği problemi hala gündemde olduğu için klasik görüşleri burada kısaca yinelemek önem taşımaktadır.[3]

KLASİK MARKSİST METİNLERDE DEVLET YAKLAŞIMLARI

Parazit Bir Kurum Olarak Devlet

Bu görüşe daha çok genç Marks'ın radikal liberal politik fi-

kirlere hala bağlı kaldığı dönem[4] yazılarında rastlanmaktadır. Bununla birlikte bu yaklaşım, Marks'ın Doğu despotizmi konusundaki sonraki dönem yazılarında da sürdürülmüştür.

Bu ele alışa göre devlet ekonomik üretim ya da yeniden üretim sürecinde hiçbir temel rol oynamayan parazit bir kurumdur. Modern devlet kökleri sivil toplumda olan uzlaşmaz çelişkilerin bir ifadesidir. Bu bağlamda devlet ve bürokratları kamu çıkarını temsil etmekten ziyade, belirli grupların yararına sivil toplumu bastırmak ve sömürmek eğilimindedir. Gerçekten de Marks'a göre, tıpkı iş dünyası kuruluşlarının burjuvazinin çıkarlarını korumadaki işlevine benzer şekilde, devlet de bürokrasinin kendi çıkarı için yürüttüğü mücadelede onun aracı konumuna gelmiştir. Günümüzün kimi liberal yaklaşımlarına[5] ilginç bir şekilde benzeyen bu yaklaşım, Marks'ın sonraki dönem yazılarında sürdürülmemiştir. Bununla birlikte Marks Doğu despotizmi konusunda sonraki tartışmalarında da devleti bu şekilde ele almıştır. Marks bu tartışmalarda, devleti toplumun üzerinde duran parazit bir kurum olarak değerlendirmiştir. Fakat Marks Doğu despotizmi temasını da 1850'lerden sonra izlememiştir.

Her ne kadar Marks başlangıçta geliştirdiği ve daha sonra Doğu despotizmi tartışmalarında sürdürdüğü bu devlet kavramlaştırmasını terk etti ise de, bu ele alış daha sonraki Marksist kuşaklar tarafından devletin bütünüyle özerk hale gelebileceği fikrini desteklemek için kullanılmıştır.

Bir Görüngü Olarak Devlet

Bu yaklaşımın en çok atıf alan biçimi Marks'ın 1859'da yazdığı 'Politik İktisadın Eleştirisine Katkı'nın önsözünde yer almaktadır. Burada Marks hukuk ve devleti ekonomik altyapıya dayalı üstyapı kurumları olarak ele almaktadır.[6] Genel olarak bu yaklaşım devletin yapısını ekonomik temelin yüzey yansıması olarak değerlendirir. Ayrıca bu ele alış, devlet gücünün kullanılmasını ekonomik mücadelenin uzantısı olarak görür. Devlet ve devlet gücü mülkiyet ilişkileri sisteminin ve ekonomik sınıf mücadelesinin görüngüleri olarak değerlendirilir. Yaklaşıma göre devlet müdahaleleri iktisadi gelişmeyi hızlandırabilecek ya da engelleyebilecek olmasına rağmen, iktisadi gelişmeler daima son kertede belirleyicidir.

Bir görüngü olarak devlet yaklaşımının izleri Marks'ın yasal ilişkileri, üretimin sosyal ilişkilerinin salt yansımaları olarak değerlendirdiği erken dönem hukuk yorumlarında bulunabilir.[7] Marks'ın daha sonraki çalışmalarında ara sıra kullandığı bu yaklaşım, yakın dönem Marksist analizlerde sık sık kullanılmaktadır.

Klasik Marksist metinlerde yer alan bu yaklaşımla ilgili olarak şu noktayı da vurgulamadan geçmemek gerekir: Bu yaklaşım devleti ve genel olarak üst yapıyı, ekonomik temelin pasif bir yansıması olarak değerlendirmemektedir. Ekonomik temelin son kertede belirleyiciliğini, ekonomik indirgemecilik olarak algılamamak gerekir. Hem Marks hem de Engels ekonomik temelin belirleyiciliğinin, indirgemecilik olarak algılanabileceğinin farkındadırlar.[8] Ve bu kaygıyla üst yapının da ekonomik düzey üzerinde karşı etkisinin olabileceğini vurgularlar.[9] Bu bağlamda Engels'in şu ifadeleri ilginçtir: "Marks da ben de daha fazlasını iddia etmedik. Bundan dolayı eğer herhangi biri, ekonomik etken tek belirleyicidir, demek için bu önermenin anlamını bozarsa, onu boş, soyut, anlamsız bir söz durumuna getirmiş olur."[10]

Bununla birlikte Marks ve Engels'in bu kaygı ve bu doğrultudaki ifadeleri, Marksizmin gelişimine nüfuz eden altyapı üstyapı ele alışının mekanik ve belirlenimci yorumlarına engel olamamıştır.

Son olarak bu konuya ilişkin son dönemlerdeki tartışmalarda klasik metinlerde yer alan temel-üstyapı benzetmesinin yetersizlikleri ve bu ayırımın anlamının ciddi sorunlar taşıdığı yönündeki fikirlere işaret etmekte fayda vardır.

Bir Tutarlılık Faktörü Olarak Devlet

1970'lerde Poulantzas tarafından yeniden gündeme getirilen bu yaklaşım, yine Poulantsaz'a göre, klasik metinlerde, kuramsal olarak geliştirilmemiş olmakla beraber, bu eserlerde konuya ilişkin pek çok açıklama yer almaktadır. Bu yaklaşıma ilişkin olarak, klasik metinler içinden en çok Engels'in 'Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde yer alan aşağıdaki pasajına göndermede bulunulmaktadır:

"Öyleyse devlet, topluma dışarıdan dayatılmış bir güç değildir. Hegel'in ileri sürdüğü gibi, 'ahlak fikrinin gerçekliği', aklın imgesi ve gerçekliği de değildir. Devlet, daha çok, toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasındaki bir ürünüdür; bu, toplumun önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden, kendi kendisiyle çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır. Ama karşıtların, karşıt iktisadi çıkarlara sahip sınıfların, kendi kendilerini ve toplumu kısır bir savaşım içinde eritip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde yer alan çatışmayı hafifletmesi, "düzen" sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesi kendini kabul ettirir; işte toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç, devlettir."[11]

Engels, 'Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde devleti ekonomik sömürü ile birlikte ortaya çıkan bir kurum olarak değerlendirir. Engels'e göre, devletin fonksiyonu baskı ve ödün yoluyla karşıt sınıflar arasındaki mücadeleyi düzenlemek ve böylece yöneten sınıfın egemenliğine ve egemen üretim biçiminin yeniden üretimine dokunmaksızın sınıf çelişkilerini yatıştırmaktır. Görüldüğü üzere bu yaklaşım, devleti verili bir toplumda bir tutarlılık faktörü olarak ele almaktadır.

Devletin düzen sağlayıcı bir işlevi icra ettiği yönündeki bu düşünce Lenin, Bukharin ve Gramsci tarafından da çeşitli biçimlerde benimsenir. Fakat Lenin devletin bu işlevinin yanlış

yorumlanmasına karşı uyarılarda bulunur. Lenin'e göre, 'burjuva ve özellikle küçük-burjuva ideologları' devleti 'sınıfların uzlaşma organı' olarak değerlendirerek Marks'ı tashih ederler. Oysa devlet "sınıf çelişkilerinin uzlaşmazlığının ürünü ve tezahürüdür. Devlet, sınıf çelişkilerinin objektif olarak uzlaştırılamadığı yerde, zamanda ve ölçüde ortaya çıkar. Ve tersine, devletin varlığı, sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz olduğunu kanıtlar."

Bir Zümre Yönetimi Olarak Devlet

Marks ve Engels'in özelikle Fransa ve Almanya'daki politik gelişmelerle ilgili yazılarında kullandıkları bir yaklaşımdır. Marks ve Engels'e göre kapitalist bir toplumda bazı dönemlerde bir kişi ya da zümre toplumun üzerinde diktatörce bir güç elde edebilir. Marks Fransa'da Louis Bonaparte döneminin, Engels de Almanya'da Bismarck yönetiminin böyle bir rejim olduğuna dikkat çekerler. Zümre yönetimi olarak devlet yaklaşımı yakın dönemde Marksist devlet tartışmalarında "göreli özerklik" olarak adlandırılan durumun uç bir ifadesini oluşturmaktadır.[12]

Marks ve Engels'e göre, devletin bir zümre tarafından yönetilmesi, kapitalist toplumda yönetici sınıfın kendi iktidarını artık anayasal ve parlamenter yollardan sürdüremediği, buna karşılık işçi sınıfının da kendi hegemonyasını kuramadığı bir durumun ürünüdür. Marks 'Fransa'da İç Savaş'ta "burjuvazinin ulusu yönetme yeteneğini çoktan yitirmiş ve işçi sınıfının henüz elde etmemiş bulunduğu bir dönemde, tek olanaklı hükümet biçiminin bu"[13] olduğunu ileri sürürken, Engels benzer bir biçimde, 'Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde zümre yönetimindeki devletin ortaya çıkışını şöyle açıklar: "Bununla birlikte istisnai olarak savaşım durumundaki sınıfların denge tutmaya çok yaklaştıkları öyle bazı dönemler olur ki, devlet gücü sözde aracı olarak, bir zaman için, bu sınıflara karşı belirli bir bağımsız-

lık [durumunu-ç.] korur. 17. ve 18. Yüzyıl mutlak krallıkları, soyluluk ile burjuvazi arasındaki dengeyi böyle kurdu. Birinci ve özelikle ikinci Fransız İmparatorluğu'nun proletaryaya karşı burjuvaziyi, burjuvaziye karşı da proletaryayı kullanan Bonapartçılığı bu sınıflar karşısındaki bağımsız durumunu böyle korudu. Bu konuda egemen olanlarla baskı altında tutulanların aynı derecede komik bir figür oluşturdukları yeni örnek, Bismarck ulusunun yeni Alman İmparatorluğu'dur. Burada, terazinin bir kefesine kapitalistler, bir kefesine de emekçiler konmuş ve ikisinin sırtından da, ahlaksız Prusyalı toprak ağalarına çıkar sağlanmıştır."

Bu formülasyonlarda Marks ve Engels sınıf mücadelesinin dengeye yaklaştığı bir durumda, devlet aygıtlarının kapitalistlerin doğrudan kontrolünden daha özerk bir biçimde işleyebileceğine ve bu durumun politik liderler ve devlet bürokrasisine geçici bir tarihi belirleme rolü verebileceğine işaret ederler. Fakat zümre devletinin gerçek görevi burjuva toplumunun güvenliğini ve istikrarını güvence altına almak ve kapitalizmin hızlı gelişimini olanaklı kılmaktır. Nitekim Marks için Bonapartist devlet, siyasal açıdan belirli bir sınıftan ne denli bağımsız olabilirse olsun, ekonomik ve toplumsal açıdan egemen olan sınıfın koruyucusu olarak kalır.[14] Zaten Marks 'Fransa'da İç Savaş'ta "onun egemenliği altında tüm siyasal kaygılarından kurtulan burjuva toplumu hiçbir zaman düşünmediği bir gelişme yaşadı" demiştir.

Diğer taraftan 18. Brumaire' de Marks, Bonapartist devletten "Askeri ve bürokratik muazzam örgütü ve karmaşık ordusu ile bu yürütme gücü, Fransız toplumunun bütün bedenini bir zar gibi saran ve bütün deliklerini tıkayan bu korkunç asalak yapı"[15] şeklinde söz etmektedir. Marks'ın buradaki ele alışı parazit devlet ve Doğu despotizmi konusundaki açıklamalarını hatırlatmaktadır. Üstelik Marks zaman zaman devletin bu asalak niteliğinin kapitalist gelişmenin önünde bir engel olabileceğini de ifade etmiştir.[16] Ancak Miliband'a göre, Marks'ın buradaki ele alışı, devletin egemen sınıf ya da sınıfların amaç ve çıkarlarına hizmet etmekle ilgili olarak kavranmasıyla çelişmemektedir. Burada söz konusu olan, sonuçta devleti denetimleri altında tutanlarla, ekonomik faaliyetin araçlarına sahip bulunan ve bu araçları denetimlerinde bulunduranlar arasındaki ortaklıktır.[17] Nitekim Marks, yukarıda ifade edildiği gibi, özellikle 1860'dan sonraki yazılarından Bonapartist devlet biçiminin Fransa'da kapitalizmin gelişimini teşvik ettiğini net bir biçimde ifade etmiştir.

Burada son olarak Bonapartist devlet modelinin, az gelişmiş ülke devletinin kavramsallaştırılması konusundaki yakın dönem tartışmalarında zaman zaman kullanıldığını not etmek gerekir.[18]

Sınıf Egemenliğinin Bir Aracı Olarak Devlet

Marks ve Engels'in klasik metinlerinde çeşitli pasajlardaki açıklamalarıyla ortaya koymuş oldukları bu yaklaşım, Marksizm içindeki en yaygın yaklaşım olmuştur ve özellikle Marksizm-Leninizm açıklamalarında görülmektedir. Klasik Marksist metinler içinden bu yaklaşıma ilişkin olarak en çok atıf alan formülasyon 'Komünist Manifesto'daki ünlü ifadelerdir: ".... burjuvazi, en sonunda, büyük sanayiin ve dünya pazarının kurulmasından bu yana modern temsili devlette siyasal egemenliği tamamıya ele geçirdi. Modern devlet iktidarı, tüm burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey değildir." [19]

Diğer taraftan Marks ve Engels, 'Alman İdeolojisi'nde mülkiyet ilişkileri, sınıf egemenliği ve devlet arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmişlerdir: " ... işte modern devlet, bu modern özel mülkiyete tekabül eder ..." [20] Özel mülkiyetin ortaklaşa mülkiyetten kurtulması sonucunda, devlet, sivil toplum yanında ve onun dışında özel bir varlık kazanmıştır; ama bu devlet, burjuvaların dışarıda olduğu kadar içeride de mülkiyetlerini ve çıkarlarını, karşılıklı olarak güvence altına almak üzere, zorunlu-

luk yüzünden kendilerine seçtikleri örgütlenme biçiminden başka bir şey değildir... Şu halde devlet egemen bir sınıfın bireylerinin onun aracılığıyla kendi ortak çıkarlarını üstün kıldıkları bir biçim...(dir)".[21]

Bu görüşlere paralel bir biçimde Engels, 'Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde bu yaklaşımı çok açık bir biçimde ortaya koymuştur: "Devlet, sınıf karşıtlıklarını frenleme gereksinmesinden doğduğuna göre, kural olarak en güçlü sınıfın, iktisadi bakımdan egemen olan ve bunun sayesinde siyasal bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devletidir. İşte bundan ötürüdür ki, antik devlet, her şeyden önce, köleleri boyunduruk altında tutmak için, köle sahiplerinin devletiydi; tıpkı feodal devletin, serf ve angaryacı köylüleri boyunduruk altında tutmak için soyluların organı ve modern temsili devletin [de-ç.], ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesinin aleti olması gibi."[22]

Yukarıdaki pasajlardaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, modern devleti sınıf egemenliğinin korunmasının bir aracı olarak değerlendiren bu klasik yaklaşım, 1960'lardan sonra, özellikle Miliband tarafından geliştirilen ve "araççılık" olarak nitelendirilen ekole de kaynaklık etmiştir.

Bir Kurumlar Seti Olarak Devlet

Klasik Marksist metinlerdeki bir diğer yaklaşım sosyoloji, antropoloji ve siyaset bilimindeki ortodoks kurumsal incelemelerin bir benzeridir. Bu yaklaşımda devlet bir kurumlar seti olarak ele alınmakta, işbölümündeki belirli bir evrede gelişen bir "kamusal güç" olarak görülmekte ve idare ve/veya baskıda uzmanlaşmış bir yönetici sınıfın doğuşu ile ilişkilendirilmektedir.

Engels 'Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde bu kamusal gücün gelişimini şu şekilde özetler: "...İkinci olarak,

bizzat silahlı güç halinde örgütlenen halkla artık doğrudan doğruya aynı şey olmayan bir kamu gücünün kuruluşu gelir. Bu özel kamu gücü zorunludur; çünkü, sınıflara bölünmeden sonra halkın özerk bir silahlı örgütlenmesi olanaksız duruma gelmiştir... Bu kamu gücü, her devlette vardır, yalnızca silahlı adamlardan değil, ama maddi eklentilerden de gentilice toplumun bilmediği hapishaneler ve her türlü ceza kurumlarından da birleşir. Bu güç, sınıf karşıtlıklarının henüz gelişmemiş bulunduğu toplumlarda ve ücra bölgelerde, hemen hemen yok denecek derecede önemsiz olabilir... Ama devlet içindeki sınıf çelişkileri belirginleştiği ve sınırdaş devletler daha büyük ve daha kalabalık bir duruma geldiği ölçüde, onun gücü de artırılır.

"Bu kamu gücünü yaşatmak için, devletin yurttaşlarının katkıda bulunması gerekir... vergiler. Bu vergiler, gentilice toplumda hiç bilinmeyen şeylerdi... Uygarlığın ilerlemeleri ile artık onlar da yetmez, devlet gelecek üzerine poliçe çeker, ödünç para alır- devlet borçları... Kamu gücünü ve vergileri ödetmek hakkını kullanan görevliler ki, toplumun organları olarak toplumun üzerinde yer alırlar."[23]

Engels, 'Anti-Dühring'de de en ilkel toplumlarda bile bazı görevlilerin grup için iş gördüklerine işaret etmektedir. Engels, böyle topluluklarda, anlaşmazlıkları yargılama, yetkilerini aşan bireylerin bastırılması, özellikle sıcak ülkelerde suların gözetimi ve dinsel görevler gibi bazı ortak çıkarları koruma işlerinin belirli görevlilere verildiğini belirtiyordu.[24] Engels'e göre, bu tür bireyler açıkça belli bir yetkiyle donatılmışlardır ve devlet iktidarının başlangıcıdırlar.

Yine aynı pasajda Engels, bu toplumlarda işbölümünün artışıyla birlikte bu görevlilerin giderek uzmanlaştıklarını, örgütlendiklerini, grubun geri kalan bölümünden farklılaştıklarını ifade etmiştir. Engels'e göre, artan nüfusun daha büyük topluluklar biçiminde kümelenmesi bir kez daha yeni bir işbölümüne, ortak

çıkarları koruyacak ve çelişen çıkarları denetleyecek organların kurulmasına yol açar. Daha o zamandan tüm grubun ortak çıkarlarının temsilcisi olarak ayrı ayrı her topluluk karşısında, özel bir duruma sahip bulunan bu organlar gittikçe artan vazgeçilmezliğiyle, az zamanda daha büyük bir özerklik kazanırlar. Engels'e göre, bu özerkliğe geçişle birlikte, toplumsal görevin zamanla toplum üzerinde egemenliğe yükseldiğini, durumun elverişli olması halinde, ilkel hizmetkarın yavaş yavaş efendi durumuna dönüştüğünü, bu efendinin koşullara göre, Doğuda despot, Yunanlılarda hanedan görünümünü aldığını ifade eder. [25]

Lenin de, 'Devlet ve Devrim'de daha çok Engels'e yaslanan bir biçimde aynı temayı işler.[26] Nitekim Lenin zaten devletin doğuşunu, tek uğraşı yönetmek olan ve yönetmek için de başka insanların iradesini zorla baskı altına alarak -hapishaneler, özel birlikler, ordular vb. biçiminde- özel bir aygıtın gerekliliğini duyan özel bir insan grubunun doğuşuyla ilişkilendirmiştir.

Bu konuda son olarak, özellikle Engels 1884'de ve Lenin 1917'de, bir kurumlar seti olarak devlet algılayışıyla, sınıf egemenliğinin bir aracı olarak devlet yaklaşımının kol kola gittiğine dikkat çekmekte yarar vardır.

Bir Politik Egemenlik Sistemi Olarak Devlet

Bu yaklaşım devleti sınıf mücadelesi üzerinde belirli etkileri olan bir politik egemenlik sistemi olarak değerlendirmektedir. Böylece sınıf egemenliğinin bir aracı olarak devlet yaklaşımının, 'Kim yönetiyor?' sorusuna yoğunlaşmasından farklı olarak, bu yaklaşım dikkatleri devlet müdahaleleri ve politik temsil biçimlerine kaydırmaktadır. Politik temsil biçimlerini, sınıf güçleri dengesini aşağı yukarı güvenceye alan kurumlar olarak ele alan bu yaklaşım, Lenin'in aşağıdaki ünlü ifadelerinde şu şekilde dile getirilmektedir: "Demokratik Cumhuriyet kapitalizmin düşünülebilecek en iyi politik kılıfıdır ve bu yüzden sermaye, ...

bu en iyi kılıfı ele geçirdikten sonra iktidarını öyle güvenli, öyle sağlam kurar ki, burjuva demokratik cumhuriyetin ne kişilerinde, ne kurumlarında, ne de partilerinde hiçbir değişiklik bu iktidarı sarsamaz."[27]

Bu ele alış tarzında vurgu, politik temsil biçimleri ve devlet müdahalelerinin sınıf mücadelesini düzenleyici etkisine ve bu biçim ve müdahalelerin sınıf mücadelesini sistemin sınırları içinde tutmadaki işlevlerine yöneliktir.[28] Bu bağlamda Engels, 'Demokratik Cumhuriyet'i şu şekilde tanımlar: "Modern toplumsal koşullarımız içinde gitgide kaçınılmaz bir zorunluluk durumuna gelen ve proletarya ile burjuvazi arasındaki son kesin savaşın ancak kendi çerçevesinde sonuna kadar götürülebileceği devlet biçimi olan demokratik cumhuriyet..." Engels aynı pasajda demokratik cumhuriyette genel oy hakkının işlevini de şöyle değerlendirir:

"... Ve kısacası, mülk sahibi sınıf doğrudan doğruya bütün yurttaşlara tanınan genel oy hakkı aracılığıyla hüküm sürer..."[29] Engels bu açıklamalarıyla politik temsil biçimlerinin sınıf mücadelesi üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan yine yukarıdaki alıntıların yapıldığı pasajlarda Engels, Almanya örneğini vererek, sermaye ve devlet arasındaki ittifak açısından demokratik cumhuriyetin zorunlu olmadığını vurgulayarak kapitalizmin sürmesi için demokratik cumhuriyetin olmazsa olmaz koşul olmadığının tarihsel delillerini göstermektedir.[30]

Günümüzün önemli Marksist devlet teorisyenlerinden biri olarak kabul edilen B. Jessop, klasik Marksist metinlerde yer alan bu son yaklaşımın, devletin kurumsal bir tanımlaması ile birlikte ele alınması durumunda, diğerlerine göre en verimli yaklaşım olacağı fikrindedir. Jessop'a göre, politik egemenlik perspektifi devlet ve devlet gücünü analiz etmek için yeterli bir başlangıç noktası sağlamaktadır. Fakat bu yaklaşımın kurumla-

rın somut bir analizi ile desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir.

KLASİK MARKSİST METİNLERİN YORUMLANMASI

Bu bölümün başında devletle ilgili klasik Marksist metinlerin niteliklerinden ve bu metinler üzerinde daha sonradan yapılan yorumlardan söz edilmişti. Yine, farklı dönemlerde farklı yorumların yapıldığı belirtilerek, 1970'li yıllardan itibaren klasik metinlerde birbirinden farklı çeşitli devlet yaklaşımlarının geliştirildiği iddialarının yaygın taraftar bulduğu da belirtilmişti. Bu dönemde klasik Marksist metinlerde birbirinden farklı devlet yaklaşımları geliştirildiği fikri o kadar benimsenmiştir ki, devlet teorisi alanındaki Marksist tartışmalarla ilgili birçok çalışma klasik metinlerdeki farklı yaklaşımları aktarma kaygısı taşımıştır.

Öncelikle 1970'lerden sonra yaygınlık kazanan ve yukarıda ifade edilen yorumla ilgili bazı endişelerimi ifade etmek istiyorum. Klasik metinlerdeki farklı yaklaşımların altını çizen bu yaygın yorum, bu metinlerin bazı ünlü pasajlarında yer alan düşünceleri, neredeyse her bir değinmeyi farklı bir yaklaşıma kaynaklık edecek şekilde kullanmaktadır.[31] Klasik metinlerdeki devlet ile ilgili 'sistematik' olmayan değinmeleri sistematik hale getirmek ve farklı yerlerdeki değinmeler arasındaki ortak öğeleri tespit ederek, tüm değinmelerdeki başat temaları tespit etmek yerine, bu değinmelerdeki farklılıkları vurgulayarak, bunları çözündürme eğiliminin Marksist devlet kuramının geliştirilmesine katkı yapmaktan ziyade yanlış yönlendirici olabileceğini düşünüyorum. Şöyle ki, klasik Marksist metinlerde geliştirildiği iddia edilen farklı yaklaşımların altını çizmek, bir yandan bu yaklaşımlardaki ortak öğelerin gözden kaçırılabilmelerine

zemin hazırlarken, diğer taraftan da bu yaklaşımlar arasındaki ilişkilerin gözden kaçırılmasına yol açabilir.

Kanımca yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan tüm yaklaşımlarda -olgun Marks'ın terk ettiği asalak devlet görüşü hariç- önde giden tema, devletin sınıf egemenliğinin bir aracı olduğu fikridir. Klasik metinlerde devlet konusundaki değinmelerden türetilen bu farklı yaklaşımlar, bağımsız yaklaşımlar olmaktan ziyade, sınıf egemenliğinin sürmesi açısından devletin icra ettiği işlevlerin farklı yönlerini açıklamaya çalışan yaklaşımlar oldukları izlenimini vermektedirler. Bu yaklaşımlar dikkatleri, sınıf egemenliğinin farklı yönlerine çekmekte ve sınıf egemenliğinin sürmesi açısından devletin işlevlerinin farklı yönlerini vurgulamaktadırlar.

Öte yandan, klasik Marksist devlet yazılarının niteliği konusunda, geçmişten bugüne birbirinden epeyce farklı yorumlar yapılmış olmasının nedenleri üzerinde yeniden düşündüğümüzde, bu düşüncelerin geliştirildiği farklı siyasi konjonktürlerin söz konusu yorumları ciddi şekilde etkilemiş olabileceği de dikkate alınmalıdır.

EK : GRAMSCI VE DEVLET

Marksist devlet kuramı alanında 1960'lardan sonraki tartışmaları önemli ölçüde etkileyen bir düşünür olması nedeniyle Gramsci'nin Marksist yorumunun ve devlet yaklaşımının ayrıca ele alınması yararlı olacaktır. Kendisini hapishaneye gönderen savcı, "Bu beynin işlemesini yirmi yıl durdurmalıyız" demişken Antonio Gramsci hapishanedeki çabaları sonucunda, bugün 20. yüzyılın düşünce dünyasına en özgün katkılardan birini yapan bir teorisyen olarak kabul edilmektedir.

Gramsci'nin düşüncesinin gelişimi eleştirmenlerce dört evreye ayrılmaktadır. İlk olarak Gramsci 1914-1919 arasında B. Croce'nin Hegelci düşüncesi ile ilgilenmiştir. Gramsci'nin Marksizm anlayışının o dönemde İtalya'daki liberallerin önde gelen temsilcilerinden sayılan B. Croce'nin düşüncelerini eleştirmesi suretiyle geliştiği ileri sürülmektedir[32]. İtalyan işçilerinin fabrika işgalleri ve büyük grevler gerçekleştirdikleri bir süreç olan 1919-20 yılları arasındaki ikinci evrede Gramsci fabrika konseyleri fikrini geliştirmiştir. Bu dönemde Gramsci'nin vurgusu daha çok somut politik örgütlenmeler ve işçilerin kendi kendilerini eğitmesine yönelikti. 1920-26 döneminde fabrika konseyleri hareketinin çöküşüne tanık olan Gramsci, devrimi, umduğundan daha kompleks ve daha yavaş bir süreç olarak değerlendirmiştir. İtalya'daki faşist rejim tarafından tutuklanan Gramsci yaşamının geri kalanını hapishanede geçirmiştir. Bu son dönemde Gramsci 32 not defterine yaklaşık 3000 sayfadan oluşan ünlü hapishane notlarını yazmıştır. 'Hapishane Defterleri' Gramsci'nin olgunluk döneminin kuramsal ürünleri olarak değerlendirilmektedir.[33]

Akademik kaynaklar olmaksızın hapishane koşullarında yazılmış olan bu notlar anlaşılması hayli güç ve kompleks metinlerdir. Hem entelektüel çalışma hem de politik pratikte geniş bir etkide bulunmuş yeni kavramların ve son derece özgün yaklaşımların zengin bir kaynağı olmalarına rağmen gerek not biçiminde olmaları, gerek ilgilenilen konuların geniş yelpazesi ve gerekse çalışma sırasını izlemedeki güçlükler ile ucu açık yaklaşımı nedeniyle, Gramsci'nin defterlerine yönelik her türlü sistematikleştirme çabası muazzam engellerle karşılaşmaktadır.[34] Defterlerin hem şekil hem de içerik olarak muazzam karmaşıklığı, bir ölçüde ölümünden sonra Gramsci konusunda birbirinden epeyce farklı yorumlar yapılmasına da neden olmuştur.[35]

Ayrıca Mussolini dönemi İtalya'sındaki bir tutuklu olarak, Gramsci'nin sansürün dikkatini çekmemek için yazılarında bazı özel terimler kullanmak zorunda kalması daha sonraki toplum bilimcilerinin farklı yorumlarına da kapıyı açmıştır.[36]

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından meydana gelen bunalım geride kaldıktan sonra Avrupa'daki sosyal-demokrat partilerin olumsuz performanslarının aslında daha derindeki bir hastalığın belirtisi olduğu ortaya çıkmıştı. Parti örgütlerinin bürokratik yapısının kemikleşmesiyle birlikte, doğal-bilimsel tür toplumsal gelişme yasaları çerçevesinde katı ve kategorik bir dizi öğretilere dayanan "Resmi Marksizm" el ele gidiyordu. Bu koşullarda Marksizmin yenilenmesi ivedi bir gereksinme durumuna geldi. Gramsci bakımından böylesi bir yenilenmenin önkoşulu, üstyapının çeşitli düzeylerini görüngü konumuna indirgeyen ekonomizmin her çeşidinin reddedilmesiydi. Bu eğilim, II. Enternasyonal'deki egemen düşüncenin etkisi altında, gelişmesi etkin insan müdahalelerinin kapsamı dışında kalan, nesnel kurallarla düzenlenen, evrimsel-determinist bir tarih kuramı üretmiştir.

Gramsci'ye göre, tarihsel materyalizmin temel bir tespiti olarak ileri sürülen siyasal ve ideolojik her değişimin "temel"in keskin bir ifadesi olarak alınabileceği ve açıklanabileceği yolundaki iddiaya kuramsal açıdan karşı çıkılması gerekiyordu. Bu bağlamda Marks'ı Marksizmden kurtarabilmek için yeniden okuyan ve amacı Marksist teoriyi yeniden kurmak olan Gramsci'nin çalışmaları, olgun kapitalizmin koşullarına uygulanabilecek teorik stratejik bir paradigma oluşturmak için Marks'ın eleştiri silahlarını yeniden benimseme girişimi olarak değerlendirilmektedir.

Gramsci'nin düşünceleri daha önceki ham ekonomizmden daha kompleks ve daha zarif bir materyalizm kavrayışıydı. Croce'nin Hegel'ciliğinin etkisinde kalan Gramsci, erken Marks'ın iktisadi ve felsefi el yazmalarındaki çizgisiyle aynı doğrultuda, insan iradesi ve güçlü bir 'praxis felsefesi'nden hareketle ortodoks Marksizmin pasif materyalizmini reddediyordu. Bu bağlamda, Gramsci'ye göre Engels'in fikirleri Marks'ın fikirleri ile karıştırılmamalıdır ve Plekhanov ile Bukharin'in bayağı Marksizmi reddedilmelidir. Nitekim Gramsci, Marksizmi gelecekteki olgular hakkında doğal bilimlerin kesinliğiyle kestirimde bulunabilmenin bir aracı olarak kullanmaya kalkışan Bukharin'in yönteminin kaba materyalizmini ve yanlış nesnelliğini eleştirmiştir. Gramsci'ye göre Marksizm Hegelciliğin usta bir şekilde geliştirilmesidir.

İnsan bilinci ve düşüncelerinin bağımsız rolüne ve bunların toplumun iktisadi temeli üzerindeki etkilerine yaptığı vurgu Gramsci'nin özgün katkılarını oluşturmaktadır. Gramsci ne temelin üstyapıyı belirlediğini, ne de tersini söylemiştir. Gramsci daha ziyade bilinç ile materyalizmi zarif bir şekilde entegre etmeye çalışmıştır. Böyle bir sentezi gerçekleştirmek Gramsci'nin başarısıdır. Bu, ne ham bir materyalizm ne de idealizmdir. Bu, daha çok şu demektir: İrade, sadece mevcut ekonomik koşullar tarafından oluşturulan gereksinimlere uyduğu ölçüde tarihi yönlendirir.

Gramsci'nin devlet teorisine katkısı tüm Marksist perspektifin genişlemesine yol açarken esas olarak "hegemonya" fikrine dayanır. Eleştirmenlerin çoğu, "hegemonya"nın Gramsci'nin hapishane defterlerinin anahtar kavramı olduğunda ve Marksist kurama en önemli katkısının da bu kavram olduğunda birleşirler.[37] Bu bağlamda Gramsci, Hapishane Defterleri'nde devleti: "Devlet = siyasal toplum + sivil toplum, yani zorlayıcı bir güce bürünmüş hegemonya"[38] şeklinde tanımlar. Burada hegemonya terimi, burjuvazinin kendi yönetimini kurması ve sürdürmesinin yolu olarak kullanılır. Gramsci'ye göre, modern koşullar altında bir sınıf, hakimiyetini, basitçe bir güç düzeni aracılığıyla değil, fakat dar, grup çıkarlarının ötesine geçebildiği, ahlaki ve entelektüel bir liderlik kullanabildiği ve Gramsci'nin 'tarihsel blok'[39] adını verdiği bir toplumsal güçler bloğu şeklinde birleşmiş müttefiklerle (belirli sınırlar içinde) uzlaşmalar yapabildiği ölçüde sürdürebilir.

Burada Gramsci'nin vurgusu şudur: Fikirler ve ideoloji ekonomik yapıların belirlenmesinde hayati bir rol oynarlar ve böylece burjuva toplumu basit bir şekilde açık zor kullanımı ile değil fakat 'rıza' yoluyla işler.[40] Hegemonya zarif bir kültürel egemenlik biçimidir. Kitleler fikirsel egemenlik araçları yoluyla etki altına alınırlar. Gramsci'ye göre hegemonya kumaşının dokunuşunda; aydınlar,[41] okullar, medya, kiliseler ya da partiler ideolojik pratikleri yoluyla rol oynarlar. Böylece burjuva ideolojisi, kitlelerin benliğinin bilinçli ya da bilinçdışı bir parçası haline gelir. Bu nedenle devlet salt zor yoluyla bir sınıfı baskı altına alan, basit bir politik ya da kurumsal aygıt değildir.

Gramsci'nin anlayışında hegemonya süreci, basit bir şekilde yanlış bir bilincin aşılanması süreci değil, fakat burjuvazinin sadece kendisinin, sadece bir sınıfın değil, ulusal hedeflerin de peşinde olduğu yönündeki iddialarını içeren bir süreçtir. Hegemonya süreci popüler bir kültürün organizasyonu ve bu kültürün sınıf hedeflerine tahsis edilmesi ve yönlendirilmesini de içerir.[42]

Gramsci'ye göre, tamamıyla genişletilmiş bir hegemonya toplumdaki çeşitli grupları birleştiren aktif bir rızaya, kolektif bir iradeye dayanmalıdır. Gramsci'nin hegemonyanın çeşitli biçimlerine ilişkin analizi, sınırlı olan bir rızanın doğasının siyasi düzen için zayıf bir temele yol açabileceğini, giderek artan bir şekilde güce dayanmaya başlayabileceğini gösterir. Ayrıca Gramsci, burjuva egemenliği ya da hegemonyanın daima başarılı olacağını da ileri sürmemektedir. Örneğin İtalyan faşistlerinin devlet kurumlarının yönetimini ele geçirmesi, İtalyan burjuvazisinin hem kitlesel desteği güvence altına almak, hem de toprak sahiplerinden bağımsız bir sınıf temeli kurmak açısından politik ve ideolojik başarısızlığını göstermektedir.

Diğer taraftan Gramsci, hegemonya kavramını, siyaset ya da kültür analizinde dolaysız ekonomik sınıf çıkarı arayan her ekonomist perspektifin siyasal durum ve güçler dengesinin doğru bir analizini yapmakta yetersiz kalacağını ve devlet iktidarının doğası konusunda yeterli bir anlayış geliştiremeyeceğini öne sürmek için kullanır. Çünkü, hegemonyanın maddi temeli, bir sınıfın liderliğinin sürdürülmesini sağlayan ama diğer sınıfların da belli taleplerinin karşılanmasını içeren bir reformlar ve uzlaşmalar aracılığıyla kurulur. Böylece Gramsci'ye göre, hegemonik sınıf gerçekten siyasaldır. Çünkü toplumun evrensel ilerlemesini temsil etmek için dolaysız ekonomik çıkarlarının ötesine geçer. Bu çerçevede hakim hegemonik bir ideloji de daha tutarlı ve sistematik bir dünya görüşü sağlayarak, yalnızca nüfus kitlesini etkilemekle kalmayıp, toplumsal kurumları örgütleyen bir prensip olarak da hizmet etmektedir. Gramsci'ye göre, ideoloji, ekonomik sınıf çıkarlarını basitçe yansıtmaz ya da görüntülemez ve bu anlamda ekonomik yapı (temel) tarafından belirlenen bir 'veri' değil, bir mücadele alanıdır.

Gramsci'nin Marksizm anlayışına ve devlet teorisine değinirken sosyalist stratejiye olan katkılarına da işaret etmeden geç-

memek gerekir. Çeşitli yorumcularca Batı'daki devrimin teorisyeni olarak nitelenen Gramsci'nin sosyalist strateji algılayışı[43] yukarıda özetlenmeye çalışılan Marksizm anlayışı ve devlet yaklaşımının bir uzantısıdır.

Siyasal toplumun gücü örgütlediği ve sivil toplumun ise rızayı sağladığı yerde devleti, "güç artı rıza ya da cebirle donanmış hegemonya" olarak yeniden tanımlayarak[44] sınıf egemenliğinin sadece zora dayalı olmadığını ama aynı zamanda rıza ile sağlandığını ortaya koyan, ayrıca devletin kültürel ve ideolojik alanlar ile rızanın örgütlenmesinde önemli rol oynadığını vurgulayan Gramsci, özellikle 1960'lardan sonra Marksistlerin önemli ölçüde dikkatini çekmiş ve ileride görüleceği gibi Marksist devlet tartışmalarını epeyce etkilemiştir.

Son olarak ise, 1960'lardan itibaren Gramsci'ye yönelik ilgi canlanmasının bir yandan da bu teorik yaklaşımların yeterliliği ve hegemonya, sivil toplum ve devlet konusundaki görüşlerinin tutarlılığı konusunda tartışmaları da beraberinde getirdiğini ifade edelim.

II. BÖLÜM

DOGMATİK MARKSİZM DÖNEMİ

TEKELCİ DEVLET KAPİTALİZMİ YAKLAŞIMI

Tekelci devlet kapitalizmi teorisi, bazı Marksist yazarlarca 'Dogmatik Marksizm' dönemi olarak nitelendirilen ve 1930'lu yıllardan itibaren Stalinciliğin benimsenmesinden başlayarak 1960'lı yılların sonlarına kadar süren dönem boyunca Marksizm içinde egemen yaklaşım olmuştur. Stalinci görüşlerden kaynaklandığı iddia edilen bu tez, özellikle Sovyet bloğundaki komünist partilerce ve Batıdaki Moskova'ya bağlı ortodoks komünist partilerce modern kapitalist devleti analiz etmek için kullanılmıştır.[45]

Çoğunlukla, Jessop'a ait bir kısaltma olan 'Stamocap' ile anılan tekelci devlet kapitalizmi yaklaşımının çeşitli versiyonları olmakla birlikte bu versiyonların hemen tümü belirli bir gelişme evreleri analizine yaslanmaktadır. Bu gelişme evreleri analizine göre, her toplum tarihsel olan hemen hemen aynı yolu izlemektedir. İlkel komünizm, kölelik, feodalizm, ticari kapitalizm, rekabetçi endüstriyel kapitalizm, tekelci kapitalizm, tekelci devlet kapitalizmi ve nihai olarak sosyalizm. Bu analize göre her bir gelişme evresinde farklı bir devlet biçimi görülmektedir.

Stamocap yaklaşımına göre, kapitalizm tekelci devlet kapitalizmi dönemine şu şekilde evrilmektedir: "Bırakınız yapsınlar kapitalizmi" dönemi boyunca rekabet süreci, kaçınılmaz olarak

sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşmasına yol açar ve bu nedenle tüm ekonomiye tekellerin egemen olduğu yeni bir evre ortaya çıkar. (Tekelci kapitalizm) Başlangıçtaki liberal rekabet dönemi boyunca, piyasa güçleri kendi kendini düzenlemekte ve üretim güçleri kendi kendine gelişmekte iken tekelci kapitalizm evresinde kar oranlarının düşme eğilimi nedeniyle kapitalizm durgunluk içine girer. Bu eğilimi dengelemek ve bu yolla sermaye birikiminin dinamizmini koruyarak, iktisadi krizleri önlemek için, genişleyen bir devlet müdahalesi gerekli hale gelmektedir. Bu devlet müdahaleleri; temel endüstrilerin ulusallaştırılması, temel hizmetlerin devlet tarafından sağlanması, para ve kredi üzerinde merkezi kontrol, yatırımlara devlet yardımları, metalar için geniş devlet pazarının yaratılması, araştırma geliştirme projelerinin devlet tarafından desteklenmesi, ücretlerin devletçe kontrolü, ekonominin devletçe programlanması ve uluslararası iktisadi kurumların oluşturulması gibi çeşitli biçimlere bürünmektedir. İşte yukarıda sayılan türde devlet müdahalelerinin artması yoluyla tekelci kapitalizm, 'tekelci devlet kapitalizmi'ne dönüşmüştür. Kapitalizmin bu evresinde devletin bu artan rolü üretim güçlerinin toplumsallaşmasına tepki olarak üretim ilişkilerinin de (tekelci sermayenin kontrolü altında) toplumsallaşmasını yansıtan, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin bir ifadesi olmaktadır.

Bu yaklaşıma göre kapitalizmin bu evresinde, egemen olan tekelci sermaye ile devlet arasında sadece işçi sınıfına karşı değil aynı zamanda sermayenin tekelci olmayan fraksiyonlarına karşı siyasi bir ittifak kurulmaktadır. Yani bu yaklaşım devleti 'Komünist Manifesto'da "tüm" burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir komite olarak değerlendiren Marks ve Engels'den farklı bir şekilde, salt tekelci sermayenin bir aracı olarak işlev gören ve bu sermayenin gereklerini yerine getiren bir aygıt olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşımın erken dönem Sovyet teoris-

yenlerinden Bukharin, Stamocap evresini, devletin ekonomik sömürüye giderek artan bir şekilde müdahalesi, üretim ve ticaretteki büyük sermayeyi kayıran devlet tekelleri sayesinde sermayenin farklı kesimleri arasındaki ilişkilerin yeniden organizasyonu ve devletin baskıcı aygıtlarının genişlemesi olarak açıklamaktadır.[46]

Bu okulun teorisyenlerine göre, Stamocap evresinde, devlet ve tekellerin sadece tekelci sermaye lehine davranan tekil bir mekanizma içinde kaynaşması yoluyla devlet egemen tekellerin aracı[47] haline gelmiştir. Devlet ile tekeller arasındaki bu kaynaşmanın izleri; devlet personelinin sınıfsal arka plan özelliklerinde, devlet bürokrasisi ile tekelci sermayenin yöneticileri arasındaki ilişkilerde,[48] devlet politikalarının formülasyonu ve uygulanmasında ve eğitim sistemi ile medyada tekelci sermayenin egemenliğinde net olarak görülmektedir. Ulus devlet ile tekelci sermayenin kaynaşması şu anlama gelmektedir: Küçük ve orta sermaye büyük sermayenin süper ekonomik gücü tarafından tehdit edilmenin yanında, politik güç kullanımından da dışlanmıştır. Bu, sonuçta kapitalizmin gelişimi ile küçük ve orta sermaye ile işçi sınıfının aynı kaderi paylaştığını ileri sürmek demektir. Nitekim tekelci devlet kapitalizmi teorisi, işçi sınıfı ile küçük- burjuvazinin ittifakından oluşacak anti-tekelci birliklere kapitalizmin dönüştürülmesi açısından önemli bir rol atfetmiştir. Anti-tekelci ittifakın zirvesinde yer alan Batı Avrupa'daki komünist partilerin, devlet gücünü ele geçirmeleri yoluyla, sosyalizme barışçı ve parlamenter bir şekilde geçilebileceği ileri sürülüyordu.[49]

Tekelci Devlet Kapitalizmi Yaklaşımına Eleştiriler

Marksist ekol içinde oldukça uzun bir dönem boyunca egemen olan Stamocap yaklaşımı, çeşitli yorumcuların ciddi eleştirilerine maruz kalmıştır. Aşağıda kısaca açıklayacağımız bu

eleştiriler kuramın çeşitli yönleriyle ilgili olarak gündeme getirilmiştir. Stamocap yaklaşımına yönelik olarak ileri sürülen eleştirilerden bir kısmı kuramın dayandığı kapitalizmin dönemlendirilmesi yaklaşımına yöneliktir. Poulantzas kapitalizmin, üretim tarzı olgusunun teorileştirildiği soyutlama düzeyi ile aynı düzeyde dönemlere ayrılmasına karşı çıkarak kapitalizmin daha karmaşık olan 'toplumsal formasyon' düzeyinde dönemlere ayrılmasını savunmuştur. Bu çerçevede Poulantzas daha alt bir soyutlama düzeyinde gerçek toplumların daha eksiksiz bir biçimde kavranabileceğini ileri sürmektedir.[50] Bu bağlamda Poulantzas, örneğin Stamocap yaklaşımının ileri sürdüğü 'tekelci devlet kapitalizmi' evresinin her gelişmiş kapitalist topluma uygun bir dönem olmadığını düşünmektedir. Baran ve Sweezy de devletin kapitalist ekonominin gelişiminde daima kritik bir rolü olduğunu vurgulayarak, farklı bir dönemlendirme sunmaktadırlar. Baran ve Sweezy'nin kapitalizmin son aşamasına ilişkin yaklaşımları da farklıdır. Bu yazarlar tekelci kapitalizm ile tekelci devlet kapitalizmi arasında bir ayırıma gitmemektedirler.

Stamocap yaklaşımının kapitalizmin dönemlendirilmesi konusundaki tavrına yönelik bir diğer eleştiri de, bu yaklaşımın toplumların evrimini mekanik ve otomatik bir süreç olarak değerlendirdiği, oysa tarihin bu yaklaşımının aksini kanıtladığını ileri sürmektedir. Bu eleştiriye göre, örneğin Amerika hiç feodal bir dönem geçirmemiştir ve sosyalizm bu kuramın ileri sürdüğü gibi gelişmiş kapitalist toplumlarda değil başka evredeki toplumlarda ortaya çıkmıştır.

Tekelci devlet kapitalizmi teorisine yöneltilen eleştirilerden bir kısmı da kuramın 'evrimci' algılayışının başka bir yönü üzerinde durmaktadır. Stamocap yaklaşımının güncel kapitalist devleti kapitalizmin dönüştürülmesinde nötr bir araç (anti-tekelci ittifak tarafından kullanılabilecek) olarak görmesi eleştirilerek, bu yaklaşımın bir kapitalist devlet olarak devletin karakte-

rinde saklı devlet müdahaleciliğinin sınırlarını kavramakta yeterli olamayacağı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda Jessop'da Stamocap yaklaşımının içsel tutarlılığına yüklenmektedir. Jessop'a göre, Stamocap yaklaşımı bir yandan devleti iktisadi temelin bir görüngüsü durumuna indirgerken diğer taraftan da devletin aynı zamanda bu temeli dönüştürmek için kullanılabilecek bir araç olabileceğini ileri sürmektedir. Jessop monopoller tarafından benimsenen müdahale biçimlerinin kapitalizmin dönüştürülmesi sırasında anti-tekelci ittifak tarafından da kullanılabileceğini ileri süren bu yaklaşımın tutarsız olduğunu düşünmektedir.

Bu arada Stamocap yaklaşımı aynı zamanda 'indirgemeci' bir yaklaşım olması nedeniyle de eleştirilmektedir. Devlet tekelci sermayenin basit bir aracı konumuna indirgenmektedir. Poulantsaz bu tavrın yanlış yorumlara yol açabilecek nitelikte olduğunu vurgulamaktadır. Clarke ise, bu nedenle, devletle olan ilişkileri açısından sınıf mücadelesinin karmaşıklığının ve bir politik kurum olarak kapitalist devletin özgünlüğünün yeterince dikkate alınamadığını ileri sürmektedir. King'e göre ise, devlet ile sermayenin çıkarları arasındaki potansiyel çelişki, genişleyen devlet müdahalesinin kapitalist üretim açısından olumsuz etkileri ve burjuvazinin gücünü sınırlamada sınıf çelişkilerinin rolü yeterince tahmin edilememektedir. Offe ve Ronge ise, Marksistlerin tekelci sermaye ile devlet arasında bu kadar ham ve doğrudan bağlantılar olduğunu varsaymak durumunda olmadıklarına ve devlet bürokratlarının kapitalist üretimi desteklemelerinin kişisel olmayan nedenleri olabileceğine dikkat çekmektedir. Ayrıca bu yazarlara göre tekelci kapitalistler arasında politik bir tutarlılığın olmasını da beklememek gerekir.

Böylesi ciddi teorik eleştirilere maruz kalan bu kuram 1960'lı yıllar boyunca yaşanan tarihsel gelişmeler sonucunda açıklama güçlüğü içine düşmüştür. Bu dönemde bir yandan refah devletinin büyümesi ve özellikle İngiltere ve Almanya'da sosyal-demokrat hükümetlerin işbaşına gelmesi, devletin ham bir şekilde tekelci sermayenin çıkarları ile tanımlanması görüşünü aşındırmıştır. Diğer yandan sermayenin artan uluslararasılaşması ise ulus devleti ulusal sermayenin çıkarları ile tanımlayan görüşü aşındırmıştır. Ayrıca 1970'li yıllardan itibaren devletin kapitalizmin krizini aşmaktaki başarısızlığı devletin sermayenin çıkarlarına etkin bir şekilde hizmet ettiği görüşüne zarar vermiştir. Tüm bunlara ek olarak, Stamocap teorisi, ortodoks komünist hareketin stratejisi ile birleşmiş olması nedeniyle, 1960'lardan itibaren Batıda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler açısından pek cazip bir teori olamamıştır.

Yukarıda gösterilmeye çalışıldığı gibi, 1930'lardan 1960'lara özellikle ortodoks komünist çevrelerde benimsenmiş olan tekelci devlet kapitalizmi teorisi, hem teorik eleştiriler hem de tarihsel tecrübeler karşısında gittikçe, zayıflamış ve bu dönemde daha yetkin bir Marksist devlet kuramı arayışları hız kazanmıştır. Nitekim 1960'ların sonu ile 1970'lerin başından itibaren Marksist devlet kuramı alanında görülen yeniden canlanmanın bir ölçüde Stamocap yaklaşımı ile karşıtlık içinde geliştiğini ifade etmek gerekir. Bu bağlamda 1970'li yıllardan itibaren Marksist devlet kuramı tartışmalarının yeniden canlanmasında önemli isimlerden biri olan Poulantzas'ın teorik çabasının, Stamocap yaklaşımının yetersizliklerini ortadan kaldıracak daha gelişmiş bir devlet kuramı inşa etmeye yönelik olduğunu vurgulamak gerekir.

III. BÖLÜM

MARKSİST DEVLET TARTIŞMALARINDA RÖNESANS

Daha önce ifade edildiği gibi, 1960'lı yıllara kadar solda egemen olan teorik yaklaşımlar bu dönemdeki tarihsel deneyimler ve politik gelişmeler sonucunda kredisini kaybetmiştir. 1960'ların sonlarından itibaren bu gelişmeler Marksist iktisat ve siyaset bilimi alanında yeni bir ilgi canlanmasına yol açmıştır. Bu ilgi canlanmasının maddi koşullarını, bir yandan kapitalizmin savaş sonrası dönemdeki uzun genişleme dalgasının sonuna gelinmesi, diğer yandan ise sermayenin egemenliğine karşı ortodoks komünist partilerden bağımsız bir işçi sınıfı direncinin gelişmesi oluşturmuştur. Amerikan entelektüel hegemonyasındaki savaş sonrası dönemde, başlangıçta ihmal edilen devlet konusu da, 1970'lerden itibaren sosyal bilimlerin revaçtaki tartışma konuları arasına yeniden girmiştir. Batı dünyasında devlet konusundaki bu ilgi canlanmasında Miliband-Paulantzas tartışmasının da önemli bir rolü olmuştur. Marksistlerin hukuk ve devleti teorik problemler olarak yeniden keşfettikleri bu dönemden günümüze kadar süren tartışmalar sonucunda, bu alanda çok geniş bir yazın ortaya çıkmıştır. Çok soyut metodolojik meselelerden, hayli spesifik tarihsel meselelere kadar uzanan bu tartışmalarda, çok çeşitli hipotez ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu dönemde, iktisadi ve yasal-politik evreler arasındaki ilişkiler, devletin kurumsal sınırları, hükümetin amacı ve rolü, hukuk kurallarının sınıf

karakteri, devlet müdahalelerinin etkileri ve sınırları, hukuk ve/veya devletle ilgili olarak 'göreli özerkliğin' anlamı, kapitalist üretimin artan bir şekilde uluslararasılaşması ve bunun ulusal hukuk ve ulus-devlet üzerindeki etkileri[51] gibi konular hararetli bir şekilde tartışılmıştır.

Marksist devlet teorisi alanında 1960'ların sonlarında itibaren başlayan bu tartışmalarda çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu dönemde geliştirilen yaklaşımların ön planda olanlarını, Miliband ve diğer Marksist plüralistlerin ayrıntılandırılmış araççılığı, Poulantzas'ın yapısalcı Marksizmi, Batı Alman devletin türetilmesi yaklaşımı ve sistem analitik yaklaşım şeklinde sıralayabiliriz.

Bu bölümde yukarıda sıraladığımız yaklaşımlar, kapitalizmde devletin işlevi, devletin biçim ve fonksiyonlarındaki gelişmelerin nedenleri ve devlet ile sermaye ve sınıf mücadelesi arasındaki ilişkiler ön plana çıkarılarak incelenmiştir.

Araççılık

1960'ların sonlarından itibaren Marksist devlet kuramı tartışmalarının yeniden canlanması ile ön plana çıkan eğilimlerden biri olmuştur. Bu yıllardan itibaren Avrupa ve Amerika'da "araççı" olarak nitelendirilen çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Fakat bunlar arasında özellikle İngiltere'de Miliband'ın, Amerika'da da G.W. Domhoff'un[52] çalışmaları bu yaklaşımın önde gelen örnekleri olarak kabul edilmektedir.

Araççı devlet yaklaşımı denildiğinde, devleti kapitalist sınıfın aracı olarak değerlendiren, "devlet ile yönetici sınıf arasındaki bağları sistematik bir biçimde inceleyen fakat bu bağların içinde oluştuğu yapısal bağlamı teorik bir dağınıklık içinde bırakan"[53] görüş tarzı kastedilmektedir.

Araççı bir yaklaşımın temel tezi, modern kapitalistlerin kendi uzun dönem sınıf çıkarlarına hizmet edecek kamu politikala-

rını biçimlendirebilecekleri ve bu politikaların devlet kurumları yoluyla benimsenip uygulanmasını güvence altına almaya yetkin olduklarıdır. Böylece araççı yaklaşım dolaysız ve basit bir iddia ileri sürmektedir. Modern devlet kapitalist sınıfın egemenliği altında olduğundan kapitalist sınıfın çıkarlarına hizmet eder. P. Sweezy'nin "devletin sınıf yapısının istikrarını garanti altına almak ve desteklemek için yöneten sınıfın elinde bir araç olduğu" yönündeki sözleri araççı bir yaklaşımın kısa ve öz bir ifadesini oluşturmaktadır.

Bu görüşlere paralel bir biçimde Barrow "araççı" bir çalışma çerçevesinin üç hipotezle biçimlendirilebileceğini ileri sürmektedir.

1. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip ve onları kontrol eden bir kapitalist sınıf vardır.

2. Kapitalist sınıf toplumun geri kalan kısmını baskı altına almak için devleti kullanır.

3. Devlet politikaları toplumda kapitalistlerin egemenliğini korumak yoluyla kapitalistlerin genel çıkarlarına hizmet eder.

Araççı yaklaşıma göre, bir bütün olarak kapitalist sınıfın, devleti diğer sosyal güç ve sınıflara karşın, kendi çıkarlarını korumak için bir araç olarak kullanmasına bağlı olarak, 'sermaye' kapitalist toplumda egemen olur. Sermayenin devlet üzerindeki kontrolü iki biçimde gözler önüne serilmektedir. Bu kontrol devlet elitlerinin (politikacılar, bürokratlar vs.) sınıf arka planında ve ilişkilerinde görülebileceği gibi uygulanan çeşitli politikaların doğrudan hizmet ettiği çıkarlarda da görülebilir. Devlet örneğin dış rekabete karşı yerel sermayeyi kollayan, ileri teknolojiyi destekleyen ve endüstriyel ilişkiler üzerine sınırlandırıcı kontrolleri içeren politikalar izlemektedir. Kapitalist ekonomilerde devlet sermaye için karlı olmayan gerekli ekonomik faaliyetlerin organizasyonunu üstlenmekte ya da bunları sübvanse etmektedir. Ayrıca çoğu refah politikaları iş dünyası üzerine düşen işgücü maliyetlerini toplumsallaştırma girişimi olarak anlaşılabilir. Çünkü bu maliyetler doğrudan ücret bordrolarına ya da üretim maliyetlerine yansımak yerine genel vergileme ile finanse edilmektedir.

Bütün bunlara ek olarak araççılığın, devleti prensip olarak tüm politik güçlerce eşit bir şekilde kullanılabilecek 'nötr' bir araç olarak gördüğünü ve devletin herhangi bir gerçekleştirilebilir amaç için kullanılabileceğini varsaydığını belirtmek gerekir. Bu yaklaşım şu anlama gelmektedir: Devlet politikalarındaki herhangi bir sınıf eğilimi, politika yapımı ve politikaların uygulanması için yürütülen açık uçlu mücadelenin sonuçlarıyla bağlantılı olarak açıklanmalıdır.

Araççı yaklaşımın kökenleri kuşkusuz klasik metinlerde yer alan konu ile ilgili değerlendirmelere dayanmaktadır. Bu bağlamda özelikle Marks ve Engels'in 'Komünist Manifesto'daki, Engels'in 'Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'ndeki ve Lenin'in 'Devlet ve Devrim'deki ifadelerini hatırlatmak gerekir.

Güç Yapısı Araştırması Metodolojisi

Araççı çerçevede çalışma yapan araştırmacıların çoğu, güç yapısı araştırması metodolojisini benimsemektedir. Bu yaklaşıma göre kilit önemdeki kaynaklar üzerindeki mülkiyet hakkı ve kontrol, herhangi bir toplumda güç kullanımı için bir temel oluşturmaktadır. Bir toplumda kilit önemdeki kaynaklar servet, statü, kuvvet ve bilgidir. Toplumdaki belirli kurumlar sahip oldukları kaynakların nasıl kullanılacağı ile ilgili karar verme yetkisini belirli pozisyondaki bireylere bırakmak suretiyle güç kullanımını organize etmektedirler. Bu yolla bir toplumdaki güç kullanımı, bilgi, statü, kuvvet ve servet gibi kaynakları kontrol etme derecelerine göre belirli birey gruplarına bırakılmış olur. Bu analitik çerçeve tarafından oluşturulan araştırma programı, fark-

lı grup ve bireylerce kontrol edilen göreli güç derecesinin ölçülmesi yoluyla bir toplumdaki ampirik güç haritasının geliştirilebileceği varsayımı ile sürdürülmektedir.

Yukarıdaki sunuştan da anlaşılacağı üzere 'güç yapısı araştırma metodolojisi' prensip olarak Marksist değildir. Çünkü bu yöntem yukarıda sayılan kilit önemdeki kaynakların herhangi birine analitik bir ağırlık vermemektedir. Bu yöntem kilit önemdeki kaynakların birbirine eşit güç kaynakları olarak kavramlaştırılıp kavramlaştırılamayacağı ya da bu güç kaynaklarından herhangi birine daha fazla bir analitik ağırlık verilip verilmeyeceği konusunda herhangi bir a priori işaret göstermez. Bu nedenle güç yapısı metodolojisini benimseyen Marksistler bu yöntemi Marks'ın 'Kapital'inden aldıkları iki ek prensiple birlikte kullanarak kapitalist toplumda sermayenin en önemli güç kaynağı olduğunu ileri sürerler.

Kapital'e dayanarak Marksistlerin kullandığı iki ek prensip metalaştırma ve kapitalist birikimin genel yasalarıdır. Metalaştırma prensibine göre, kapitalist toplumlarda tüm kullanım değerleri potansiyel olarak değişim değerlerine dönüştürülebilir.54 Tarihsel bir olgu olarak metalaştırma, kapitalist üretim biçiminin piyasa ilişkilerini toplumun gittikçe daha geniş düzeylerine yayma eğilimidir. Böylece kapitalizmde sermayeyi, yani parayı kullanım değerlerinin diğer biçimlerine dönüştürmek olasıdır. Bu prensibin bir devlet teorisi için önemi, kapitalist toplumda sermayenin daima genelleştirilebilecek bir güç kaynağı olmasıdır. Sermayenin diğer güç kaynaklarına dönüştürülebilme derecesine, sosyal konum, politik nüfuz ve bilgi sahip değildir. Sonuç olarak Marksist teoride, kapitalist toplumda sermaye yegane değil ama en önemli güç kaynağı olarak kabul edilir. Bu nedenle güç yapısı analiz ve açıklamalarında sermaye mülkiyetine daha fazla analitik ağırlık verilir.

'Kapitalist birikimin genel yasası', kapitalist iktisadi gelişmenin normal sürecinde, sermaye ve diğer verimli varlıkların gittikçe daha az bireyin elinde merkezileşmesi ve yoğunlaşması tarihsel eğilimini ifade eder. Böylece kapitalist birikimin genel yasası ve metalaştırma prensibinin bir araya getirilmesi sonucunda, normal koşullar altında kapitalist sınıfın sermaye üzerindeki kontrolünün güç kaynaklarını kendi yararına kullanmada göreli olarak daha büyük bir kapasiteye sahip olacağı ileri sürülebilir. Sermaye diğer güç kaynaklarının doğrudan kontrolünü ele geçirebilir, örneğin yüksek öğrenimin metalaştırılması yoluyla; ya da sermaye diğer güç kaynaklarını elinde bulunduranları nüfuzu altına almak için harekete geçebilir, örneğin seçim kampanyası destekleri, araştırma bursları, danışmanlıklar, vb. yoluyla. Böylece normal koşullar altında kapitalist sınıf, diğer sınıflarla karşılaştırıldığında, kilit önemdeki güç kaynaklarını harekete geçirme ve kullanmada daha etkili bir konuma sahiptir. Bu bağlamda Miliband şöyle demektedir: "Marksist çerçevede, kapitalist toplumda, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan ve onları kontrol eden sınıf 'yöneten sınıf'tır. Bu sınıf, sahip olduğu iktisadi güç sayesinde, toplum üzerinde egemenliğini sağlamak için devleti kendi aracı olarak kullanabilir."

Bu noktada güç yapısı analizcilerinin 'devlet' ve 'yöneten sınıf' dediklerinde neyi kastettiklerini de açıklamak gerekir. Araççılara göre devlet üç anlam düzeyi olan çok boyutlu bir kavramdır. Devlet kavramının her boyutu, müşterek bir şekilde 'devlet sistemi' olarak adlandırılan kurumsal, alansal ve ideolojik olguların birbirine içsel olarak bağlı yapısının bir bileşenini ifade eder. En temel düzeyde devlet, bir toprak parçası üzerindeki politik egemenliktir. Bununla birlikte, bir toprak parçası üzerinde politik egemenlik olarak devlet, 'devlet aygıtları' yoluyla korunur ve yönetilir. Modern devlet aygıtları dört alt sistemde gruplandırılabilecek çeşitli spesifik kurumlardan oluşur.

1. Hükümet alt sistemi: Seçilmiş yasama ve yürütme otoritelerinden oluşur.

2. İdari alt sistem: Bürokrasi, kamu kurumları, merkez bankası... vb. oluşur.

3. Baskı alt sistemi: Asker, polis, yargı ve istihbarat birimlerinden oluşur.

4. İdeolojik alt sistem: Okullar, üniversiteler ve hükümet tarafından finanse edilen kültürel ve bilimsel organizasyonlardan oluşur.[55]

Diğer taraftan devletin varlığı akademisyenlerin 'meşruiyet' olarak adlandırdıkları bir durum gerektirir. Devletin meşruiyeti, insanların devlet aygıtlarınca alınan kararlara itaat etme gönüllülüğünde ve gerekirse ülke topraklarını savunmak için yaşamlarını riske etme arzularında ifade edilir. Böylece yöneten sınıf, devlet aygıtları ve ülke toprakları üzerinde yaşayan nüfus üzerinde güce sahip olan, net bir şekilde sınırları belirlenmiş bir sosyal sınıf olarak tanımlanabilir.

Yönetici sınıf egemenliğinin en doğrudan göstergelerinden biri, devlet aygıtlarını kontrol eden kapitalist sınıf üyelerinin derecesidir. Devlet aygıtlarının kapitalistlerce kontrolü araççı yaklaşım için özellikle önemlidir. Çünkü bu yaklaşım devlet gücünü devlet sisteminin kurumsal aygıtları içine yerleştirmiştir.

Miliband'ın Yaklaşımı

İngiliz Marksist düşünürü Miliband 1969 yılında yayınladığı 'Kapitalist Toplumda Devlet' adlı çalışmasında sermayenin politik egemenliğini, politik ve ekonomik güç tekeline sahip olmasına dayalı olarak açıklamıştır. Daha sonraki yorumcular tarafından, yapısalcı eğilimler taşımasına rağmen 'araççı bir devlet yaklaşımının önemli örneklerinden biri olarak kabul edilen[56] bu çalışmanın, o dönemde Marksist devlet tartışmalarının canlanmasında tahrik edici bir işlevi olmuştur.[57]

'Kapitalist Toplumda Devlet' adlı çalışmasında Miliband üst düzey devlet görevlilerinin ortak değerleri, kişisel bağlantıları ve sosyal sınıf arka planındaki gerçekler ile hükümet politikalarının gelir ve servet bölüşümü üzerindeki etkileri gibi konulardan hareketle, devleti ya çıkar grupları arasında bir diğer çıkar grubu biçimi olarak ya da çelişen sosyal çıkarlar arasında nötr bir hakem olarak gören egemen liberal demokratik yorumları çürütmeye çalışmıştır. Temel kaygısı liberal plüralizmin yanıltma ve tahrifatlarını gözler önüne sermek olan Miliband, bu çalışmasında sermayenin devlet üzerinde egemenliğini sağladığı ve yeniden ürettiği mekanizmaları ayrıntıları ile göstermiştir. Miliband'a göre bu mekanizmalar yoluyla sermaye devlet üzerinde öyle egemen olmaktadır ki, en radikal sosyal-demokrat hükümetlerin kullanımına dahi çok sınırlı bir güç kalmaktadır.

Devleti oluşturan aygıtları; hükümet alt sistemi, idari alt sistem, baskı alt sistemi ve ideolojik alt sistem başlıkları altında sınıflandırmış olan Miliband, hükümet ve devlet arasında dikkatli bir ayırım yaparak, devletin bir aygıtını oluşturan hükümetin devletin en etkili parçası olması gerekmediğini vurgulamıştır.[58] Devlet aygıtları ile ilgili yukarıdaki sınıflamayı sunmuş olan Miliband'a göre, sadece hükümetin kontrolü ya da devletin kontrolünün sağlanması değil fakat bu kurumların birbirine nasıl bağlandığının anlaşılması da önemlidir. Miliband devlet sisteminin tutarlılığını, devletin işleyişsel bütünlüğünün temelde ideolojik olduğunu vurgulamak suretiyle açıklamaya çalışmıştır. Miliband öncü elitlerin egemen bir sınıf oluşturabilmelerinin temel nedenini, onların dar bir sosyal sınıf arka planına ve ilişkilere sahip olmalarına bağlamaktadır. Bu arka plan ve ilişkiler sonuçta kapitalist çıkarların destekçisi olan ortak bir ideolojik eğilime sahip olmalarına yol açmaktadır. Üst düzey yönetim kademesindeki personel ya belirli elit ailelerden ya da kurumlardan gelmektedir veya bu kökenlerden gelmeyenler de burjuva-

zinin değerlerini benimsemişlerdir. Sonuç olarak, devlet elitlerinin kamusal politikalar konusundaki düşünceleri onların mevcut ekonomik sisteme olan bağlılıkları ve bu sistemi kabulleri yoluyla biçimlendirilmektedir. Miliband'ın değerlendirmesine göre, devlet elitlerinin ideolojik eğilimleri, onların karşılaşmış oldukları spesifik meselelerde alacakları tavır ve izleyecekleri politikanın biçimlenmesinde temel bir öneme sahiptir. Devlet elitlerinin temeldeki ideolojik bütünlüğünün sonucu olarak, kapitalizmde siyaset, aynı iktisadi ve sosyal sistemin nasıl sürdürüleceği konusundaki farklı kavramlar etrafında yapılmaktadır.

Bu arada Miliband'ın başlangıçtaki çalışmalarında devletin 'göreli özerkliği' konusunda yaptığı açıklamalara da değinmek gerekir. Miliband'a göre, göreli özerklik, devletin sermayenin uzun dönem çıkarlarına yönelik olarak işleyişini sağlayan önemli mekanizmalardan biridir. Miliband'a göre devlet kapitalist çıkarlara doğrudan tepki vermez ve bir ölçüde özerktir. Devlet bu göreli özerkliği sayesinde hem kapitalist sınıfın genel bütünlüğünü korur, hem de eğer gerekirse işçilere kısa dönemli ödünler verir. Devletin sermayenin yararına etkin bir şekilde çalışabilmesi devletin göreli özerkliği ve belirli sınıf fraksiyonlarından ayrı durabilme yeteneği tarafından sağlanır.

Yakın dönem çalışmalarında Miliband, daha önceki çalışmalarından farklı bir şekilde, sadece göreli özerklik kavramının kullanımının yeterli olmadığı düşüncesinden hareketle[59] kapitalist toplumlardaki egemen sınıf ile devlet arasındaki ilişkiye daha doğru ve gerçekçi olduğuna inandığı bir 'ortaklık modeli' önermektedir. Miliband'a göre, sınıf iktidarı ve devlet iktidarı arasındaki bu ortaklık modeli kapitalist toplumda iktisadi ve siyasal olanın bazı açılardan bağımsız, bazı açılardan da birbirleri ile yakından ilişkili olduklarını, ama sonuçta sınıflı bir toplumda, son kertede mevcut egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesini sağlayacak biçimde işlev gördüklerini kavramamıza yar-

dımcı olabilir. Bu, iki farklı, ayrı[60] güç arasında çok sayıda iplikle birbirine bağlı, ama yine de her birinin kendine özgü ayrı ilgi alanları olan bir ortaklık modelidir.

Miliband bu ortaklık modeli çerçevesinde, daha önceki çalışmalarında kullandığı 'devlet elitleri' terimini 'devlet burjuvazisi' terimi ile ikame etmiştir. Miliband'a göre, devlet iktidarındaki insanların -devlet burjuvazisinin- kendi çıkarları ile yakından ilgilenmelerine ek olarak, 'ulusal çıkar' olarak kavradıkları şeyle hareket ettiklerini düşünmek akla yatkındır. Kendi çıkarını gözetme ve ulusal çıkar düşüncesinin devlet iktidarını kontrol eden kişilerin politika ve eylemlerini biçimlendirmeye güçlü etkiler yaptığının kabul edilmesi durumunda hemen akla gelen soru şudur: Bu egemen sınıf çıkarlarıyla nasıl bir ilişki içine girmekte, başka bir deyişle, devlet iktidarı ile sınıf çıkarları ilişkisi nasıldır? Miliband'a göre, kapitalizmin tarihi boyuncu bu ilişki genelde çok iyi olmuştur. Devletin sorumluluğunu yüklenen kişiler genellikle, 'ulusal çıkar'ın kapitalist girişimin refahına bağlı olduğu, ya da en azından düşünülebilir hiçbir alternatifin, özellikle de sosyalizmin, 'ulusal çıkar'a göre daha avantajlı olmasının söz konusu olmadığı inancıyla dolmuşlardır. Bu yüzden de, kapitalistlere karşı nasıl bir bakışa sahip olurlarsa olsunlar, kapitalist girişimin çıkarlarına özel bir dikkat gösterirler.[61] Bununla birlikte, bu çıkarlara karşı dikkatli olma pekala bazen kapitalistlerin arzularını gözetmeyi reddetme anlamı da taşıyabilir. Fakat 'devlet burjuvazisi'nin bazen kimi kapitalistlerin arzularına aykırı işler yapmaları kesinlikle kapitalizm için en iyi koşulları sağlama arzularından kaynaklanmaktadır.

Aslında devleti kontrol altında tutanlar kendilerini kapitalist çıkarlara ne denli adamış olurlarsa olsunlar, devletin yaptığı ile bireysel kapitalist çıkarlar arasında bir dengesizlik bulunması kaçınılmazdır. Örneğin devletin gelire ihtiyacı vardır ve bu geliri alt sınıflardan sağlayamaz. Kapitalistlerden de vergi topla-

mak ve bu yolla onlara düşen artığın bir bölümünü kendisine almak durumundadır. Büyük, küçük tüm işadamlarının devletin vergi politikasından sürekli yakınmaları ve devletin bürokratik açgözlü beceriksizlikleri ile özel girişimin her zaman kuyusunu kazdığı yolundaki şikayetleri bundan dolayıdır. Reformları da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Aşağıdan gelen baskıyı belirli sınırlar içinde tutmak ve etkin bir emek gücünün varlığını sürdürmek için, devlet sermayenin kabul edilemez ve sınırlandırıcı bulduğu ve kendi başına kesinlikle girişemeyeceği kimi reformları yapmak durumunda kalır. Buradaki düşüncelerinden de anlaşılacağı üzere, Miliband "genel olarak sermaye"nin gereklerini icra eden devlet görüşüne doğru kayma eğilimi göstermektedir.

Araççılık Yaklaşımına Eleştiriler

Marksist devlet kuramı alanındaki tartışmalarda geliştirilen yaklaşımlar içinde belki de en çok eleştiri alan araççılık olmuştur. Bu eleştirilerden kimi yaklaşımın metodolojik içeriğini hedef alırken, kimi de önerilerinin tarihsel gerçeklerle uyuşmadığını iddia ederek yeterliliğini sorgulamıştır.

Araççı yaklaşıma yönelik metodolojik içerikli ilk eleştiri şu 'a priori' iddiadan türetilmektedir. Devlet konusundaki farklı yaklaşımların varsayımları, güç yapısı metodolojisinin varsayımlarından ve araççılığın devlet politikalarının açıklanmasında bilinçli bir tarihsel özneye dayanıyor olmasından daha üstün niteliktedirler. Bu noktada sert eleştirilerden bazıları, araççılığın, kapitalistlerin ve üst düzey devlet görevlilerinin ampirik olarak incelenmesine ve politika oluşumu ile kurumsal reformların tarihsel olarak araştırılmasına verdiği açıklayıcı önem konusu üzerinde toplanmaktadır. Örneğin Poulantzas'a göre, birbirine bağlı yönetim kurulları, planlama grupları, politika oluşumu ve kurumsal reform incelemeleri metodolojik olarak şüphelidir.

Çünkü bu incelemeler, toplumsal sınıfların bir biçimde nesnel üretim ilişkilerini oluşturuyor olmaktan ziyade bireyler arasındaki karşılıklı ilişkilere indirgenebileceği, devletin nesnel bir yapı oluşturuyor olmaktan ziyade, devlet aygıtını oluşturan farklı grupların üyelerinin 'kişiler arası' ilişkilerine indirgenebileceği ve nihayet, toplumsal sınıflarla devlet arasındaki ilişkiler, düzenli bağlantıların nesnel bir sistemini oluşturuyor olmaktan ziyade toplumsal sınıfları oluşturan bireylerle devlet aygıtını oluşturan bireyler arasındaki ilişkilere indirgenebileceği izlenimini vermektedir.[62] Bu doğrultuda Poulantzas, araççı yaklaşımı, devlet ve kamu politikalarını bireysel aktörlerin davranış güdülerine dayalı olarak açıklaması nedeniyle eleştirmektedir. Poulantzas'a göre politikacılar ve iş dünyasının liderlerinin sosyal nitelikleri ve aralarındaki bağlar, devletin niçin sermayenin yararına işlevler icra ettiğini açıklamaz. Kişiler sistemin yapısal mantığından daha az önemlidirler ve sistemi yaratmaktan ziyade yansıtırlar.[63] Poulantzas'a göre kapitalistler kapitalist olarak davranmaya yönlendirilirler, devlet bürokratları da kendi bireysel inançları ve ilişkilerinden bağımsız olarak, kapitalist sistemin mantığı yoluyla sermayenin yararına davranmaya zorlanırlar. Jessop'a göre, Poulantzas'ın buradaki eleştirisinin temel teorik uzantısı şudur: Araççılık kapitalist devletin sınıf doğasını, devletin kendisine dışsal olan faktörlere dayandırmaktadır. Araççılığın bu tavrı şunu ima etmektedir ki, devlet ile ilgili olarak 'gerekli bir şekilde' kapitalist olan bir şey yoktur.

Poulantzas buradaki eleştirel pozisyonunu, kapitalist toplumlarda, sosyalist partilerin kayda değer bir zaman sürecinde gücü ellerinde bulundurmaları durumunda bile, bu toplumların mülkiyet ilişkileri yönünden kapitalist olarak kaldıklarını işaret ederek savunmaktadır. Üstelik Poulantzas'a göre, iktidardaki bu sosyalist partiler sınıf eşitsizliklerinin giderilmesi için çok az şey yapmışlardır. Dolayısıyla bu durum, devlet politikalarının

belirlenmesi ve devletin işleyişinde, devlet aygıtlarının belirli bir sınıfın bireylerince ele geçirilmesinden öte başka faktörlerinde etkili olduğunu ima etmektedir.

Araççı yaklaşım, devlet ve devlet politikalarını bir bütün olarak kapitalist sınıfın ya da kapitalist sınıfın bir kesiminin bilinçliliği ve bilinçli istekleri doğrultusundaki politik faaliyetlerine dayalı olarak açıklama eğilimi nedeni ile de eleştirilere maruz kalmıştır. Bu bağlamda örneğin F.Block'a göre, araççı yaklaşım, kapitalist rasyonaliteyi -kapitalizmin kendini sürdürebilmesi ve kendi sorunlarını kendi başına aşabilmesi anlamında- yöneten sınıfın kimi kesimlerinin bilinçliliğine dayandırmaktadır. Araççılığa göre, kapitalist reformlar, sıkıntıların büyüklüğünü fark etmiş ve çözümler öneren kapitalist sınıfın bazı kesimlerinin bilinçli iradesini yansıtmaktadır. Oysa Block'a göre, kapitalizmin kendi sıkıntılarını aşabilme kapasitesi, kapitalist sınıf, devlet aygıtlarının yöneticileri ve işçi sınıfından oluşan aktörler seti arasındaki çelişkinin ürünüdür. 'Rasyonalizasyon' her bir aktör setinin 'gıyabında' gerçekleşir ve rasyonalite belirli bir grubun bilinçliliğinin bir fonksiyonu olarak görülemez. Block bu bağlamda, 'sınıf bilinçli bir yöneten sınıf' fikrinin reddedilmesi için Marks'ın yazılarında bir temel olduğunu ileri sürerek, bu fikrin kabulüne dayalı araççı perspektifin kusurlarına işaret etmektedir. Block'a göre, yöneten sınıfın sınıf bilinci olmasa bile, devlet yöneticilerinin kapitalizm karşıtı politikalar izlemelerini önleyen ciddi engeller mevcuttur.

Bu çerçevede organizasyonal realizmin önde gelen savunucularından olan Theda Skocpol, Amerikalı kapitalistlerin, ulusal siyasette kendi sınıf çıkarlarını korumaya yönelik politik kapasitelerini yitirdiklerini ileri sürerek, araççı görüşlere karşı çıkarken, C. Offe de "rekabet yüklü kapitalist üretimin anarşisinin -iş alemindeki çeşitli grupların rekabet eden özel çıkarları arasından- bir kapitalist sınıf çıkarının doğmasını imkansız kıldığı"

yönündeki a priori ilkeyi öne sürerek, Skocpol'ün bu tarihsel iddiasını daha öteye taşımaktadır.[64]

S.Clarke da araççı yaklaşımın tekelci devlet kapitalizmi yaklaşımı ile birlikte paylaştığı iki yetersizliğini vurgulamaktadır. Bir yandan bu yaklaşım, devlet ile sermayeyi özdeşleştirdiği için devlet gücünün sermayenin yararına kullanımının 'sınırlarını' kavramlaştırmakta yetersiz kalmaktadır. Diğer yandan da, devlet gücünün biricik sınırını mücadele eden sınıfların istekleri ile ilişkilendirdiği için 'iradeci' bir perspektif sunmaktadır. Miliband ve araççılarda sivil toplum ve devlet arasındaki 'yapısal' ilişkinin herhangi bir teorisi olmadığı için, devletin sınıf niteliği onun doğasında gizli değildir. Devletin sınıf karakteri sınıf mücadelesinin sonuçlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

S. Clark'a göre, Miliband ortodoks Marksizmin iktisadi indirgemeciliğinden kaçınmış fakat onun yerine 'sınıf indirgemeci' bir tavır sergilemiştir. Miliband'a göre egemen sınıf devlete kendi damgasını vurmaktadır. Bu sonuç da Miliband ve araççıların, sosyal gruplar arasında etkileşimlere dayalı bir toplum görüşüne sahip burjuva sosyolojisinin teorik çerçevesi içinde kalmalarına yol açmıştır.

B. Jessop da araççı yaklaşıma yönelik olarak ileri sürülmüş ve kendisinin de yerinde bulduğu itirazları şu şekilde sıralamaktadır:

a) Sermayenin çıkarları ile ilgili belirli politik konularda söz sahibi konumda olmak ile bürokrat ya da politikacıların sosyal sınıf arka planı arasında düşük bir ilişki olduğu kadar, politikacı ve bürokratların sosyal sınıf arka planlarında çok geniş bir farklılaşma vardır.[65]

b) 'Genel olarak sermaye'nin çıkarları ile 'belirli sermayelerin' çıkarları arasında önemli çelişkiler olabilir. Bu nedenle bir kapitalistin çıkarı için belirli bir politikayı savunması bu politikanın genel olarak sermayenin çıkarlarını da koruyacağı anlamı-

na gelmez. Ayrıca devlet politikaları bir bütün olarak sermayenin yeniden üretimini korumaya yönelik olması durumunda, devlet belirli kapitalist çıkarları kolay bir şekilde kabul etmeye karşı ihtiyatlı olabilir.

c) Araççı yaklaşım genel olarak sermaye düzeyindeki birikimin gereksinmeleri arasındaki uyumsuzlukları ve çelişkileri ihmal etmekte ya da yeterince ifade etmemektedir. Birikimin gereksinimleri arasındaki bu uyumsuzluk ve çelişkilerin doğası gereği, belirli politikaların net bir şekilde sermaye tarafından tercih edilip edilmeyeceği açık bir şekilde ortaya çıkmaz.

d) Bu yaklaşım devlet biçiminin, hem temsil süreci üzerindeki hem de sermayenin çıkarlarının devlet sistemindeki değişiklikler veya politik güç dengelerindeki kaymalar yoluyla etkilendiği ve yeniden tanımlandığı yöntemler üzerindeki tüm etkilerini ihmal eder.

Yapısalcılık

Yapısalcılık, açıklama amacıyla 'insan öznesine' yaslanmak yerine kökleri derinde olan temel yapılara yaslanmayı tercih eden bir analiz biçimidir. Yapısalcılık Marksizme özgü bir yaklaşım değildir. Bu fikir 20. yüzyılda, dilbilim, antropoloji ve psikoloji gibi çeşitli disiplinler tarafından kullanılmıştır. L. Althusser ve N. Poulantzas yapısalcılık fikrini Marksizme taşıyan düşünürlerdir. Marksizmin yapısalcı yorumunu sağlayan Althusser aslında devleti sistematik bir biçimde incelememiştir. Poulantzas devlet analizlerinde yapısalcı perspektifi kullanan ilk yorumcu olmuştur.

Marks'ın yapıtlarının eleştirel ve titiz bir biçimde yeniden okunmasının gerekli olduğunu vurgulayan Althusser'e göre, Marks, insan öznesini sosyal teoriden çıkarmış ve sosyal bir bütünlüğün yapısında yazılı olan insan pratiğinin evrelerinin -ekonomik, siyasi, ideolojik- yeni bir bilimini inşa etmiştir. Nitekim

Marksist teori özünde toplumsal bütünlüklerin yapısal analiziyle ilgilidir.[66] Althusser'in yorumuna göre, Marksist toplumsal bütünlük, "belli bir tür karmaşıklıktan oluşur; bu karmaşık bütünlük, ayrı ve göreli özerk olup, son kertede ekonomik düzey ya da kertede saptanmak üzere, özgül belirlenimlere göre birbirleriyle eklemlenen düzeyler ya da kerteler olarak adlandırılabilecek unsurlardan oluşan yapılaşmış bir bütünün birliğidir."[67] Althusser'e göre, "toplumlar, bütünlükleri, özgün bir tür karmaşıklık tarafından sağlanan ve Engels'i izleyerek ekonomi, siyaset ve ideoloji olmak üzere genel anlamda üç düzeye indirgeyebileceğimiz yapılardan oluşmaktadır."[68] Althusser, toplumsal oluşumun 'bütünsel yapısı' ya da toplumsal bütünlük derken yukarıda belirtilen düzeylerden oluşan bir yapıyı kastetmiştir. Althusser'ci Marksizm şemasında iktisadi düzey, toplumsal bütünün fiziksel varlığını garanti altına almaktadır. Politik düzey, bireysel aktörlerin üretim aracı sahibi olup olmamasını belirler. Üretim aracı sahibi olmayanlar emek-gücünün sahibi olurlar ve bireylerin faktör sahipliğindeki konumları da üretimden alacakları göreli payları belirler. İdeolojik düzey de, bu bireylerin toplumda kendi rollerini yerine getiren sosyal özneler olarak mevcut bölüşüm ilişkilerinin destekleyicileri olmalarını sağlar. Böylece iktisadi düzey maddi üretimin teknik bir alanını oluştururken, politik ve ideolojik düzeyler de maddi yeniden üretimin sosyal koşullarını sağlayan göreli özerk evreler olmaktadır. Böyle bir toplumsal bütünlüğün yapısal analizinin amacı, toplumsal hayatın doğrudan gözlemlenebilir olgularının temelini oluşturan ve üreten 'yapı'yı açığa çıkarmaktır.

Yapı kavramı yapısalcı yazarlar tarafından sürekli kullanılmasına rağmen nadiren açıkça tanımlanmıştır. Yapı kavramının uygun bir tanımını sunmuş olan Godelier aynı zamanda yapısal çözümlemenin ilkelerinin özünü de vermektedir. Şöyle ki, "birinci olarak yapı, görünen toplamsal ilişkilerin değil, gerçekliğin

bir parçasıdır. Ve... ikinci olarak yapının içsel işlevliliğinin incelenmesi, yapının oluşumunun ve evriminin incelenmesinden önce gelmeli ve bunları açıklamalıdır."[69] Godelier'e göre "yapılar, görünen toplumsal ilişkilerle karıştırılmamalıdır. Yapılar görünmeyen bir gerçeklik düzlemi oluşturarak görünen toplumsal ilişkilerin görünmeyen kısmını oluştururlar. Son kısmın mantığı ve en genelde toplumsal eylemin kanunları, görünmeyen yapıların işlevliliğine bağımlıdır ve görünmeyen kısmın sağlanması da bize, gözlemlenen tüm olguları açıklayabilme olanağı verir". İşte bu görünüşlerin ardında yatan gerçek bir yapı düşüncesi toplumsal sınıfların ve devletin incelenmesinde etkili olmuştur.

Yapısalcı yazarlara göre tarih, özerk insan öznelerinin değil yapıların tarihidir. Böyle bir fikri benimseyen yapısalcı yorumcular Gramsci'nin analizince geliştirilmiş olan Marks'ın Hegelci okunmasını reddetmişlerdir. Bu yoruma göre, subjektivizme karşı gelinmesi gerekir. Bu nedenle yapısalcılık sosyal sistemi objektif bir süreç olarak değerlendirmiştir. Böylece insanlar bağımsız özneler olarak değil belirli yapısal sınıf ilişkilerinin taşıyıcıları olarak görülmüştür.

Bu bağlamda yapısalcı teori, araççılıktan farklı bir şekilde, devlet politikalarının kapitalist sistemin zorlama ve çelişkileri tarafından nasıl belirlendiğini sistematik olarak açıklamaya çalışır. Yapısalcı görüş tarzına göre kapitalist devletin işlevleri iktidar mevkilerindeki kişilerden ziyade toplumun yapıları tarafından belirlenmektedir. Devletin fonksiyonu kapitalist toplumun sosyal yapısını, yani temel üretim ilişkilerini, ekonominin otomatik süreçlerince yerine getirilemediği ölçüde korumak ve yeniden üretmektir.

Sonuç olarak yapısalcılara göre, devlet kurumları ve devlet politikaları, kapitalist sistemin sürdürülmesi için icra ettikleri fonksiyonlar açısından kavranabilir. Yapısalcı yaklaşımı benim-

semiş kurum ve politika analizlerinin temel amacı, bu 'genel istikrar fonksiyonunu' icra etmek için devlet politikalarının nasıl işlediğini ve devlet kurumlarının nasıl etkili olduğunu analiz etmektir.

Poulantzas, Kapitalist Devlet ve Göreli Özerklik

Yapısalcı Marksist devlet modelinin en ayrıntılı ve özenlisi,[70] özellikle 'Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar' adlı eserinde Poulantzas tarafından ortaya konulmuştur. İktisadi, politik ve ideolojik üç düzeyden oluşan Althusserci toplum modelini izleyerek, Poulantzas kendisine göre, sadece iktisadi düzeyin teorisini sağlayan Marks'ın Kapital'ini tamamlamak amacıyla,[71] o zamana kadar geliştirilmemiş olarak kabul ettiği politik düzeyin teorisini kurmak istemiştir. Poulantzas'ın benimsediği yapısalcı çerçeveye göre, kapitalist üretim tarzı, iktisadi, siyasal ve ideolojik düzeylerin birbirinden göreli özerkliğiyle oluşan özgün bir yapıya sahip olduğundan, işte bu göreli özerklik kapitalist üretim tarzının bir evresinin kuramı olarak politika kuramının geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Nitekim 'Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar' adlı kitabında Poulantzas da siyasal yapının kuramını geliştirmek istemiştir.

Poulantzas'a göre, bir 'toplumsal formasyon'un[72] siyasal yapıları kurumsallaşmış devlet iktidarına dayanmaktadır. Poulantzas devletin işlevini kapitalist sınıfın çıkarları açısından değil, bir bütün olarak toplumun tutarlılığını güvence altına alacak bir kuruma olan gereksinimden türetmiştir. Poulantzas'a göre, devletin temel amacı bir toplumsal formasyonun düzeylerini birleştirici ve sistem olarak bütünsel dengesini düzenleyici öğe olmaktır. Kapitalist toplum içinde toplumsal ilişkiler sınıf egemenliğiyle nitelendiğinden tutarlılığı sağlayan devletin işlevleri de egemen sınıfın siyasal çıkarlarını yansıtmak durumundadır.

Marks'ı izleyen Poulantzas'a göre kapitalist toplumdaki en

önemli çelişki, üretimin bir yandan gittikçe artan bir şekilde toplumsal bir niteliğe bürünmesi ve öte yandan artık ürünün kişisel olarak ele geçirilmesidir. Bu çelişki bir bütün olarak sistemin yeniden üretilmesini tehdit etmektedir. Üretimin artan toplumsal karakteri ile artığın özel olarak ele geçirilmesi arasındaki çelişki, bir yandan üretimin toplumsal niteliği arttıkça kuvvetlenen ve sonunda bizzat kapitalizmin yıkılmasıyla sonuçlanabilecek işçi sınıfının birliği ihtimalini bünyesinde barındırırken, aynı çelişki, artığın gittikçe artan özel ve rekabetçi ele geçirilmesi ile beslenen kapitalist sınıfın çözünmesi tehlikesini de bünyesinde barındırır. İşte Poulantzas'a göre, devlet, işçi sınıfının birliği ve kapitalist sınıfın çözünmesi ihtimalinin yol açabileceği sakıncaları ortadan kaldırmak için mevcut toplumsal formasyonun tutarlılığının sağlanmasında etkin bir rol oynamaktadır.

Poulantzas'a göre, devlet bu temel rolü ile ilgili olarak kapitalizmin kendini yeniden üretebilmesi için çeşitli işlevler üstlenmektedir. Devlet ilk olarak bireyleri birbirinden ayırarak -yalıtarak- sınıfsal konumlarının belirginleşmesini engellemektedir. Devlet, işçi sınıfını çözüp, işçileri bireysel yurttaşlar durumuna dönüştürerek, bu sınıfın siyasi birliğini dağıtma işlevini görmektedir. Devlet bu işlevini, eşitlik, tarafsızlık, hukuk kurallarına bağlılık ...vb. görüngüler yaratan burjuva demokrasisi ve adalet kurumları aracılığıyla, ayrıca bir bütün olarak işçi sınıfının siyasi mücadelesini, aynı sınıfın çeşitli kesimlerinin dar, iktisadi çıkar mücadeleleri şekline dönüştürülmesine yardımcı olan ve devlet tarafından sağlanan türlü, iktisadi tavizlerle yerine getirmektedir.

İkinci olarak devlet, birbirinden yalıtılmış bireyler kitlesinin birliğini temsil etmektedir. Devlet kendisini bireylerden oluşan bir ulusun birliği olarak sunmaktadır. Kapitalist devlet aslında bir sınıf devleti olduğu halde kendisini tüm toplumun devleti olarak nitelemektedir. Zaten Poulantzas'a göre, kapitalist sömürü ekonomi dışı zorlamayı gerektirmediği için kapitalist devleti bir ulusal-popüler devlet olarak düzenlemek mümkündür.

Poulantzas'a göre, bireysel kapitalistler arasındaki rekabet burjuvazi bakımından siyasal birliği sağlamak konusunda sorunlara yol açmaktadır. Burjuvazi kendi belirgin çıkarlarını siyasal çıkarlara dönüştürmek açısından yetenekli değildir. Siyasal süreç içinde tek başlarına bırakıldıkları takdirde burjuva sınıf fonksiyonları yalnızca kendi iç çelişkileri tarafından tüketilmekle kalmayacaklar aynı zamanda yönetmelerini olanaksız kılan uzlaşmazlıklarla da karşılaşacaklardır. Böylece hem işçi sınıfıyla yapılan, hem de kendi aralarında oluşan mücadele, burjuvazinin bir sınıf olarak siyasi birliğe ulaşamama ve kendi partileri yoluyla toplumsal iktidara yükselememelerine neden olmaktadır. İşte bu nedenle devlet, üçüncü olarak, kapitalist toplumda burjuva sınıfını örgütleme işlevini yerine getirmektedir.

Poulantzas'a göre, devletin yukarıda sıralanan işlevleri yerine getirebilmesi 'göreli özerkliği' sayesinde olmaktadır. İlk defa Poulantzas tarafından geliştirilmiş bir kavram olan "devletin göreli özerkliği" ile kastedilen yalnızca siyasal yapının ekonomiden göreli özerkliği değil devletin egemen sınıflardan göreli özerkliğidir. Devlet, bu göreli özerkliği sayesinde kapitalist sınıfın çıkarlarını sadece işçi sınıfına karşı değil aynı zamanda bireysel kapitalistlerin çıkarlarına karşı da temsil etmek yoluyla kapitalist bir toplumun yeniden üretimini güvence altına almaktadır. Bu durum devlete, bir 'nötrlük' görüntüsü vermekle birlikte devletin sınıf karakteri onun bir bütün olarak yapının yeniden üretimindeki fonksiyonel rolü içinde saklıdır.

Poulantzas'ı devletin göreli özerkliği fikrine götüren başlangıçta benimsemiş olduğu yapısalcı Marksizm yorumudur. Kapitalizmde politik evre göreli bir özerkliğe sahip olduğuna göre,[73] kapitalist devlet de göreli özerkliğe sahip olmalıdır. Kapitalist devletin bu göreli özerkliği, hem egemenlik altında tutulan sınıf-

lara egemen sınıfın kısa dönemli ekonomik çıkarlarına aykırı düşebilecek iktisadi tavizler verebilmesine,[74] hem kendini ulusun birliğinin temsilcisi olarak sunmasına, hem de kapitalist sınıfın siyasi olarak örgütlenmesini sağlamasına imkan tanımaktadır.

Poulantzas'a göre, devletin göreli özerklik derecesi çeşitli toplumsal formasyonlara göre farklılıklar arz edebilir. Çeşitli kapitalist devletler kendi içsel anlaşmazlıklarına, iktidar bloğunu oluşturan türlü sınıf ve tabakalar arasındaki çelişkilere ve tüm kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki sınıf mücadelesinin şiddetine göre daha az ya da çok özerkliğe sahip olabilir.

Poulantzas üzerine incelemeler yapan pek çok yorumcuya göre, yazarın, başlangıçtaki düşünceleri ile sonraki düşünceleri arasında değişiklikler vardır. 'Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar' adlı çalışması ile daha sonraki 'Devlet, İktidar ve Sosyalizm' adlı çalışması arasında bariz farklılıklar mevcuttur. Başlangıçta devlet, yapısal sınıf ilişkilerinin basit bir şekilde yeniden üreticisi olarak görüldüğü için, bu incelemeler doğrudan doğruya yapısalcı bir analizin örneği olarak görülmüştür. Fakat Poulantzas daha sonraki çalışmasında devleti, politik iktidar için mücadelenin yürütüldüğü, sınıf çelişkilerinin bir arenası olarak değerlendirmiştir. Devletin kavramlaştırılmasındaki bu değişikliğin kuşkusuz göreli özerklik kavramı açısından da uzantıları vardır. Devlet artık birlik içindeki bir yapısal varlıktan çok sınıf mücadelesinin yoğunlaşmış bir biçimi olarak görülmektedir. Bu bağlamda artık devletin özerkliği iktidar bloğunun fraksiyonlarına karşıtlıkla tanımlanamaz. Özerklik devletin bu fraksiyonlar dışında kalma yeteneğinin bir işlevi değil, devlet içinde olup bitenlerin bir sonucudur. Devletin özerkliği somutta, devlet içindeki özgül konumları yoluyla ve bunun yarattığı çelişkinin etkisiyle, çeşitli sınıf ve fraksiyonların devlet politikasına sokmayı başardıkları farklı ve çelişkili önlemlerde kendisi göstermektedir.

dir. O halde devletin göreli özerkliği, devlet içinde temsil edilen çıkarların çeşitliliğinin bir ürünüdür. Devletin her hangi bir sınıf ya da fraksiyondan görece özerk olmasını sağlayan şey devlet içindeki bölünmelerdir.

Poulantzas daha sonraki çalışmalarında başlangıçtaki teorisinin sıkı yapısal belirlenimciliğini gevşetmek yoluyla sınıf mücadelesi teorisini yapısalcı teori ile daha yakın bir şekilde entegre etmeye çalışmıştır.[75] Ayrıca kapitalist devletin krizlerinin ve çağdaş biçiminin daha somut bir analizini yapmaya çalışmış ve sınıf mücadelesinin sonuçları ile sınıf güçlerinin oluşumunun belirlenmesinde ideolojiye göreli bir ağırlık atfetmiştir. Bunun yanında Poulantzas devlet aygıtlarının özerk dinamiğine de kendi gelişmelerini belirlemede daha büyük bir rol vermiştir.

Yapısalcılık ve Poulantzas Eleştirileri

Yapısalcı Marksizm ve onun uzantısı olan Poulantsaz'ın devlet yaklaşımına yönelik belki de en ciddi eleştiri S.Clarke tarafından yapılmıştır. Clarke, 'Marksizm, Sosyoloji ve Poulantzas'ın Devlet Teorisi' adlı makalesinde Althusserci Marksizmi burjuva toplum görüşü ve burjuva ideolojisi içinde kalmakla suçlamıştır. Clarke'a göre, burjuva ideolojisinin teorik temeli klasik politik iktisadın 'üretim' kavramına dayanmaktadır. Althusser de kendi Marksizmini klasik politik iktisadın üretim kavramı üzerine kurduğu için burjuva ideolojisinin ve burjuva toplum görüşünün teorik çerçevesi içinde kalmaktadır. Oysa Clarke'a göre, Marksist düşünce Marks'ın Kapital'de geliştirdiği 'üretim' kavramlaştırmasına dayanmaktadır. Bu nedenle Poulantzas'ın çalışmalarındaki gerçekten önemli ve orijinal fikirler Marksizme oldukça yabancı bir teorinin egemenliği altında kalmaları dolayısıyla değerini yitirmiştir.

Clarke'a göre, burjuva ideolojisinin teorik temelleri, klasik formülasyonu klasik politik iktisatta bulunabilecek, belirli bir

üretim kavramına dayanmaktadır. Klasik politik iktisat, üretim alanını, teknik terimlerle ürünleri ortaya çıkarmak için işçilerin üretime koşulduğu bir alan olarak görmektedir. Klasik politik iktisadın bu üretim kavramı, Althusser'in kendi Marksizmini üzerine dayandırdığı 'practice' kavramına tekabül etmektedir. Böylece Althussercilik klasik politik iktisatla aynı 'üretim' kavramına yaslanmaktadır. Clarke'a göre, Althusser, klasik politik iktisadın teknisist üretim kavramına dayalı olarak, üretimin teknik ilişkileri ile bölüşümün sosyal ilişkileri arasında bir ayırıma gitmektedir. Üretimin teknik ilişkileri maddi üretimin birleştirici faktörleridir. Bölüşüm ilişkileri ise üretim araçlarının sahipliğince oluşturulan sosyal ilişkilerdir ve ürünün çeşitli sınıflarca ele geçirilen gelirlere dönüşümünü belirlemektedir. Bu nedenle bölüşüm ilişkileri, içinde maddi üretimin gerçekleştiği sosyal bir çerçeve olarak üretimin üzerine yerleştirilmiştir. Althusserci toplum şemasındaki iktisadi düzey, maddi üretimin teknik bir alanını, politik ve ideolojik düzeyler ise maddi yeniden üretimin sosyal koşullarını sağlayan sosyal evreleri oluşturmaktadır. Böylece bu analizdeki iktisadi düzeye göre politik ve ideolojik düzeylerin özerklikleri, işte bu burjuva üretim kavramına dayalı üretim ilişkilerine göre bölüşüm ilişkilerinin varsayılan özerklikleridir. Althusser buradan hareketle üretime değil, politik ve ideolojik olarak ya da normatif bir şekilde oluşturulan sosyal ilişkiler görüşüne varmaktadır.[76] Fakat bu ele alışta üretimin kendisi temel bir sosyal süreç olarak görülmemektedir.

Marks, 1857 ile 1867 arasındaki 10 yılını klasik politik iktisadın burjuva üretim ilişkilerinin ebedileştirilmesine destek veren ideolojik üretim kavramının eleştirisine adamıştır. Bu eleştirisinde Marks, klasik politik iktisadın hatasının onun üretim kavramından kaynaklandığını göstermektedir. Bu bağlamda Marks'ın kendi teorisinin temeli kendi üretim kavramında yatmaktadır. Marks'ın düşüncesinde üretim, kullanım değerlerinin

ve 'değer'in üretiminin çelişkili bir bütünlüğü olarak, hem sosyal hem de maddi yönleri olan bir süreçtir. Marksist üretim kavramı Althusserciliğin sunmuş olduğundan hayli farklı bir 'bütün yapısı' fikrine yol açmaktadır. Marks'a göre, üretim ilişkileri doğal olarak ortaya çıkan ve tarihsel olarak gelişen sosyal ilişkilerdir. Üretim ilişkileri basit bir şekilde, o anki emek sürecinin ilişkileri değildir. Bu ilişkiler 'volarizasyon' sürecince -sermayenin kendi kendine genişlemesi süreci- oluşturulan ilişkilerdir. Üretim ilişkileri, gelişmesi 'değer yasası'nca yönetilen tüm toplumsal üretim sürecinin ilişkileridir. Üretim ilişkileri toplumdan ayrı değildir. Daha ziyade kendi bütünlükleri içinde, üretim ilişkileri toplumsal ilişkileri ve tarihsel gelişmesinin belirli bir evresindeki bir toplumu oluştururlar. Bu nedenle üretim ilişkilerini başlangıç noktası olarak almak bir indirgemecilik değildir. Çünkü üretim ilişkileri zaten toplumsaldır. Kapitalist üretim biçiminde, içinde ürünlerin üretildiği, dağıtıldığı ve tüketildiği toplumsal ilişkiler, sermayenin kendi kendine genişlemesi sürecinin bir evresi olarak değer üretimine bağlıdır.

Politik ve ideolojik ilişkiler üretim ilişkileri oldukları kadar aynı zamanda tamamen iktisadi ilişkilerdir. Çünkü politik ve ideolojik ilişkiler, içinde üretimin gerçekleştiği sosyal ilişkilerin özgül biçimleridir.

Bu nedenle Marksist ideoloji teorisi ve Marksist devlet teorisi, politik ve ideolojik ilişkilerin nasıl ve ne derecede, o anki üretim süreci içinde oluşturulan sermaye ve emek arasındaki ilişkiye bağlı tüm sosyal üretim sürecinin evreleri olarak, üretim ilişkilerinin biçimleri olduğunu göstermek durumundadır. Marks bunu, politik ve ideolojik ilişkilerin 'sermaye ilişkisi' kategorisi altında içerildiği somut tarihsel süreci işaret etmek yoluyla başarmıştır.

Sonuç olarak, Althusser'in toplum kavramlaştırması ve üretim ilişkileri kavramını ele alışı prensip olarak Marksist değildir.

Dolayısıyla Clarke'a göre bu yaklaşıma dayanmış olan Poulantzas da burjuva sosyolojisinin egemen eğilimlerini yeniden üretmiştir. Miliband ile olan tartışmasında Poulantzas, devlet ve sosyal sınıfların objektif yapılar ve bunlar arasındaki ilişkinin de düzenli bağlantıların nesnel bir sistemi olduğunda ısrar etmişti. Fakat Clarke'a göre Poulantzas'ın bu itirazı ileri sürmesi onun Marksist bir çerçeve geliştirmesi için yeterli değildir. Marksist bir eleştiri için kritik problem, yapıların nesnel karakteri değil onların gerçek içerikleridir. Bu bağlamda Clarke'a göre Poulantzas Marksist üretim ilişkilerini değil yapısal-fonksiyonalist sosyolojinin nesnel yapılarını sunmuştur.

Poulantzas'ın kapitalist devlet yaklaşımına yönelik bazı önemli eleştiriler de aralarındaki ünlü tartışma sürecinde Miliband tarafından yapılmıştır. Miliband'a göre, Poulantzas ekonomizmi kınamış olmasına rağmen kendi analizi bir tür yapısal belirlenimciliğe, hatta yapısal süper belirlenimciliğe yol açmış görünmektedir. Bu nedenle Poulantzas'ın analizi, devlet ile sistem arasındaki diyalektik ilişkinin gerçekçi bir ele alışını olanaksız hale getirmektedir. Poulantzas basit bir şekilde 'yönetici sınıf' kavramı yerine 'nesnel yapılar' ve 'nesnel ilişkiler' kavramlarını koymuştur. Miliband'a göre, eğer gerçekten devlet elitleri ileri sürüldüğü gibi nesnel yapılar tarafından tümüyle kuşatılmışlarsa, bunun sonucu şudur: Burjuva anayasacılar -ister muhafazakar ister sosyal- demokrat olsun- tarafından yönetilen bir devlet ile örneğin faşistler tarafından yönetilen bir devlet arasında hiçbir gerçek fark kalmamıştır.[77] Miliband'a göre, başka her şeyi dışlayacak şekilde 'nesnel ilişkiler'e yapılan vurguyla birlikte bu süper - belirlenimcilik, demokratik anayasal bir devletten askeri diktatörlük ve faşizme kadar uzanan kapitalist devlet biçimleri arasındaki çok önemli farklılıkların gözden kaçırılmasına ve bulanıklaşmasına yol açmaktadır.

Miliband 1973'de Poulantzas'ın 'Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar' adlı çalışmasının İngilizce'ye çevrilmesi üzerine yazdığı eleştirel makalesinde, daha önce "yapısal süper - belirlenimcilik" olarak nitelendirdiği Poulantzas'ın tavrının, aslında "yapısal soyutlamacılık" kavramı ile daha doğru bir şekilde karşılanabileceğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda Miliband'a göre, Poulantzas'ın yaşadığı 'yapılar' ve 'düzeyler' dünyasının çağdaş gerçeklikle temas ettiği noktalar o kadar azdır ki, bu durum Poulantzas'ın "somut konjoktürün siyasal analizi" olarak adlandırdığı analizi yapmasına olanak tanımamaktadır. Nitekim Miliband kendi anladığı anlamda Poulantzas'ın somut kapitalist toplumsal formasyonları ele alamadığını ileri sürmektedir.

Yine aynı makalesinde Miliband, Poulantzas'ı burjuva siyasal partilerinin bu sınıfı örgütlemekteki işlevlerini küçümsemesi nedeniyle eleştirmektedir. Bilindiği gibi, Poulantzas burjuva sınıfının kendini örgütlemekte yetenekli olmadığını ve bu görevin devlet tarafından yerine getirildiğini ileri sürüyordu. Oysa Miliband'a göre tarihsel gözlemler -İngiltere'de muhafazakar partinin, Almanya ve İtalya'da da Hıristiyan demokratların tecrübelerini kastederek- burjuva partilerinin, kendi sınıfını örgütleme rolünü işçi sınıfı partilerinden daha etkili bir şekilde yerine getirdiklerini kanıtlamaktadır. Miliband ancak keskin ve uzayan kriz dönemlerinde burjuva siyasal partilerinin bu görevi yerine getiremeyeceğini ileri sürmektedir.

Poulantzas'ı hem sınıf mücadelesine ve devletin özerkliğine aslında bir alan bırakmamakla hem de yapısal sınırlamaların etkisini abartmakla suçlayan Miliband'ın eleştirilerinden hiçbiri tam olarak kanıtlanamamasına rağmen Miliband-Poulantzas tartışmasından sonra İngilizce konuşulan ülkelerde Poulantzas'ın çalışmalarına eskisi kadar değer verilmemiştir.

Poulantzas'ın devlet yaklaşımına yönelik eleştirilerin bir kısmı da devletin göreli özerkliği kavramı ile ilgilidir. Bu bağlamda Poulantzas'ı eleştiren bazı yazarlar, Poulantzas'ı esas itiba-

riyle sınıf indirgemeci olmakla suçlamışlardır. Bu eleştirinin de temelde iki versiyonu vardır. Birisi, 'potansiyel özerklik'ten yana olan Skocpol'ün görüşleri, diğeri ise göreli özerklik çerçevesini bırakarak sınıf iktidarı ile devlet iktidarı arasında 'ortaklık' modelleri öneren Block'un ve Miliband'ın görüşleridir.

Skocpol devletin özerkliği hakkındaki görüşlerini toplumsal devrimlerin incelenmesi bağlamında geliştirmektedir. Devrimler konusundaki Marksist görüşün sınıflara amaçlı eylemler yüklediğini ve bu nedenle iradeci bir sapma içerdiğini ileri sürmektedir. Marksist görüşte sınıflar, devrimleri örgütleyen ve gerçekleştiren öz-bilinçli güçler olarak kabul edilmektedir. Oysa Skocpol'e göre, devrimler amaçlı eylemlerle değil nesnel kriz koşullarının sonucunda gerçekleşirler. Bu yüzden devrimlerin sonuçları da devrimci süreçte yer alanların iradi eylemlerine başvurarak anlaşılamaz. Yine Skocpol'e göre, devrimlerin amaçlı-iradi olgular olarak algılanması, verili düzeni destekleyen bir 'konsensüs' inancına uygundur. Çünkü böyle bir yorumda, toplumsal düzenden hoşnutsuzluk noktasında devrim gerçekleşecektir. Oysa Skocpol'e göre, devletler, çıplak güç ve baskıyla da ayakta kalabilmektedir. 'Zor' kullanımı devletin özerkliğinin kanıtı olmaktadır. Çünkü zor kullanımı, devletin mutlaka toplumdaki konsensüse dayanmadığını gösterir.

Skocpol'ün devlet ile ilgili görüşleri bu gözlem ve saptamalara dayalıdır. Ona göre, devrimler bağlamında siyasal yapılar ve mücadeleler sınıf güçlerine ve çatışmalarına indirgenemezler. Devlet kendine özgü bir mantığı ve çıkarları bulunan özerk bir yapı ve dolayısıyla 'kendisi için bir örgüt' olarak görülmelidir. Bu nedenle Skocpol, sadece egemen sınıflardan görece özerk bir devletten değil, bir bütün olarak toplumdan 'potansiyel olarak özerk' bir devletten söz etmektedir. Skocpol'e göre, bu potansiyel durumun gerçekliğe nasıl dönüştüğü ise durumun özgüllüğüne bağlıdır.

Block ve Miliband'ın argümanlarının çıkış noktası ise biraz farklıdır. Onlara göre Poulantzas'ın formülasyonunun temel sorunu, göreli özerkliğin mekanizmaları ile sınırlarına açıklık getirmemesidir. Bu da sonuçta indirgemeciliğe yol açmaktadır.

Block'un kuramsal projesi, bir yandan devlete özerklik yüklerken, bir yandan da sınıfsal bağlantıların önemini vurgulamayı içermektedir. Block son tahlilde sınıf indirgemeciliğine varması nedeniyle göreli özerklik çerçevesinin çok sınırlayıcı olduğunu düşünmektedir. Bu kavramsal çerçevede, özerk devletin eylemlerinin sınıf çıkarları bakımından ne tür sınırlar taşıdığının pek belli olmadığını belirtmektedir. Devletin eylemlerinin doğru yola oturtulmasının egemen sınıfın müdahalesi ile mi olduğu, yoksa bir takım yapısal sınırlar ve mekanizmaların mı bulunduğu açık değildir. Block'a göre, alternatif bir formülasyonun çıkış noktası, devlet iktidarının kendine özgü olup sınıf iktidarına indirgenemeyeceğinin kabul edilmesidir. Block, devlet iktidarının şiddet araçları üzerindeki tekel olduğunu ileri sürmektedir. Devlet aygıtının yöneticileri bu güce dayanarak diledikleri gibi zor kullanabilirler. Bu formülasyon, devletin yönetici kadrolarının toplu olarak güçlerini, prestijlerini ve servetlerini en üst düzeye çıkarma kaygısı içinde, kendi çıkarlarını en çoklaştıran insanlar olduklarını varsaymaktadır. Devletin yöneticileri, güçleri ve öz çıkarları göz önüne alındığında, mülk sahibi sınıflar karşısında potansiyel bir tehdit oluştururlar. Yine de burjuvazi ya da diğer mülk sahibi sınıflar devlet olmadan varlıklarını sürdüremeyecekleri için, bu sınıfların devletin yönetici kadrolarıyla bir 'geçici uzlaşma' yolu aramaktan başka seçim şansları pek yoktur. Block'a göre, kapitalizmin özgüllüğü odur ki, bu geçici uzlaşma kapitalistlerin lehine işlemektedir. Kapitalizmdeki üretim anarşisi peş peşe krizler yarattığından, devlet, kendi egemenliğini korumak için ekonomiyi düzenlemek zorunda kalmaktadır. Fakat bu da devletin kapitalizmin ve kapitalistlerin uzun dönem-

li çıkarlarına hizmet etmesi demektir. Dolayısıyla Block'a göre, devlet yöneticilerinin kendi çıkarlarının kapitalist sınıfın çıkarlarıyla yakınlaşması kapitalizmin özgüllüğünden kaynaklanmaktadır.

Miliband'a göre de, Poulantzas'ın kuramında göreli özerklik mekanizmalarının ve yapısal sınırlarının açıklanamaması indirgemeci belirlenimciliğe yol açmaktadır. Miliband da alternatif bir çerçeve olarak devlet ile sınıf arasında bir 'ortaklık' modeli ileri sürmektedir. Miliband'a göre, sınıf belirlenimli bir devlet kuramına bağlı kalmak, devlet eylemine yol açan diğer önemli etkileri, yani devletin kendi içinden gelen ve karar alma sürecinden sorumlu insanların başlattıkları girişimleri çözümleme dışı bırakmak anlamına gelmektedir.

Poulantzas'ın göreli özerklik fikrine yönelik bu eleştiriler ve çözüm önerilerine rağmen Gülalp'e göre, literatürde göreli özerkliğin sınırları ile ilgili tartışma henüz doyurucu bir çözüme kavuşmamış gerçek bir soruna işaret etmektedir. Özerklik fikri Marksist devlet kuramının 'araççı yorumuna sağlıklı bir tepki önermekle birlikte, işlerlik kazanmadıkça içi boş havada kalan bir kavram özelliği taşıyacaktır. Bu sorun 'iktisadi' ile 'siyasi'yi kavramsal olarak birbirinden ayıran tutumdan kaynaklanmaktadır. Üstelik bu ayırım ikisini yeniden birbirine bağlayan mekanizmaları keşfetme zorunluluğunu da dayatmaktadır. Gülalp, devletin sermaye birikim sürecine bakılarak çözümlenmesi durumunda, bu sorunların aşılabileceğini ve göreli özerklik kavramına işlerlik kazandırılabileceğini düşünmektedir.

Gülalp'e göre, 'sermaye birikim biçimi' kavramını kullanarak devlet ile toplumdaki sınıf ilişkilerinin bütünlüğü arasındaki bağı saptamak mümkündür.[78] Sermaye birikim biçimi genel bir toplumsal düzen ya da üretim tarzı kavramından daha somut bir kavram olarak devletin eylemlerine yönelik zorunlulukları daha açık bir biçimde tanımlamamıza yardımcı olabilir.

Gülalp, sermaye birikim biçiminin, iç sınıf yapısı ile uluslararası işbölümüne katılma tarzı tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Gülalp'e göre, devlet, her gelişme aşamasında egemen birikim biçiminin gerekliliklerini yansıtan politikalar izleyerek, sınıf egemenliğinin yeniden üretilmesine nesnel olarak hizmet eder. Yani devlet ile egemen sınıf arasındaki ilişki, dönemin birikim biçimi ve onun gereklilikleri aracılığıyla kurulan nesnel bir ilişkidir. İktidardaki hükümet kim olursa olsun bu gereklilikler yerine getirilir ve böylece devletin sermaye birikimi sürecine ilişkin rolünün sürekliliği sergilenmiş olur. Aslında devletin sürekliliği yalnızca ekonomi politikalarının değil, aynı zamanda hükümetlerin, hatta siyasal rejimlerin değişikliklere uğramasına dayanır. Gerçekten de bu değişiklikler, sermaye birikim sürecindeki değişmelerle belirlenir görünmektedir.

Gülalp'e göre, devletin sınıflardan göreli özerkliği en açık biçimiyle kriz ve geçiş dönemlerinde gözlemlenebilir. Devletin sermaye birikimi açısından rolünün sürekliliği, onun belirli sınıflardan göreli özerkliğini belirler. Bu durum, sınıf ilişkilerinin yeniden yapılanması o dönemlerde gerçekleştiği için, geçiş dönemlerinde özellikle daha açık hale gelir. Belli bir birikim biçiminin belirlediği bir gelişme aşaması birikim sürecinin yeniden yapılanmasını içerir. Ancak her birikim biçimi bir dizi özgül sınıf ilişkisiyle de tanımlandığı için sermaye birikiminin yeniden yapılanması 'iktidar bloğunun' yeniden yapılanmasını da gerektirir. Böylece sermaye birikiminin sürekliliğine tehdit oluşturan ve işbaşındaki hükümete geçiş unsurlarını zorla dayatan 'ekonomik' kriz, bir siyasal krize de yol açar. Bu, geçiş zorunluluğu ile kendi siyasal ve ideolojik vaatleri arasında kalan hükümet açısından bir 'temsil krizi' biçimini alır. İşbaşındaki hükümetin 'iktidar bloğu'nun yeniden yapılanmasını sağlayamaması, yalnızca hükümet değişikliğini değil, ayrıca çoğu durumda siyasal rejim değişikliğini de kapsayan radikal bir kopuşla sonuçlanır. Bu değişiklikler yoluyla devletin sürekliliği sağlanır.

Gülalp'e göre, bütün bunlar göreli özerkliğin sınırlarını da göstermektedir. Birincisi, daha önce belirtildiği gibi, devlet sermaye birikimini yeniden üretmek yoluyla sınıf egemenliğine nesnel olarak hizmet eder. İkincisi, özgül bir birikim biçiminin gereklilikleri devlet eylemleri üzerindeki zorunlulukları belirler. Diğer bir deyişle, devletin sınıflardan göreli özerkliğinin belirleyicileri, yani sermaye birikiminin her gelişme aşamasındaki gereklilikleri aynı zamanda devletin eylemlerine yönelik zorunluluklardır.

Yukarıda söz edilenlere ek olarak, yapısalcı devlet yaklaşımının sunduğu çerçeve ile ilgili hala tartışmaların sürdürüldüğü, çözülmemiş epeyce problem vardır. Bir kere kapitalist bir toplumsal formasyonun sürmesi için hangi fonksiyonların gerçekten gerekli olduğu net bir şekilde açıklığa kavuşmamıştır.[79] Herhangi bir somut konjonktürde, iş dünyasının farklı çıkarlarınca tercih edilecek birbirine rakip farklı birikim stratejilerinin varlığı 'devletin yapması gerekenlerin' belirlenmesinin kolay olmadığını göstermektedir. Kapitalist birikimin gereklerinin neler olduğu konusu zaten teorik olarak da tartışmalıdır. Örneğin kapitalizmin istikrarı konusunda devletin yapması gerekenlerle ilgili olarak 'yeni-muhafazakar görüş' ile 'yeni-liberal yaklaşım' ve 'birikimin sosyal yapıları' ekollerinin sunduğu perspektifler birbirinden epeyce farklıdır. Kapitalist ekonomileri 'bırakınız yapsınlar' perspektifinden kavrayan yeni-muhafazakar görüş birikim için uygun ortamın sağlanabilmesi için devlet harcamalarının kısılması ve devlet müdahalelerinin azalmasının gereğini vurgularken, yeni-liberal yaklaşım ve birikimin sosyal yapıları ekolü ise devlet müdahalelerinin, emek piyasasına katılımı güçlendirmek, yeni endüstrilerin doğuşunu teşvik etmek, karlı yatırımlar için yeni fırsatlar yaratmak yollarıyla kapitalist gelişmeyi hızlandırabileceğini ileri sürmektedir.[80] Ayrıca bu perspektiflere göre, eğitim ve işgücü yetiştirilmesi alanlarında devletin yapa-

cağı yatırımlar, yüksek donanım gerektiren ve yüksek ücretli endüstrilere yatırımların artmasını teşvik etmektedir. Devletin çevre ile ilgili düzenlemeleri yeni endüstrilerin doğmasına yol açmakta ve atık yönetimi, yeniden kazanma ve toksik atıkların yok edilmesi gibi alanlarda yeni kar fırsatları sunmaktadır. Bu yaklaşımlara göre, Batı Avrupa'da kamu girişimleri ulusal ekonomilerin gelişmesinde sürükleyici olmuş ve özel yatırımların artmasını teşvik etmiştir. Ayrıca Amerika'da endüstri yatırımlarının azalması ve Amerika'nın uluslararası rekabet gücünün azalması, devlet müdahalelerinin çok olmasından değil kamu yatırımlarının azalmasından ve birikimin sosyal yapılarının tahrip olmasından kaynaklanmaktadır. Birikimin gerekleri konusundaki bu farklı yaklaşımlar, sermaye birikiminin çoklu ve kompleks bir mantığı olduğunu ima etmektedir. Üstelik kapitalist birikimin sürmesi için gerekli olan fonksiyonlar net bir şekilde tanımlanmış dahi olsa, devletin hangi toplumsal mekanizmaların etkisiyle bu fonksiyonları yerine getireceği belli değildir. Jessop'un vurguladığı gibi, yapısalcı devlet yaklaşımı kapitalist devlet biçimi içindeki bazı şeylerin, her nasılsa kapitalizmin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için gerekli olan koşulları tedarik edeceğini ve politikacıların daima birikimin kompleks gereksinimlerini bildiklerini ima etmektedir. Bu bağlamda, yapısalcı perspektif bir tür 'hiper-fonksiyonalist' eğilimle, devleti tanım gereği kapitalizmin fonksiyonel ihtiyaçlarına indirgemektedir. Bu formülasyon aslında devlete, kapitalizmin gereksinimleri için hizmet etmede başarı konusunda da bir manevra alanı tanımamaktadır. Bu çerçevede yapısalcı perspektif, sık sık devletin kendisine atfedilen 'genel istikrar fonksiyonunu' nasıl yerine getirdiği probleminden kaçan bir analitik 'totoloji' olmakla suçlanmıştır.

Devletin Türetilmesi Yaklaşımı

Devletin türetilmesi ekolünün geliştirilmesine ilk ivmeyi

1969'dan itibaren Almanya'da başlayan tartışmalar vermiştir. Marks'ın 'Kapital'de geliştirmiş olduğu kategorilerden hareketle devleti mantıksal ve tarihsel olarak türetmek isteyen bu eğilimin Anglo-Amerikan, akademik hayatında tanınması 1973 yılında 'Kapitalistate' dergisinde yayınlanan makaleler aracılığı ile olmuştur.

1970'li yıllar boyunca çeşitli Marksist düşünürler bu yaklaşımın geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır.[81] 1978 yılında J. Holloway ve S. Picciotto devletin türetilmesi ekolünün geliştirilmesine o ana kadar katkı yapan önemli makaleleri 'Devlet ve Sermaye: Marksist Bir Tartışma' adlı derlemede bir arada toplamışlardır. Bu derlemenin yayınlanması ile birlikte, devletin türetilmesi ekolü, Marksist devlet tartışmalarının o yıllarda içinde bulunduğu durum ve dönemin siyasi konjonktürünün de etkisi ile popülarite kazanmıştır. Aşağıda görüleceği gibi, 1970'lerden günümüze devletin türetilmesi tartışmalarına katılan düşünürler yaklaşımın çeşitli versiyonlarını geliştirmişlerdir. Özellikle bu yaklaşım içindeki katkıları ile sivrilen J. Hirsch., J. Holloway ve S. Picciotto geliştirmiş oldukları argümanlarla günümüzde de Marksist devlet tartışmalarını önemli ölçüde etkilemektedirler.

1970'li yıllarda araççılarla yapısalcılar arasındaki tartışmaların temel ekseni, devlet ve devlet politikalarının kapitalist doğasının açıklanması ile ilgili olarak 'yapı'nın mı, yoksa 'aktörlük'ün mü, daha uygun olduğu yönündeki tartışmalardı. Bununla birlikte Marksist teorisyenler, araççılarla yapısalcılar arasındaki tartışmaların gereksiz bir polemik için tahrip olduğunu fark ederek, bu zıtlaşmanın ötesine geçmenin yollarını aramaya başlamışlardı.

Aralarındaki metodolojik zıtlaşmaya rağmen, araççılarla yapısalcılar 1970'li yıllar boyunca gittikçe artan bir şekilde sorgulanan aynı analitik postülayı benimsiyorlardı. Her iki yaklaşımı benimseyen yorumcular, devletin kapitalist doğasını hangi me-

kanizmaların daha iyi açıklayacağı konusunda farklı düşünmelerine rağmen, devletin kapitalistlerin uzun dönem çıkarlarını sağlamaya yetkin olduğunu kabul ediyorlardı. Yani her iki yaklaşıma göre de, devlet, kapitalistlerin işçileri sömürmelerini sağlayan kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesini sağlıyordu. Bununla birlikte 1970'ler ilerledikçe, en gelişmiş refah devletinin bile hem iktisadi büyüme hem de refah tedbirlerini yerine getirmede zorlandığı gözleniyordu. Bilindiği gibi bu eğilimler, özellikle Thatcher ve Reagan dönemlerinde net bir şekilde gözlenen refah devletinin krizi ile sonuçlanmıştır.

Miliband-Poulantzas tartışmasının kilitlenmesi ve refah devletinin bunalımı 'Kapitalistate¥dergisinin içinde bulunduğu entelektüel ve politik muhtevayı tanımlıyordu. Marksist devlet tartışmalarının büyük ölçüde araççı-yapısalcı polemiği içinde hapsolduğu ve özellikle Poulantzas'ın yaklaşımının Marksizm içinde etkili olduğu bir dönemde 'Devlet ve Sermaye' adlı derlemenin yayınlanması ile birlikte devletin türetilmesi yaklaşımı, Miliband-Poulantzas tartışmasının metodolojik zıtlıklarını aşmanın ve daha önceki yaklaşımların yetersizliklerini gidermenin bir yolu olarak değerlendirilmiş ve büyük ilgi görmüştür. Bu yıllarda türetmeci ekol, Marksist tartışmaların devletin sermaye birikim süreci ile olan ilişkilerinin kendi üzerine koyduğu sınırlamalara yoğunlaşmasını sağlamıştır. Sonuç olarak, türetmeci yaklaşım devletin tarihsel gelişmesi ile kapitalist üretim biçiminin temelindeki çelişkiler arasındaki ilişkileri açıklayabilecek daha dinamik bir devlet yaklaşımı geliştirmek açsından başlangıçta ümit vermiştir.

Devletin Türetilmesi Ekolünün Yöntemi

Devletin türetilmesi yaklaşımı ilk olarak, kendisine atfedilen fonksiyonları icra eden bir devletin varlığını ön kabul olarak almak yerine, böyle bir kurumun başlangıçta nasıl ortaya çıktığı

problemini çözmeye yönelmiştir. Bu yaklaşıma göre, iktisadi düzey ile politik düzeyin sosyal var oluşun ayrı evreleri olarak oluşumu -ki bu oluşum kapitalist devlet biçimini tanımlar- insan toplumlarının evrensel bir özelliği değildir. Bu oluşum aynı zamanda kompleks toplumların fonksiyonel ihtisaslaşmasının kaçınılmaz bir sonucu da değildir. Bu oluşum kapitalist toplumlara özgüdür ve kapitalist üretimin sosyal biçimleri temelinde açıklanmalıdır.

Devletin türetilmesi teorisyenlerinin temel araştırma problemi kapitalist toplumlarda sosyal ilişkilerin ayrı iktisadi ve politik ilişkiler biçimlerine bürünmelerinin nedenlerinin kavranmasıdır. Bu bağlamda devletin türetilmesi ekolü şu soruların yanıtlarını bulmaya çalışmıştır:

- Üretim sürecinden ayrı bir devlet aygıtına neden gereksinim vardır?
- Sınıf egemenliği neden devlet egemenliği biçimine bürünmüştür?
- Devletin zorlama mekanizmaları neden egemen sınıfın özel mekanizmaları olarak oluşturulmamış, bu mekanizmalar neden egemen sınıftan ayrılarak toplumdan izole olmuş bir kamu otoritesinin kişisel olmayan mekanizmaları biçimine bürünmüştür?

Devletin türetilmesi yaklaşımı yukarıdaki soruların yanıtlarını ararken, Marks'ın 'Kapital'ini kendisine referans olarak almıştır. Bu yaklaşım 'Kapital'in iktisadi düzeyin teorisi olarak değil fakat bir bütün olarak kapitalist toplumun sosyal ilişkilerinin teorisi olarak yorumlanmasına dayanmaktadır. Devletin türetilmesi yaklaşımına göre Marks'ın değer teorisi, toplumsal varoluşun iktisadi biçimlerinin Marksist bir teorisi için olduğu gibi, Marksist bir devlet teorisi için de başlangıç noktası olabilir. Bu bağlamda devletin türetilmesi yaklaşımı Marks'ın 'Kapital'de iktisadi kategorileri kavramakta kullandığı yöntemden ha-

reketle, politik kategorilerin de kavranabileceğini ileri sürmektedir. Marks'ın politik iktisat eleştirisinde vurguladığı gibi, iktisadi kategoriler -ücret, fiyat, kar vb.- kapitalist sosyal ilişkilerin fetişleşmiş kategorileridir. Emek ile sermaye arasındaki ilişki sadece bir iktisadi ilişki değildir. Bu ilişki kaçınılmaz bir şekilde iktisadi, ideolojik ve politik boyutları olan toplumsal bir ilişkidir. Bu nedenle ücret, fiyat, kar gibi iktisadi kategorilerin özü, ancak temellerindeki sosyal ilişkilerin bir bütün olarak analizi yoluyla kavranabilir. Bu manada hukuk, vatandaşlık, haklar gibi politik kategoriler de aynı şekilde kapitalist üretimin sosyal ilişkilerinin fetişleşmiş biçimleri olarak görülmelidir. Bu çerçevede devletin türetilmesi ekolüne göre, iktisadi ve politik evreler ancak ifade etmiş oldukları toplumsal ilişkilerin içeriğinden türetilerek, kavranabilirler. Bu bağlamda devletin türetilmesi yaklaşımı politik yaşamın kategorilerini, özellikle de devlet kategorisini Marks'ın 'Kapital'deki kapitalist üretimin sosyal ilişkileri analizinden türetmeye çalışmaktadır. Bu türetme, iktisadi olan ile politik olanının farklılaşmasının kapitalist üretimin sosyal biçimlerinin gerekli bir sonucu olduğunu göstermek için mantıksal ve bu farklılaşmanın söz konusu mantıksal gereklilikler temelinde nasıl doğduğunu göstermek için de tarihsel olmak durumundadır.

Bu kapsamda devletin türetilmesi ekolü içinde devleti ortaya çıkaran mantıksal zorunluluklar ve devletin biçim ve fonksiyonlarındaki değişikliklerin mantıksal ve tarihsel nedenleri konusundaki tavırları ile birbirinden ayrılan çeşitli eğilimler ortaya çıkmıştır.[82]

İdeal Kolektif Bir Kapitalist Olarak Devlet (Sermaye Mantıklı Eğilim)

Devletin türetilmesi ekolü içindeki en etkili eğilim devleti

kapitalist birikimin çelişkili doğasından türetmek istemiştir. Kapitalist birikimin sürmesi için, birbirleri ile rekabet eden belirli sermayelerin davranışlarının sistemi tahrip edici niteliğinin üstünde duran bir kuruma gereksinim vardır. Bu anlamda devletin türetilmesi ekolü içinde 'sermaye mantıklı' eğilim olarak nitelendirilen bu tavır alışın öncüsü olan Altvater'e göre, devlet, belirli kapitalistler arasındaki rekabetin doğurduğu piyasa başarısızlıkları ile karşılaşıldığında 'genel olarak sermaye'nin çıkarlarını korumak için 'ideal kolektif bir kapitalist' olarak işlev gören bir kurumdur. Buradan da anlaşılacağı üzere sermaye mantıklı yaklaşım, özerk bir devlet biçimine olan ihtiyacı, kapitalist birikimin çelişkili gereklerinden türetmektedir. Bu yaklaşıma göre, hiçbir bireysel ya da rekabetçi kapitalist bütünün yeniden üretimini sağlamaya yetkin değildir. Böylece belirli kapitalistlerin çıkarlarından bağımsız, özerk bir devlet kapitalist toplumsal formasyonun yeniden üretilmesi için gereklidir.

Devletin türetilmesi ekolü içindeki sermaye mantıklı eğilim sermaye birikiminin sürmesi için belirli genel koşulların devlet tarafından daima sağlanmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Altvater kapitalist üretim ve bu yolla sermaye birikiminin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için sağlanması gereken genel koşulları şu şekilde sıralamıştır:

1- Devlet, özel mülkiyet (kapitalist üretim ilişkileri) ve piyasayı (meta dolaşımı) kurumsallaştıracak genel bir hukuk sistemini kurmalıdır. Bu anlamda devlet, mülkiyet ve sözleşme hukukunu oluşturmalı ve desteklemelidir.

2- Sermaye birikim süreci emeğin sömürülmesine dayalı olduğundan devlet, emek ve sermaye arasındaki mücadeleyi düzenlemelidir. Sınıf mücadelesinin düzenlenmesi yasal aygıtlar ile yürütülürken bu işlem aynı zamanda ideolojik aygıtlar ve polis yolu ile de desteklenmelidir.[83]

3- Global piyasaların genişlemesine paralel olarak dış piyasalardaki ulus temelli sermayeler askeri aygıtlarla korunmalıdır.

4- Devlet bireysel özel işletmeler tarafından doğrudan sağlanamayacak fakat kapitalist üretimin karlı bir şekilde sürmesi için gerekli temel bir maddi koşul olan 'altyapı'yı kurmalıdır.

Altvater'e göre, bu dört koşul kapitalist devletin genel birikimi sürdürme fonksiyonlarını oluşturmaktadır ve devlet başarılı bir şekilde bu fonksiyonları yerine getirebildiği ölçüde kapitalist sınıfın genel çıkarlarını gerçekleştirmiş olmaktadır.

Görüldüğü gibi sermaye mantıklı eğilim, bu koşullar aracılığıyla kapitalist olarak nitelendirilebilecek genel bir devlet biçimini mantıksal ve analitik olarak tanımlamaktadır. Fakat sermaye mantıklı ekole göre, belirli bir devlet biçimi ve devlet politikaları somut bir toplumsal formasyondaki tarihsel gelişme dinamiklerine bağlı olarak ortaya çıkmakta ve gelişmektedir. Bu anlamda sermaye mantıklı eğilim, kapitalist devlet konusundaki yukarıdaki yaklaşımlarına ek olarak, kapitalist devletin biçim ve fonksiyonlarındaki gelişmeleri kapitalist gelişme evrelerine bağlı olarak, tarihsel çerçevede de açıklamaya çalışmıştır.

Bu bağlamda, Altvater, Braunmuhl, Piccioto ve Radice kapitalizmin geçirdiği aşamalara paralel olarak farklı devlet biçimlerinin nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini gösteren ayrıntılı analizler sunmuşlardır. Sermaye mantıklı yaklaşımın bu bağlamda geliştirdiği fikirler arka sayfadaki tablo yardımı ile özetlenebilir.

Görüldüğü gibi sermaye mantıklı eğilim kapitalizmin dört gelişme evresinden geçtiğini ve bunlara paralel olarak dört devlet biçiminin ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşımı benimseyen yorumcular, kapitalizmin geçirdiği çeşitli aşamalar boyunca birikimin farklı gereklerinin devlet tarafından yerine getirildiğini ve devletin bu farklılaşan gerekleri farklı devlet biçimlerinin çatısı altında gerçekleştirildiğini düşünmektedirler.

TABLO 1
DEVLET BİÇİMLERİNİN SERMAYE MANTIKLI TÜRETİLMESİ

	KAPİTALİST GELİŞME EVRELERİ			
	ERKEN KAPİTALİZM	REKABETÇİ KAPİTALİZM	DEVLET KAPİTALİZMİ	DÜNYA KAPİTALİZMİ
DEVLETİN FONKSİYONLARININ GELİŞİMİ				
Genel hukuk sistemi	X			
Sınıf mücadelesinin düzenlenmesi				
Polis/ideoloji		X		
Askeri				X
Altyapı			X	
BİRİKİME UYGUN DEVLET BİÇİMİ	MERKANTİLİST	LİBERAL	REFAH	ULUSLARARASI

Kaynak: Barrow, C., W., 1993, a.g.e., s. 85.

Sermaye mantıklı tarihsel gelişme şemasına göre, erken kapitalizm döneminde devletin fonksiyonu serbest rekabetin genel ön koşullarını yaratmaktır. Picciotto ve Radice erken kapitalizmin doğuşunu, pre-kapitalist sınıfları denetim altına alma kapasitesine sahip güçlü merkezi devletlerin kurulmasına dayandırmışlardır. Erken kapitalizmin güçlü mutlakıyetçi devleti, tarihsel olarak ilkel birikimin iktisadi temelleri olan koloni ve merkantilist politikaları izlemek için gerekliydi. Bu dönemde, devletin temel kapitalist mülkiyet ve sözleşme hukukunu oluşturması ile, feodaliteden farklı olarak, artığın ele geçirilmesi için bireysel kapitalistin doğrudan güç kullanımına gerek kalmamıştır.

Rekabetçi kapitalizm dönemi boyunca sermaye ve emek arasındaki sınıf mücadelesinin gittikçe tırmanması yönünde bir tarihsel eğilim gözlenmiştir. Bu dönemde işçiler sınıf düzeyinde organize olmaya başlayınca devlet de giderek baskı işlevlerini üstlenmeye başlamış ve devlet emek piyasasında polislik yapmak için baskı aygıtlarını genişletmiştir. Böylece paradoksal bir biçimde rekabetçi 'bırakınız yapsınlar' dönemi devletin -polis, adliye, istihbarat gibi- baskı aygıtlarının genişlemesi ile sonuçlanmıştır.

Kapitalizmin üçüncü evresinde, kar oranlarının düşmesi yönündeki tarihsel eğilim nedeniyle, devlet ekonominin büyüyen sektörlerinin emek ihtiyacı ve hammaddelerin üretiminde giderek daha fazla sorumluluk üstlenmek durumunda kalmıştır. Bu yaklaşıma göre, kapitalist gelişme ilerledikçe, çeşitli altyapısal mal ve hizmetlerin tedariki bireysel kapitalistler için karsız hale gelebilir. Bu durumda ortaya çıkan altyapısal boşluğun devlet tarafından doldurulması gerekir. Altvater'e göre, bu altyapısal boşluk tarihsel olarak, mallar ve bilginin taşınması süreçleri ile, yani taşıma ve haberleşme sektörleriyle, gerekli emek girdisinin sağlanması süreçlerinde, yani eğitim, sağlık gibi, bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda devlet birikimin sıkıntılarını onarabilmek için bu alanlara müdahale etmiştir.

Sonuç olarak, sermaye mantıklı eğilime göre, çağdaş politik gelişmelerin temel mantığı devlet ve global kapitalizmin çelişkili hareketlerince belirlenmektedir. Bir yandan kapitalist girişimler gittikçe birikimin genel politik ve maddi koşullarının sağlanması için devlete yaslanmak durumunda kalmaktadırlar. Diğer yandan birikim süreci, giderek globalleşmekte ve sermaye çok

uluslu ve uluslararası girişimlerde merkezileşmektedir. Bu süreçte dünya kapitalist sisteminin gelişmesi sermaye ve emeğin serbestçe dolaşımı önündeki tüm sınırların kaldırılmasını gerektirmektedir. Böylece birikim sürecinin globalleşmesi devletin krizini gündeme getirmektedir.

Devletin krizi, hem bir ulus devlet olarak tarihsel biçimiyle hem de bir refah devleti olarak mevcut işlevleriyle ilgilidir. Global bir kapitalist ekonominin doğuşu uluslararası sermayenin tekil bir ulus devlet üzerindeki yapısal hegemonyasını güçlendirmiştir. Çünkü devlet, dış borç ve yerel yatırımlar için uluslararası sermayeye başvurmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle ulus devlet uluslararası şirketler tarafından tercih edilecek politikaları benimsemeye zorlanmıştır. Hegemonyanın bu biçimi Üçüncü Dünya ülkeleri için zaten uzun zamandır mevcuttu. Fakat bu biçim aynı zamanda gelişmiş kapitalist ülkelerin politikalarında da giderek artan bir şekilde gözlenmeye başlamıştır. Böylece devletler, iktisadi ilişkiler ve iktisat politikalarında bir 'egemenlik krizi' ile karşı karşıya kalmaktadırlar. İkinci olarak, uluslararası şirketlerin artan hegemonyası şu anlama gelmektedir ki, devletin ulusal iktisadi aygıtları giderek artan bir şekilde etkisizleşmektedir. Devletin ulusal iktisadi aygıtlarının krizi temelde iki politika alanında gözlenmektedir. Bir yandan devletin ulusal sermayeyi koruma girişimleri sıkıntıya düşerken, diğer taraftan da metropolitan dünyadaki işçileri global ücret baskılarına karşı korumak güçleşmektedir.

Bu çerçevede devletin krizi, global kapitalist sistemin gelişmesini tıkayan ulus bazlı engelleri ortadan kaldırma ihtiyacından türetilebilir. Bununla birlikte bu engellerin ortadan kaldırılması sermaye birikiminin genel politik ve maddi koşullarını sağlayacak bir politik biçime olan ihtiyacı azaltmayacaktır. Bu bağlamda Piccioto ve Radice, ulus devletin krizinin ancak uluslararası federasyonların ve uluslararası kalkınma kurumlarının oluş-

turulması ile aşılabileceğini öngörmüşlerdir. [84]

Sonuç olarak, bu yaklaşıma göre, dünya kapitalizminin gelişimi ile birlikte ulus devlet bazı önemli fonksiyonlarını yeni devlet biçimine bırakmaya zorlanacaktır. Bu yeni devlet biçimi, Avrupa Topluluğu gibi uluslararası federasyonları, Dünya Bankası, IMF gibi kurumları, G-7'ler gibi uluslararası işbirliği konseylerini ve OECD gibi kurumları içerecektir. Bu yaklaşıma göre 'yeni dünya düzeni' uluslararası sermayenin egemen blokları arasındaki artan çok uluslu işbirliği ile bağımlı sömürü alanlarına yönelik yeniden canlanan militarizasyonu gündeme getirecektir.

Devletin Meta Değişiminin Gereklerinden Türetilmesi (Blanke, Jurgens, Kastendiek)

B.Blanke, U. Jurgens ve H. Kastendiek, 'State and Capital: A Marksist Debate' (1978) adlı derlemede yayınlanan makalelerinde devletin türetilmesi yaklaşımının farklı bir versiyonunu geliştirmişlerdir.[85] Blanke, Jurgens ve Kastendiek bu makalelerinde devletin türetilmesi yaklaşımının temel problemi olan, iktisadi olanla politik olanının ayrımını meta değişiminin ikili karakterinden türetmişlerdir. Bu yazarlara göre, meta değişimi bir yandan değer yasasına konu olan şeyler arasındaki bir değişim ilişkisi iken, diğer yandan da, değişimi gerçekleştirenler ile onların metaları arasındaki bir mülkiyet ilişkisidir. Bu yorumculara göre, meta değişiminin bu ikinci yönü mülkiyet haklarını tanımlamak ve desteklemek için bir hukuk sistemini ve devletin tarihsel gelişmesinin temeli olan 'ekonomi-dışı zorlayıcı bir güç'ün varlığını gerekli kılmaktadır. Blanke, Jurgens ve Kastendiek'e göre, politik olanın ekonomik olandan ve mülkiyet hakları üzerindeki çelişkilerin meta değişiminden ayrımı bir kere meydana gelmiş tarihsel bir hadise değildir. Bu sözleşmesel değişimin gerekli kıldığı karşılıklı yükümlülüklerin kabulü ile sürekli olarak yeniden

üretilen bir ayrımdır ve bu ayrım sadece böyle bir kabul sürdürülebildiği ölçüde yeniden üretilebilecektir.

Blanke, Jurgens ve Kastendiek'e göre, bağımsız meta üreticileri arasındaki ilişkide, sözleşmesel değişimin karşılıklı yükümlülüklerinin kabulü sorunlu olmayabilir. Fakat ücret-ilişkisi durumunda, kapitalistlerle işçilerin mübadele ilişkisi içindeki özgür ve eşit vatandaşlar olarak kabulü, üretim evresindeki eşitsizlik ve zorlama ile çelişmektedir. Bu nedenle mübadele ilişkisinin biçimi ile içeriği çelişmektedir. Bu gerçek şu anlama gelmektedir ki, aynı zamanda mübadele ilişkisinin mülkiyet haklarının sınırları ile kuşatılmış olduğu politik olanın iktisadi olandan ayrımı bir yandan işçi sınıfının sermayeye bağlılığının yeniden üretilmesini sağlayan en temel biçimi oluşturmaktadır. Diğer yandan da, bu gerçek, iktisadi olan ile politik olan arasındaki söz konusu ayrımın ancak güç tarafından sağlanabildiğini ima etmektedir.

Kapitalist devletin gerekliliğini meta değişiminin gereklerinden türeten bu eğilim devletin türetilmesi tartışmasına katkı yapan diğer yorumcuların, özellikle Picciotto ve Holloway'ın görüşlerini de önemli ölçüde etkilemiştir.

Hirsch ve Fordist Güvenlik Devleti Analizi

Devletin türetilmesi ekolünün farklı versiyonlarının geliştirilmesine katkı yapan önemli yazarlardan biride J. Hirsch'dir. Hirsch'in devlet konusundaki analizleri devletin türetilmesi tartışmasına katkı yapan daha önceki düşünürlerin yaklaşımlarından farklılıklar içermektedir. J. Hirsch'in kapitalist devlet konusundaki düşüncelerinin değişerek geliştiğini de vurgulamak gerekir.

Devletin türetilmesi tartışmasına katkı yapan daha önceki düşünürlerden farklı olarak Hirsch devlet biçiminin -böyle bir güç herhangi önemli bir fonksiyonla donatılmadan önce- özerk

bir güç olarak türetilmesinin gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Hirsch başlangıçta devletin özerkliğini, güç kullanımının o anki kapitalist sömürü ilişkilerinden ayrılması gereksinimi yönünden açıklamıştır. Çünkü Hirsch'e göre, kapitalist sömürü ilişkileri, bir meta olarak emek gücünün serbest bir şekilde satılmasını ve satın alınmasını gerektirmektedir. Bir merkezileşmiş güç tekeli olarak devlet işçi sınıfını şiddet araçlarının kullanımından yoksun bırakmak için gereklidir. Kapitalizm serbest işçilerin varlığını gerektirdiği ölçüde, sömürü sürecinin korunması, doğrudan üreticilerin fiziksel güç araçlarının kontrolünden yoksun bırakılmalarını ve bu fiziksel güç araçlarının üretim sürecinden ayrı bir sosyal evreye yerleştirilmelerini gerektirir. Toplumun politik düzeyinin iktisadi düzeyinden ayrılması, bir yandan sermaye ve emeğin özgür bir sözleşmenin iki eşit tarafı olarak karşı karşıya geldikleri yanılsamasını yaratırken, diğer yandan da piyasa güçlerine sermaye ve emek arasındaki ilişkiyi düzenleme imkanı tanımaktadır.

Hirsch'e göre, devlet bir kere meşru güç kullanım tekeli ile donatılmış özerk bir güç olarak oluşturulduktan sonra ona başka fonksiyonlar atfetmek mümkündür. Fakat Hirsch devletin kendisine atfedilen fonksiyonları kendi biçiminin sınırları içinde icra edebileceğini düşünmektedir. Devlet, sermayenin genel çıkarları ile tanımlanamaz, devletin kendi biçimi tarafından belirlenen içsel bir mantığı vardır. Devlet biçimi iktisadi olan ile politik olanın sürekli olarak ayrımını gerektirmektedir ve bundan dolayı devletin yeniden üretimi bu ayrımın sürekli olarak yeniden üretimine bağlıdır. Böylece devletin yeniden üretimi iktisadi olan ile politik olanın ayrımının dayalı olduğu kapitalist üretimin sosyal ilişkilerinin yeniden üretimine bağlanmaktadır. Bu şekilde Hircsh devletin fonksiyonlarını onun biçiminden türetmek yoluyla devletin biçimi ile fonksiyonları arasındaki ilişkiyi tersine çevirme iddiasındadır.[86]

Hirsch'in kapitalist devlet analizi, hem spesifik bir egemenlik biçimi olarak devletin özerkliğini hem de bu özerkliğin sınırlarını kavramlaştırmayı olanaklı kılmaktadır. Şöyle ki, devletin özerkliği devletin kendi yeniden üretiminin temeli olarak sermayenin genişleyen yeniden üretimini güvenceye alma ihtiyacınca sınırlanır. Bu sınırlar şunu ima etmektedir ki, devletin gelişmesi kapitalist üretim biçiminin dinamiklerince belirlenmektedir ve özellikle de devletin gelişmesi sermaye birikiminin kriz eğilimlerinin temelinde olan kar oranlarının düşme eğilimince belirlenmektedir. Hirch'e göre, kapitalizmin doğasında bulunan kriz eğilimlerine tepki olarak kapitalistler daima üretimin sosyal ilişkilerini yeniden organize etmek ve değiştirmek durumundadırlar. Bununla birlikte bu kriz eğilimleri ve bu eğilimlere kapitalistlerin tepkileri sadece iktisadi evrede ortaya çıkmamaktadır. Bu gelişmelerin devletin sürekli olarak yeniden üretimi açısından da sonuçları vardır. Böylece sürekli bir kriz ve yeniden yapılanma süreci olarak kapitalist üretimin tarihsel gelişmesi, sadece üretimin sosyal ilişkilerinin iktisadi biçimlerini değil aynı zamanda devlet biçimini de etkilemektedir.

Hirsch kar oranlarının düşme eğilimini belirleyici bir tarihsel yasa olarak görmüş ve kar oranlarının düşme eğilimini de tarihsel sınıf mücadelesine bağlamıştır. Bu çerçevede Hirsch aslında kapitalist devletin biçim ve fonksiyonlarının gelişimini tarihsel sınıf mücadelesinin sonuçlarına bağlı olarak açıklamaya çalışmıştır. Bu nedenle Hirsch'in kapitalist devlet konusundaki başlangıçtaki analizi literatürde 'sınıf mücadelesine dayalı devlet yaklaşımı' olarak anılmaktadır. Hirsch'e göre, sınıf mücadelesinin tarihsel evrimi boyunca devlet, kar oranlarının düşme eğilimini yavaşlatacak, geciktirecek ve önleyecek politikaları -telafi edici politikalar- izleme eğilimindedir. Devlet kar oranlarının düşmesi tarihsel eğilimine tepki olarak yeni işlevler üstlenmekte ve bu işlevlerini icra edebilmesi için de uygun biçimler geliş-

tirmektedir. Diğer taraftan, devletin müdahale biçimleri ve belirli devlet politikaları basit bir şekilde kar oranlarını korumak için sermayenin gereklerine indirgenemez. Çünkü bu politika ve müdahale biçimleri hem sınıf mücadelesince hem de tarihsel olarak gelişmiş devlet biçimince belirlenmektedir. Özellikle de devlet, işçi sınıfının artan politik ve iktisadi gücüne tepki olarak refah devletinin fonksiyonlarını üstlenmektedir. Bir yandan bu fonksiyonlar işçi sınıfının baskısına tepki olarak gelişirken, devletin bu fonksiyonları yerine getirebilme yeteneği ise üretimin sürekli olarak büyümesine dayanmaktadır. Çünkü üretimin büyümesi refah harcamalarının finansman kaynağını sağlamakta ve bu da sermaye birikiminin sürmesi yönünde müdahale etmesi için devlete yönelik baskıyı artırmaktadır. İşte bu durum Offe'nin devletin birikim ve meşruiyet fonksiyonları arasında gördüğü çelişkinin temelini oluşturmaktadır. Bu temel iktisadi krizlerin politik olarak ortaya çıkacağı biçimi belirlemektedir. Bir iktisadi kriz bir yandan sınıf mücadelesinin yoğunlaşmasına yol açarken, diğer yandan da yoğunlaşan sınıf mücadelesini yatıştırmak için devletin kullanabileceği kaynakları sınırlandırmaktadır. Bu durumda devlet kendi politik yeniden üretimini güvenceye alabilmek için giderek artan bir şeklide baskıya başvurmak durumunda kalmaktadır.[87]

Hirsch'e göre, devletin maddi ve politik yeniden üretimini güvenceye almak için sermaye birikiminin sürmesine olan politik ihtiyaç 'devlet müdahalesinin' büyümesinin temelidir. Bununla birlikte, devlet müdahaleleri, genişleyen yeniden üretim içinde sermayenin genel çıkarlarını güvence altına almak için tasarlanmasına rağmen, genel olarak sermayenin çıkarlarına indirgenemez. Çünkü bu sürece karışan çelişik kapitalist çıkarlar mevcuttur ve bu nedenle devlet tarafından benimsenen strateji, devlet aygıtlarında ifade edilen belirli sermayeler ve sermayenin fraksiyonları arasındaki çelişkilerin politik çözümüne dayalı

olarak ortaya çıkacaktır. Diğer tarafından devletin sermayenin gereksinimlerini karşılama yeteneği, devletin politikalarını formüle etmekte ve uygulamakta kullandığı kurumsal yapılar tarafından sınırlanır. Sivil toplum içindeki çelişen çıkarlar devlet aygıtları içinde ifade edilirken, devlet müdahalesinin büyümesi ile birlikte devlet aygıtlarının gelişmesi sonucunda devlet aygıtları gittikçe parçalara ayrılmaktadır. Bu nedenle Hirsch'e göre, devlet aygıtları bir rasyonaliteye sahip olmadığı gibi, bu aygıtlar sivil toplumu karakterize eden çıkar çelişkilerini politik bir biçimde yeniden üretmektedirler. Devlet aygıtlarının sergilediği bu irrasyonalite bürokratik ve idari başarısızlıklar olarak görünmesine rağmen aslında, bu, kapitalist üretim biçiminin çelişkilerinin ve bu çelişkilerin yol açtığı sınıf mücadelesinin devlet aygıtları içindeki bir ifadesidir.[88]

Hirsch yakın dönem çalışmalarında özellikle Aglietta ve Fransız düzenleme ekolünün görüşlerinden etkilenerek, kapitalist devlet konusunda yeni argümanlar geliştirmiştir. Fransız düzenleme okulunun terminolojisinden hareketle bir kapitalist gelişme kuramı sunan Hirsch bu çerçevede kapitalist devleti 'fordist devlet', 'fordist güvenlik devleti' ve 'post-fordist devlet' gibi terimlerle analiz etmektedir.

Hirsch, Marksist birikim ve kriz teorileri ile ilgili olarak Fransız tartışmalarında yapılan katkıların bir devlet kuramı geliştirmek için yararlı olabileceği kanaatindedir. Hircsh'e göre, Fransız tartışmalarında[89] aslında mutlak manada bir devlet kuramı geliştirilmemiştir. Fakat bu tartışmalarda geliştirilen fikirler Marksist bir devlet kuramının geliştirilmesi açısından yararlıdır. Poulantzas'ın yapısal fonksiyonalizmine daha titiz ve somut temeller sağlamaya çalışan Fransız düzenleme ekolünün görüşleri 'bir kapitalist toplumun genel yapısal niteliklerinin' ötesine geçmeyi olanaklı kılar. Bu çerçevede Hirsch kapitalist devlet konusunda başlangıçtaki analizini farklı bir egemenlik biçimi

olarak bir 'fordist güvenlik devleti' teorisi geliştirmek için yeniden formüle etmiştir. Hirsch'e göre, tarihsel süreç içinde kapitalist birikim rejiminin kendini yeniden üretme gereklerinde değişiklikler meydana gelmekte ve bu değişikliklere paralel olarak kapitalist devletin biçim ve fonksiyonları da değişmektedir. Bu bağlamda 'fordist güvenlik devleti' de tarihsel olarak fordist birikim biçiminin gündeme getirdiği yeni ihtiyaçlara paralel olarak doğmuştur.

Hirsch'e göre, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra fordizmin bir birikim biçimi olarak kendini ortaya koyuşundan itibaren toplumun kendini yeniden üretme koşullarında değişiklikler meydana gelmiştir. Hirsch, fordist birikim biçimine paralel olarak toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikleri şu şekilde özetlemektedir: Tarihsel olarak sermaye kendini sürekli olarak farklı toplumsal koşullar altında yeniden üretebilmektedir. Bu süreçte sermaye daima kar oranlarının düşme eğilimini telafi edici karşı eğilimleri gündeme getirmek durumunda kalmıştır. Marks tarafından gösterilmiş olduğu gibi, göreli artı-değer üretiminin dinamikleri sömürünün sürdürülmesinde temel belirleyicidir. Fakat bu süreç sadece üretim güçlerinde sürekli bir değişmeyi değil aynı zamanda kapitalist üretim biçiminin sosyal yapılarının da tam bir dönüşümünü gündeme getirmektedir. Böylece yaşamın tüm alanları sürekli olarak kapitalistleşmekte, dünya ölçeğinde işbölümü değişmekte ve ücretli emek genelleşmektedir. Bunların sonucu olarak örneğin el sanatları, ev üretimi gibi pre-kapitalist yaşam biçimleri ve sosyal ilişkiler terk edilmekte, göç ve kentleşme hızlanmaktadır. Bireysel ihtiyaçlara yönelik olan üretimin yerine kapitalist sistemin araçlarınca üretilen mal ve hizmetlerin genişleyen ölçekte üretimi geçmektedir. Bütün bunların sonucunda insanların yaşam biçimi de temelde mal ve hizmetlerin ticari sunumunca belirlenmekte ve sosyal ilişkiler ticarileşmektedir. Hatta kapitalist iş ritmi ve iş

disiplini yeniden üretim aşamasında da egemen faktör haline gelmektedir.

Hirsch fordist birikim rejimi ile birlikte toplumsal yaşamın çeşitli evrelerinde bir çözünme eğilimi de ortaya çıktığı kanaatindedir. Geleneksel üretim ve yaşam biçimi parçalanmış, bunun yerine izole ve atomize olmuş işçi ve tüketiciler yığını geçmiştir. Birikim biçiminin dayattığı coğrafik ve mesleki hareketlilik ile birlikte sürekli bir vasıfların yitirilmesi ve yeniden kazanılması süreçleri akrabalık, komşuluk ve mesleki dayanışma gibi sosyal ilişkileri çözündürmüştür. İzole olmuş çekirdek aile, sadece hastaların ve yaşlıların maddi yeniden üretimini sağlama yeteneğini değil, aynı zamanda gençlerin esnek ve yararlı işçi ve tüketiciler olarak gittikçe zorlaşan rollerine uyum sağlamalarına yardımcı olan bir sosyal kurum olma özelliğini de yitirmiştir.

Hirsch'e göre, bu değişiklikler, kapitalist gelişmenin daha önceki evrelerinden radikal bir farklılaşmayı işaret etmektedir. Sanayileşmenin başlangıcında, mevcut pre-kapitalist sosyal yapılar ve çevresel koşullar -emek deposu olarak kırsal nüfus, sosyal güvenlik kurumu olarak aile ve serbest bir üretim gücü olarak doğa- altında hareket etme fırsatını bulmuş olan sermaye gelişme sürecinde serbest bir şekilde bulduğu bu imkanları çözündürüp tahrip etmiştir. Bunun sonucunda üretimin temel koşulları olan insan ve doğanın tedariki artık organize edilen toplumsal bir düzenleme konusu haline gelmiştir. Hastalık ya da işsizlik durumlarında yardım ya da çocuklar ile yaşlıların bakılması gibi topluma dayalı sosyal yeniden üretim süreçlerinin, komşuluğun ve ailenin geleneksel biçimlerinin yerini sosyal güvenlik sisteminin, emeklilik mekanizmalarının, hastanelerin, okulların ve ticarileşmiş ya da bürokratik sosyal hizmetler ağının alması bu gelişmelerin göstergeleridir. Su ve hava gibi doğal kaynakların kullanılmasında devlet müdahalesine olan gereksinimin artması da bir diğer örneği oluşturmaktadır.

Hirsch, toplumsal yeniden üretimin maddi gereklerinin tedariki sürecinde, sadece o anki sermayenin politik olarak düzenlenmesi ve idaresinin değil, aynı zamanda emek gücünün yeniden üretiminin de politik olarak kontrolünün gerekli hale geldiği kanısındadır. Bu bağlamda sosyal güvenlik ağı kesinlikle sadece işçilerin çıkarına olan bir kurum olarak algılanmamalıdır. Sosyal güvenlik ağı daha ziyade değişen toplumsallaştırma koşullarına bağlı yapısal bir gerekliliktir. Bu nedenle refah devleti sadece sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak değil aynı zamanda fordist toplumsallaşma biçiminin yapısal bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir.[90] Hirsch benzer bir biçimde aynı süreçlerin, bireylerin sosyal olarak ayarlanmaları, koşullandırılmaları ve bir sürü bürokratik aracın yardımı ile sapmaların önlenmesi için de gerekli olduğu kanaatindedir. Sıkı bir politik kontrol altındaki modern eğitim sistemi bu ilişkilerin ortaya çıkışının örneği olarak değerlendirilebilir. Sosyal çözünme ve ücretli emeğin tedariki özel bir kontrol edici kurumu gerekli kılmaktadır. Eğitim sistemi sadece belirli nitelikleri kazandırmamakta aynı zamanda gençleri toplumsal olarak da koşullandırmaktadır. Böylece aile, komşuluk gibi sosyal ilişkiler kendi etkilerini kaybettikçe bunların yerini polis, okul ve sosyal hizmet kurumları almaktadır.

Hirsch'e göre, kapitalist gelişme, başlangıçta geleneksel yaşam biçimi ve piyasasının yarı-doğal biçimi içinde mevcut olan ve sürdürülen toplumsal ilişkileri aşındırdıkça, bu toplumsal ilişkilerin artık bürokratik kontrol ve düzenleme tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İşte bu gereklilik de 'fordist güvenlik devletinin' en önemli temelini oluşturmaktadır. Bu devlet iki anlamda güvenlik devletidir; hem toplumun bireylerinin maddi varlıklarını sürdürmelerini güvence altına almakta, hem de bireylerin sosyal olarak koşullandırılmalarını ve denetlenmelerini sağlamaktadır. Merkezi bürokratik düzenleme ve kontrol

ağının müthiş gelişmesi işte bu gelişmelerin sonucudur. Bu kontrol edici kurumların yardımı ile devlet aygıtları sosyal organizmanın derinliklerine nüfuz etmekte ve devlet aygıtları sosyal yapı ile sıkı bağlar kurmaktadır. İşte toplumun bu devletleşmesi fordist çözünmenin diğer yüzüdür. Bu nedenle ailenin krizini takiben çeşitli yardım, cezalandırma, eğitim ve denetleme kurumlarının -toplumsal hizmetlerden gençlik polislerine, okullardan hapishanelere kadar- ortaya çıkması tesadüf değildir.

Hirsch bir sosyal organizasyon biçimi olarak 'güvenlik devletinin', 'müdahaleci devlet' ya da 'refah devlet' gibi geleneksel terimlerle yeterli bir şekilde tanımlanamayacağını düşünmektedir. Devleti, bir biçimde kendi kendini düzenleyen bir sürece dışardan müdahale eden bir kurum olarak kabul etmek ve devlet ile toplum arasında böyle bir ilişki kurgulamak zaten sorunludur. Hirsch'e göre, devlet sosyal yeniden üretimin merkezi bileşeni haline gelmiştir ve devlet toplumun tüm kesimlerine nüfuz etmiştir. Netice olarak toplumun bahsedilen devletleşmesi devletin karakterini de bütünüyle değiştirmiştir. Artık devlet baskıcı ve ideolojik bir üstyapı kurumu olarak değerlendirilemez. Çünkü devlet toplumsal yaşamın temelinin esas bileşeni haline gelmiştir.[91]

Sermaye İlişkisinin Görüngüsü Olarak Devlet (Holloway ve Picciotto)

Poulantzas'ın kapitalist devlet yaklaşımının terminolojisinin Marksizm içinde hemen hemen tekel konumunda olduğu bir dönemde (1975-76) J. Holloway ve S. Picciotto, Poulantzas'ın yaklaşımını eleştirerek kökleri Alman devletin türetilmesi tartışmasında olan daha yeterli materyalist bir devlet teorisi geliştirme çabası içine girmişlerdir. Holloway ve Picciotto devletin türetilmesi tartışmasına katkı yapmış daha önceki düşünürlerden etkilenerek (özellikle Blanke, Jurgens, Kastendiek ve Hirsch)

ileriye yönelik daha verimli bir çerçeve geliştirmeye çalışmışlardır. Holloway ve Picciotto bu doğrultudaki çalışmalarının ürünlerini 1970'lerin ikinci yarısından itibaren müşterek ve bağımsız olarak yayımladıkları çeşitli makalelerde sunmuşlardır.[92] Bu çabaları sonucunda devletin türetilmesi yaklaşımının bir başka versiyonunu geliştirmiş olan bu yorumcular, yakın dönemde yayımladıkları makalelerde dile getirmiş oldukları düşünceler ile bugünkü Marksist devlet kuramı tartışmalarına da aktif olarak katılmaya devam etmektedirler.

Holloway ve Picciotto, "Sermaye, Kriz ve Devlet" adlı makalelerinde[93] Marksist iktisadın sınıf mücadelesi ve devlet analizinden koparıldığını ve bunun da, devlet ve ekonomi arasındaki ilişkinin, sınıf egemenliğinin birbirinden farklı fakat birbiriyle ilişkili biçimleri arasındaki bir ilişki olarak değil de iktisadi olan ile siyasi olan arasında dışsal bir ilişki olarak ele alınmasına yol açtığını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle bu düşünürlerin görüşlerinin başlangıç noktası, ekonomi ya da devlet değil bu egemenlik biçimlerinin gelişmesini belirleyen sınıf mücadelesi olmuştur. Holloway ve Picciotto'ya göre, analitik görev sadece iktisadi ve politik olanın üzerindeki peçeyi kaldırmak değil bu evrelerin arkasında derinlerdeki gizli sınıf mücadelesi gerçeğini ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle temel mesele kapitalist toplumlarda sınıf sömürüsünün neden bu özünden kopmuş biçimlerde ortaya çıktığını ve üretim ilişkilerinin neden birbirinden ayrı iktisadi ve politik biçimlere büründüğünü açıklamaktır. Bilindiği gibi, bu problem zaten Holloway ve Picciotto'nun dayanmış olduğu devletin türetilmesi tartışmasının merkezi temasıdır.

Bu çerçevede Holloway ve Picciotto materyalist bir devlet teorisinin başlangıç noktasının sınıf mücadelesi olması gerektiğini vurgulamışlardır. Bilindiği gibi, Marks ve Engels 'Komünist Manifesto'da şimdiye kadarki tüm toplumların tarihinin sınıf mücadelesinin tarihi olduğunu ileri sürmüşlerdi. Holloway

ve Picciotto'ya göre, devletin gelişmesi de kesinlikle bu tarihsel prensibin bir istisnasını oluşturmamaktadır. Bununla birlikte, bu düşünürler sadece toplumsal gelişmenin bir sınıf mücadelesi süreci olduğunu göstermenin değil aynı zamanda sınıf mücadelesinin farklı tarihsel toplumlarda farklı tarihsel biçimlere büründüğünü göstermenin de önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu nedenle sınıf mücadelesinin ve gelişiminin anlaşılması açısından, sınıf mücadelesinin tarihsel olarak takındığı biçimlerin anlaşılması temel teşkil etmektedir.

Holloway ve Picciotto yeterli bir materyalist devlet teorisi geliştirilebilmesi için Marks'ın Kapital'de burjuva politik iktisadını eleştirmekte kullandığı yöntemden hareket edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bilindiği gibi Marks, Kapital'in birinci cildinde toplumsal ilişkilerin gerçekten oldukları gibi, yani sınıf egemenliği ilişkileri olarak değil, kendi özlerinden farklı hayali biçimlerde görünmelerinin (fetişizm)[94] kapitalizme has bir özellikle olduğunu ileri sürerek, kendi artı-değer üretimi analizini işte bu 'hayali' biçimlerin eleştirisi bağlamında geliştirmişti. Marks Kapital'de burjuva politik iktisadının materyalist bir eleştirisini yapmıştır. Bu materyalist eleştiri sadece basit bir şekilde burjuva politik iktisatçılarının yanıldığını göstermeyi değil, kapitalist toplumlarda sömürünün doğasının, yüzeyde ortaya çıkan ve iktisatçılarca para, fiyat, kar ve rant olarak algılanan belirli toplumsal ilişki biçimlerinin yarattığını göstermeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede burjuva politik iktisatçılarının yüzey kategorilerinin materyalist bir eleştirisinin amacı bu kategorilerin sadece üretim ilişkilerinin kendilerini ifade edebildikleri biçimler olduğunu göstermek değil, aynı zamanda kapitalist toplumlarda üretim ilişkilerinin kendilerini neden bu biçimlerde sunduklarını göstermektir. Bu bağlamda Holloway ve Piccioto'ya göre, materyalist bir devlet teorisi de kapitalizmde toplumsal ilişkilerin takındıkları bu 'hayali' biçimlerin eleştirisini genişletmek ve ge-

liştirmek durumundadır. Nasıl politik iktisadın kategorilerinin analizi, bu kategorilerin, kökleri sömürünün kapitalist biçimi olan artı-değer üretiminde olan yüzey kategoriler olduğunu göstermek durumunda ise, devlet analizi de devletin, kökleri aynı kapitalist sömürü biçiminde olan, toplumsal ilişkilerin görüngü biçimi olduğunu göstermek durumundadır. Bu, ilk olarak şu demektir: Materyalist bir devlet teorisi iktisadi temelin politik üstyapıyı nasıl belirlediği sorusu ile değil kapitalizmde üretim ilişkilerinin, ayrı iktisadi ve politik biçimlere bürünmelerine neden olanın ne olduğunun sorulması ile başlar. İkinci olarak da, materyalist bir devlet teorisinin sınıf mücadelesinden başlaması yeterli değildir, sınıf mücadelesinin kapitalist biçimi olan artı-değer üretiminden başlaması gereklidir.[95] Bu nedenle Holloway ve Picciotto'ya göre devlet kuramının başlangıcı ne politikanın özgüllüğü ne de iktisadi olanın egemenliği olmalıdır. Devlet kuramının başlangıcı bir sınıf egemenliği ilişkisi olarak 'sermaye ilişkisi' tarihsel materyalist kategorisi olmalıdır.

Bu bağlamda, Holloway ve Picciotto'ya göre, kapitalist devlet sınıf egemenliğinin tarihsel spesifik biçimi olan 'sermaye ilişkisinin' görüngü biçimidir. Devlet, sermaye sosyal ilişkisinin bir yönüdür ve devletin tüm kurumları, süreçleri ve ideolojisi sermayenin çelişkilerince damgalanmıştır. Bir yandan da kapitalist devlet, bir sınıf egemenliği ilişkisi olarak sermayenin yeniden üretimi ve korunmasında hayati bir rol oynamaktadır.

Holloway ve Picciotto daha sonra kapitalist toplumlarda sınıf egemenliğinin, yani sermaye ilişkisinin, devletin, o anki üretim sürecinden ayrı bir biçime bürünmesini nasıl sağladığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bir başka deyişle, Holloway ve Picciotto, Pashukanis'in klasik formülasyonunda dile getirdiği şu soruların yanıtlarını aramışlardır:

"Bir sınıf egemenliği, gerçekte niçin aslında olduğu gibi, yani nüfusun bir kısmının diğerine tabi kılınması şeklinde sürmez?

Sınıf egemenliği niçin resmi devlet egemenliği biçimine bürünür? Ya da aynı anlama gelmek üzere, devletin zorlama mekanizmaları niçin egemen sınıfın özel mekanizmaları olarak oluşturulmamıştır? Devlet niçin egemen sınıftan ayrılarak, toplumdan izole olmuş bir kamu otoritesinin kişisel olmayan mekanizmaları biçimine bürünmüştür?"

Holloway ve Picciotto yukarıdaki soruların yanıtlarını şu şekilde vermişlerdir:

Kapitalist toplumda sınıf egemenliğinin en önemli ayırıcı özelliği meta değişiminin sınıf egemenliğine aracılık etmesidir. Kapitalizmde işçilerin sermayeye bağımlılığı doğrudan güç kullanımı yoluyla olmaz. İşçiler emek güçlerini piyasada bir meta olarak satmaları yoluyla sermayeye bağımlı hale gelirler. Kapitalistin parasını sermayeye çevirebilmesi için piyasada serbest işçileri bulabilmesi gerekir. Burada işçinin serbestliği iki anlam içermektedir.

a) İşçi kendi metası olarak emek-gücünü serbest bir şekilde satabilir.

b) İşçinin satabileceği başka bir metası zaten yoktur.

Bu ikinci serbestlik, yani işçilerin üretim araçlarının kontrolünden koparılması, o anki sömürü sürecinden doğrudan güç kullanımının çıkarılmasını olası kılmaktadır. Bu nedenle, birinci özgürlük biçimi, yani sömürünün emek-gücünün serbest bir şekilde ticareti yolu ile gerçekleşmesi gerçeği, doğrudan güç kullanımının o anki üretim sürecinden çıkarılmasını gerekli hale getirir. Dolayısıyla, kapitalist üretim biçiminin oluşturulması işçinin bu her iki tür 'özgürlüğünün' oluşturulmasını gerektirir; yani köylülerin mülksüzleştirilmesi ve çalışanların yöneten sınıfın bireylerine doğrudan güç kullanımı yoluyla bağlılığının terk edilmesi. İşte bu güç ilişkilerinin o anki üretim sürecinden çıkarılarak, bu ilişkilerin bireysel kapitalistlerden ayrı bir evreye yerleştirilmesi gereği -çünkü sınıf egemenliği nihai olarak güce

dayanmak durumundadır- tarihsel ve mantıki olarak sınıf egemenliğinin ayrı biçimleri olarak ekonomi ve politikayı oluşturmaktadır. Sınıf egemenliğinin bu iki biçiminin oluşumu kurumsal ifadesini özerk bir varlık olarak devlet aygıtlarında bulmuştur. Bu iki evrenin oluşumu kendi ifadesini aynı zamanda bireylerin devletle olan ilişkilerinin sermaye ile olan ilişkilerinden ayrımında, işçinin, işçi ve vatandaş olarak ayrımında, işçinin mücadelelerinin 'iktisadi mücadele' ve 'siyasi mücadele' olarak ayrımında bulmaktadır.

Görüldüğü gibi, Holloway ve Picciotto kurumsal ve ayrı bir baskı aygıtı olarak kapitalist devletin olabilirliğini ve gerekliliğini, kapitalist iktisadi sömürüye aracılık etmede meta değişiminin hayati rolünden türetmektedirler. Bu yazarlara göre, sınıf egemenliğinin ayrı bir biçimi olarak devletin bu oluşumu burjuvazinin iktisadi olan ile politik olanı tamamen ayrı evreler olarak fetişleştirmesine ve burjuva egemenliğinin ön koşulu olan, işçilerin iktisadi ve politik mücadelelerinin ayrılmasının sağlanması yönündeki politik ve ideolojik uygulamalara, maddi temel sağlamaktadır. Bununla birlikte, Holloway ve Picciotto devlet ve meta üretimi evrelerinin aynı sermaye ilişkisinin belirli biçimleri olarak bir 'bütünlük içinde ayrım' tarafından nitelendiğini ve sermaye ile emek arasındaki kutuplaşmanın bünyesinde bulunan çelişkilerin her iki evreye de nüfuz ettiğini ısrarla vurgulamaktadırlar.

Devleti kapitalist toplumsal ilişkilerin fetişleşmiş biçimi olarak analiz eden Holloway ve Picciotto'ya göre, ekonomi ve politikanın sınıf egemenliğinin iki biçimi olarak ve tarihsel bir şekilde gerçekleşmiş ayrımı 'devletin' 'ekonomiden' özerkliği illüzyonuna[96] yol açmaktadır. Devlet, tıpkı kapitalizmdeki diğer sosyal biçimler gibi (rant, faiz... vb.), sermaye sosyal ilişkisinin tarihsel olarak ortaya çıkmış biçimi değil de, diğer 'şeylerden' ayrı bir 'şeymiş' gibi görünmektedir. Daha önce ifade edildiği

gibi, kapitalizmde toplumsal ilişkiler sürekli olarak fetişleşmiş biçimlerde yeniden üretilmektedir. Toplumsal ilişkilerin bu fetişleşmiş biçimlerde yeniden üretimi aslında sınıf egemenliğinin yeniden üretimine yardımcı olmaktadır. Çünkü kapitalizmde toplumsal ilişkilerin fetişizasyonu bu ilişkilerin aslında sınıf egemenliği ilişkileri olduğu gerçeğini gizlemektedir. Holloway ve Picciotto'ya göre devletin özerkleşmesini de bu fetişizasyonun bir yönü olarak görmek gerekir. Bu süreçte hayali biçimlerin yanlış gerçekliği işçi sınıfı mücadelesinin üzerine yerleştirilmekte ve sermaye ilişkisinin temel eşitsizliği politik evrede (devlet nezdinde) hayali eşitlik biçimine dönüştürülmektedir. İşçilerin 'özgürlüğünün' tamamlanabilmesi için kapitalizmde bireylerin politik statüleri hiçbir biçimde onların üretim ilişkileri içindeki pozisyonlarına bağlı olarak belirlenmemektedir. Politik konumların -sözde veya görünürde- eşitliği bu konumların temelindeki eşitsizliği gizlemekte ve desteklemektedir. Böylece Holloway ve Picciotto'ya göre, kapitalizmde devlet prizması yoluyla, bir egemenlik ilişkisi olarak sermaye ilişkisi gizlenmekte, sınıf mücadelesi etkisiz hale getirilmekte, sınıflar bireysel vatandaşlar kitlesi içinde atomlaştırılmakta ve sınıf bilinci seçimler yoluyla bireysel bir şekilde ifade edilen 'halk tercihleri' içinde çözündürülmektedir.

Holloway ve Picciotto, başta Altvater olmak üzere Alman tartışmasına katkı yapan birçok yorumcuyu sermayenin mantığını ve bu mantığa tarihsel bir gerçeklik ve içerik verilmesinde sınıf mücadelesinin rolünü ihmal ederek aşırı vurgulamalarından dolayı eleştirmişlerdir. Sermaye mantıklı yaklaşımlar; sermayeyi bir sosyal ilişki olarak vurgulamanın önemini belirtmelerine rağmen, sermaye ilişkisinin bir sınıf mücadelesi ilişkisi olduğunu yeterince vurgulamamaları ya da sermayenin bir sınıf mücadelesi ilişkisi olarak sunulduğu hallerde de, sınıf mücadelesini kendi biçiminin sınırları içinde kuşatma eğiliminde olmaları nedeniyle hatalıdırlar.[97] Bu nedenle Holloway ve Picciotto açısından kapitalist devletin tarihsel olarak gelişmesinin analizi büyük önem taşımaktadır ve bu doğrultuda yazarlar çalışmalarında kapitalist devletin biçim ve fonksiyonlarındaki tarihsel gelişmelerin nedenlerini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Kapitalist devletin tarihsel gelişiminin analizinde Marks'ın toplumsal ilişkilerin bütünlüğünün analizinde kullandığı hem mantıksal hem de tarihsel içerikli yöntemi izleyen Holloway ve Picciotto tarihsel analizlerine meta üretiminin genelleşmesinden başlamaktadırlar. Bu yazarlara göre, devletin gelişmesi, sadece devleti o ana kadar içinde gelişmiş olduğu biçimlerin sınırlarının ötesine sürükleyen kapitalist üretim biçiminin çelişkileri ile birlikte giden sınıf mücadelesi açısından açıklanabilir. Sermaye birikimi, sömürünün sosyal ilişkisi olan sermaye ilişkisini yeniden yaratmak ve geliştirmek için yürütülen sınıf mücadelesinin takındığı biçimdir. Sermaye biriktirme mücadelesi kendini belirli tarihsel biçimlerde ortaya koymuştur. Marks sermaye birikiminin büründüğü bu tarihsel biçimleri mutlak ve göreli artı-değer üretimi kategorileri içinde kavramlaştırmıştır. Holloway ve Picciotto'ya göre, kapitalist devletin gelişimi de ancak işte bu birbirini izleyen egemen artı-değer üretim biçimlerinden hareketle kavranabilir. Fakat artı-değer üretim biçimleri ile devlet arasındaki ilişkilerin tarihsel analizinden önce meta üretiminin genel düzeyinde devlet kuramının inşa edilmesinin gerekliliğine inanmaktadırlar. Bu bağlamda, Holloway ve Picciotto, kapitalist devletin ilk evresini ve bu nedenle ilk sınırlarını genelleşmiş meta üretiminin yerleştirilmesi ve korunmasına bağlı olarak açıklamaktadırlar. Politik statülerin iktisadi faaliyetlerden ayrıldığı merkezi devlet, meta üretiminin ortaya çıkardığı fetişleşmiş toplumsal ilişkilerden doğmuş ve bu ilişkileri destekleyip, yeniden üretmiştir. Üretim ve tüketimin birbirinden ayrılmasının sonucu olarak ortaya çıkmış olan kapitalist devletin ilk fonksiyo-

nu, üretim ve tüketim arasındaki bir aracı olarak mübadeleyi garanti altına almak olmuştur. Genelleşmiş meta üretimi bünyesinde hem karşılıklı avantajları hem de değişime olan gereksinimden kaynaklanan bir zorlamayı barındırdığından, temel bir çelişki sergilemektedir. Genelleşmiş meta üretiminin bu çelişkisi, mübadele ilişkisinin 'politik' yönünün ayrımı yoluyla çözülmekte ve mübadele ilişkisinin politik yönü bir merkezi güç olan devlet tarafından kontrol edilmektedir. Böylece devlet aracılığıyla değişimin kontrolü gerçekleştirilmekte ve bireysel iktisadi pazarlık bireylerin karşılıklı tavırlarına bırakılmaktadır. Holloway ve Picciotto'ya göre, üretimin tüketimden ayrımı aynı zamanda iktisadi özneler olarak bireylerin yaratılmasını ve bu nedenle özel mülkiyet sisteminin oluşturulmasını da bünyesinde barındırmaktadır. Tarihsel olarak mülkiyetin bu bireyselleşmesi, çeşitli feodal komünal mülkiyet sistemlerinin çözündürülmesini ve böylece işçilerin üretim araçlarından koparılmasını içermektedir.

Avrupa'da ulus devlet sisteminin gelişimini meta üretiminin genelleşmesine bağlı olarak analiz eden Holloway ve Picciotto, liberal kapitalist devlet biçiminin ortaya çıkışını da birikimin temel çelişkilerinden hareketle analiz etmektedirler. Birikimin çelişkileri, canlı emekten artı-değer çıkarılması ihtiyacından türetilebilir. Bu sürecin çelişkileri dolanım evresindeki mübadelenin eşitliği görüntüsünün, üretim evresindeki eşitsizlikçe sürekli olarak aşındırılmasını içermektedir. Nitekim bu dönemde iş günü konusundaki sınıf mücadelesi mübadelenin görünürdeki eşitliğini sürekli olarak sarsmıştır. Liberal kapitalizmin bu çelişkileri devletin liberal evresine damgasını vurmuştur. Liberal kapitalizm evresinde, tüm çelişkiler değişim ilişkileri açısından ve dolanım evresinde çözülmeye çalışılarak, kapitalist üretimden kaynaklanan çelişkilerin üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Bu nedenle liberal kapitalist devlet, üretim ilişkilerinin kalbindeki

merkezi çelişki tarafından yaratılan çelişkileri aşmak için sürekli olarak özgürlük ve eşitlik ilkelerini desteklemiştir.

Meta üretiminin genelleşmesi ve kapitalist devletin ilk evreleri konusundaki bu değerlendirmelerinden sonra Holloway ve Picciotto, kapitalist devletin gelişimini 19. yüzyılın sonlarından bugüne kadar geçerli olan göreli artı-değer üretiminin çelişkilerine bağlı olarak analiz etmek suretiyle, tarihsel analizlerini sürdürmüşlerdir. Göreli artı-değer üretiminin çelişkileri, kendilerini kar oranlarının düşme eğilimi içinde ifade etmektedirler. Kapital'i politik iktisadın materyalist bir eleştirisi olarak değil de bir iktisadi metin olarak okuyanlar, kar oranlarının düşme eğiliminin sadece bir iktisadi yasadan ibaret olmadığını kavrayamayacaklardır. Kar oranlarının düşme eğilimi, gelişmiş kapitalist toplumlarda sınıf sömürüsünün takındığı biçimin doğasında bulunan çelişkilerin değer-teorik ifadesinden başka bir şey değildir. Kapitalist sınıf yapısının çelişkileri kendilerini kar oranlarının düşme eğilimi olarak iktisadi bir biçimde su yüzüne çıkarmaktadırlar. Burada sorulması gereken soru, sermayenin çelişkilerinin kendilerini politik biçimde nasıl ifade ettikleri ve kar oranlarının düşme eğilimi ile politik gelişmenin dinamikleri arasındaki ilişkinin ne olduğudur.

Holloway ve Picciotto'ya göre, kapitalizmin periyodik krizleri ne iktisadi ne de politik krizlerdir. Kapitalizmin periyodik krizleri sermaye ilişkisinin krizleridir ve bu krizler sermaye ilişkisinin doğasındaki çelişkilerden dolayı kaçınılmazdır. Kapitalizmin krizleri kaçınılmaz bir şekilde sermaye ilişkisinin yeniden yapılanmasını gündeme getirmektedir. Bu yeniden yapılanma hem iktisadi hem de politik düzeylerde gerçekleşmektedir. Her iki düzeyde de nelerin olacağı, sermayenin kendi varoluş koşullarını korumak için yürüteceği mücadeleye bağlıdır. Kuşkusuz politik sistemin yeniden yapılanmasının alacağı kesin biçim işçi sınıfının direncinin niteliğine bağlı olacaktır.

Holloway ve Picciotto'ya göre, politik gelişmeler ile sermaye ilişkisinin çelişkileri ve krizleri arasındaki ilişki konusu, en sıhhatli olarak bu yeniden yapılandırma fikrinin geliştirilmesi yolu ile incelenebilir. Göreli artı-değer üretiminin çelişkileri sermayeye kendi temellerinin dayalı olduğu toplumsal ilişkileri sürekli olarak yeniden yapılandırma ya da yeniden organize etme gereğini dayatmaktadır. İşte bu yeniden yapılanma sürecinde kar oranlarının düşme eğilimini telafi edici eğilimler devreye sokulur. Fakat sermayenin doğasındaki anarşi nedeni ile bu süreç planlı, rasyonel bir süreç olarak gerçekleşmez. Aslında bu süreç karlılığın krizine tepki olarak, birbirlerinin rakibi olan sermayelerin vahşi rekabeti yoluyla gerçekleşir. Kapitalizmin periyodik krizleri karşı eğilimlerin zayıflığından dolayı değil fakat karşı eğilimler etkin bir şekilde ancak krizlerde devreye sokulabileceğinden kaçınılmazdır.[98] Holloway ve Picciotto'ya göre krizin sonuçları genel olarak sermayenin gereksinimlerinden türetilemez. Kriz sürecinde nelerin olacağı ya da krizden nasıl çıkılacağı sermaye ile emek arasındaki mücadeleye bağlıdır. Diğer taraftan kriz sürecinde olup bitenler belirli sermayeler ve kapitalist sınıfın fraksiyonları arasındaki mücadelenin sonuçlarına da bağlıdır. Bu mücadeleler sadece iktisadi mücadeleler değil üretimin sosyal ilişkilerinin tümünün yeniden organizasyonunu hedefleyen mücadelelerdir. Karşı eğilimlerin devreye sokulması pratikte, üretimin genel toplumsal koşullarının bütününün ve sömürü ilişkilerinin bir süreç içinde yeniden organizasyonu demektir. Bu süreçte sermayenin krizden çıkabilmek için yürüttüğü mücadele basit bir şekilde yeni tekniklerin uygulanması ve ücretlerin düşürülmesi ile ilgili değildir. Sermaye krizden çıkabilmek için tüm düzeylerde oldukça uzun ve kompleks bir mücadele yürütür.

Holloway ve Picciotto'ya göre, devletin gelişmesini sermaye sosyal ilişkisinin her seferinde yeniden organizasyonunun içeri-

ği içine yerleştirmek gerekir. Sermaye ilişkisini yeni biçimler içinde yeniden oluşturabilmek için devlet biçimi, sermayenin gelişmesinin yeni aşamalarınca yaratılan yeni çelişkilerin içerilmesi sürecinin bir parçası olarak yeniden oluşturulur ve biçimlendirilir. Aynı şeklide devletin fonksiyonları da revize edilir. Çünkü devletin fonksiyonları kapitalizmin her aşamasındaki egemen çelişkiler tarafından biçimlendirilmektedir. Bu bağlamda kar oranlarının düşmesini telafi edecek karşı eğilimlerin 'harekete geçirilmesi' giderek artan bir şekilde devlet aracılığıyla gerçekleşecektir. Sermayenin çelişkilerinin verdiği ivme ile üretim güçleri gelişirken ve yapısal olarak yoğunlaşmış sınıf çelişkileri kendilerini birikimin artan güçlükleri içinde ortaya koyarken, sermaye, bir sınıf egemenliği ilişkisi olarak kendi mevcudiyetini doğrudan yeniden üretmekte gittikçe zorlanır. Yeniden üretim zamanla devlet aracılığıyla gerçekleşmek durumunda kalır ve yeniden üretimi gerçekleştirebilmek için devlet aygıtları gelişir. Bununla birlikte devlet aygıtlarının ve faaliyetlerinin gelişimi yoluyla sermaye egemenliğinin temelindeki çelişkilerden kurtulmak mümkün değildir. Sermaye birikiminin sıkıntıları kapitalist anarşiden değil sermaye egemenliğinin kendisinden kaynaklanmaktadır. Sermaye kendisini devlet aracılığıyla organize edebilse bile sermaye birikiminin temel çelişkileri sürecektir. Yani, artı-değer arayışı sürecinde artı-değer üretiminin temeli olan verimli işçilerin üretimden dışlanma eğilimi sürecektir.

Holloway ve Picciotto'ya göre, sermaye egemenliğinin politik biçimleri de iktisadi biçimleri kadar karmaşıktır. Toplumsal artı-değer kıtlaştığında, sermayeler politik biçimler içinde de "düşman biraderler" olarak karşı karşıya gelirler. Bireysel sermayelerin, piyasadaki karşıtlıkları kendilerini devlet aygıtları ve bürokrasi içinde yeniden üretirler.[99] Bir yandan devletin sermayenin yeniden üretim sürecine artan müdahaleleri sonucunda sermaye ile devlet arasında yakın bağlar kurulurken, diğer yan-

dan da bu yakın ilişkiler sonucunda kapitalist anarşi kendini devlet aygıtları içinde artan bir şekilde yeniden üretmektedir. Bu nedenle, devletin genel olarak sermayenin çıkarlarına yönelik olarak rasyonel bir şekilde davranacağı varsayılamaz. Tam tersine sermayeler arasındaki rekabetin devlet aygıtları içinde yeniden üretimi sonucunda kaçınılmaz bir kargaşa ortaya çıkar. Bu süreçte devlet faaliyetleri ile genel olarak sermayenin çıkarları arasında bir gerilim doğar ve devletin sermayenin yeniden üretimini sağlama biçiminde kaçınılmaz keyfi hareketler ve dengesizlikler oluşur. Bu sermayeler arasındaki rekabet ilişkilerinin devlet aygıtları içinde yeniden üretimi burjuvazinin devletin etkinsizliğinden şikayet ettiği kriz dönemlerinde gözler önüne serilir. Bu dönemde burjuvazi çelişkileri kamu yönetim tekniklerinin başarısızlığına bağlar. Bu süreçte mesele teknik bir mesele olarak kavranır ve çözüm de teknik bir çözüm olarak sunulur. Aslında mesele kapitalist toplumun karşıtlık ilişkilerinin devlete yansımasıdır.

Holloway ve Picciotto'ya göre kapitalizm gelişirken devlet, kapitalist yeniden üretimin çelişkilerinden doğan gereklilikler ve sınırlamaların çelişkili ve karşılıklı etkileşimi yoluyla gelişmektedir. Devletin bu çelişkili gelişmesi devlet faaliyetlerinin sınırlarını aşmak ve devleti sermaye birikimi açısından daha işlevsel kılmak yönündeki sürekli krize sürükleyici girişimler olarak ortaya çıkar. Bu yazarlara göre, örneğin devlet harcamalarının kısılması yönündeki girişimler aslında devlet faaliyetlerindeki herhangi bir azalmayı değil, devleti sermaye birikimi açısından daha işlevsel hale getirmeyi sağlamaya yönelik faaliyetlerdir. Burjuvazinin devlet harcamalarına yönelik suçlamaları ile sanayiye yönelik daha fazla teşvik talepleri el ele gitmektedir. Burada asıl mesele verimsiz harcamaların kısılması değil, bu harcamaların sermayenin yeniden üretim gerekleri ile uyumlu hale getirilmesidir.[100] Holloway ve Picciotto bu yeniden yapı-

landırma sürecine ilişkin son olarak şu noktanın da altını çizmektedirler; sermaye, bunalımları aşma girişimleri içinde bir taraftan da kendi varlığı için hayati olan iktisadi olan ile politik olanın ayrımını aşındırma eğilimindedir. Bu süreç içinde devlet genellik ve yansızlık öğelerini kaybettikçe ve belirli kapitalist çıkarların yararına iktisadi yeniden üretime müdahale ettikçe, devletin fetişleşmiş sınıf-nötr görüntüsü aşınmakta ve böylece burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki egemenliğinin en önemli temeli zayıflamaktadır.

Devletin Türetilmesi Ekolüne Eleştiriler

Görüldüğü gibi, devletin türetilmesi ekolü, bazı bakımlardan birbirine benzeyen bazı bakımlardan ise birbirinden farklılaşan çeşitli eğilimlerden oluşmaktadır. Marksist devlet kuramı tartışmalarında bu ekol hem genel olarak çeşitli eleştirilere konu olmuş hem de ekolün değişik versiyonları çeşitli yorumcular tarafından eleştirilmiştir. Hatta devletin türetilmesi ekolünün çeşitli versiyonlarından da anlaşılacağı üzere, ekol içinde belirli bir yaklaşım kendi görüşlerini ortaya koyarken aslında zımni olarak diğer eğilimlerin de eleştirisini yapmış olmaktadır.

Devletin türetilmesi ekolü, yukarıda aktarılan yöntemsel tavır alışına rağmen sık sık devleti ele alışının tarihsel ve ampirik olmadığı yönündeki eleştirilere konu olmuştur.[101] Devletin türetilmesi yaklaşımı Marks'ın sermaye mantıklı yaklaşımı ile tarihsel ve ampirik analizi birleştirme niyetinde olmasına rağmen, bu ekol içindeki birçok yorumcunun tarihsel analiz konusunda yetersiz kaldığı ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımı benimseyenler politik gelişmelerin tarihsel bir analizinin türetmeciler için daima önemli olduğunu vurgulamalarına rağmen, güncel pratikte yaklaşımın temelde analitik olarak kaldığı ve tarihsel bir içerikten yoksun olduğu ileri sürülmektedir. İddiaya göre, devletin türetilmesi ekolü, tarihsel örnekleri, çoğunlukla merkezi hipotez-

leri salt açıklama için kullanmakta fakat karşılaştırmalı tarih teori inşası sürecine dahil edilmemektedir. Devletin türetilmesi ekolünün araştırma pratiği içinde, tarih daima analize dışsal olan ve dışarıdan getirilen bir öğe olarak kalmaktadır.

Bu ekole yöneltilen bir diğer eleştiri de, bu kuramın hem iktisadi hem de politik indirgemecilikten kaçınmayı hedeflemesine rağmen, aslında sonuçta indirgemeciliğin sofistike bir biçimi olarak ortaya çıkmaktan kendisini kurtaramadığı yönündedir.[102] Bilindiği gibi, devletin türetilmesi kuramı hem altyapı-üstyapı hem de ayrı kerteler fikrini reddederek, devletin işlevlerini kapitalist üretim tarzının temel ilişkisi sayılan "sermaye ilişkisinden" türetmeye çalışmaktadır. Türetme kuramına göre, sermaye ilişkisi toplumsal ilişkilerin her iki biçimini de -hem ekonomik hem de politik- bünyesinde barındırmaktadır. Bu biçimler kapitalist üretim tarzının kendine özgü yapısında sadece görünürde ayrı evreler gibi durdukları için aslında her ikisi de sermaye ilişkisinden türetilebilir. Fakat bu noktaya kadar anlamlı olan kuramın bu noktada durduğu ve daha öteyi geçemediği ileri sürülmektedir. Yani bu kuramın, politik olanın "özgüllüğünün" belirdiği daha alt soyutlama düzeylerine girmeye çalışmadığı ve zaten kuramın analitik çerçevesinin bunu yapmasına olanak tanımadığı ileri sürülmektedir. Böylece bu kuram, devletin işlevlerini birikimin bir takım sözde "genel" yasalarından türetmektedir. Neticede bu şekilde politik olanın özerkliğini tanımama projesi, tümüyle birikimin genel yasaları üzerinde durarak gerek sınıf mücadelesinin, gerekse de siyasal mücadelelerin önemini yadsımaya varmaktadır.

Yukarıda ortaya konulan bağlamda türetme kuramının devleti, saf kapitalist üretim tarzının soyut bir düzeyde ele alınmasından türettiği için somut toplumsal formasyonlarda devletin rolü ve işlevlerini kavrayamadığı ileri sürülmektedir. Projenin kendisi ara ve alt soyutlama düzeylerine geçişi engellediğinden türet-

me kuramı son çözümlemede indirgemeciliğin sofistike bir biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak devletin türetilmesi ekolünün bütününü hedef alan yukarıdaki türden eleştirilerin sağlıklı olmadığını düşünüyorum. Çünkü bu eleştiriler, ekol içindeki farklı versiyonların çabalarını yeterince dikkate almadan, tüm ekolü homojen bir bütünlükmüş gibi değerlendirip, ekol içindeki her eğilimin aynı yetersizlikleri taşıdığını Óma etmektedir. Oysa kanımca ekol içindeki bazı eğilimler yukarıdaki eleştirileri hak etmemektedirler. Örneğin Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımı kapitalist devletin biçim ve fonksiyonlarındaki değişiklikleri tarihsel süreçte sınıf mücadelesine bağlı olarak açıklama çabası içinde olmuştur. Aynı şekilde yine Holloway ve Picciotto için sınıf mücadelesinin önemini yadsıyarak, devletin işlevlerini, birikimin bir takım sözde genel yasalarından türetmeye çalıştıkları yönündeki değerlendirmeler doğru değildir.

Aslında yukarıdaki türden eleştirilerin sıkıntısı, kanımca devletin türetilmesi ekolünün farklı versiyonlarını sermaye mantıklı eğilimin dar kalıpları içine sokarak yorumlama eğiliminden kaynaklanmaktadır. Yukarıda gösterilmeye çalışıldığı gibi, türetme ekolü içinde sermaye mantıklı eğilimden epey farklı başka eğilimler de mevcuttur. Fakat yukarıdaki eleştirilerde bu eğilimlerin hepsi bir bütün olarak sermaye mantıklı eğilim içinde değerlendirilmektedir. Devletin türetilmesi ekolü sermaye mantıklı eğilimden ibaret olmamakla beraber, bu eleştiriler, belki sadece sermaye mantıklı eğilim için ileri sürülebilecek eleştirileri tüm ekol için genelleştirmektedir.[103]

Genel olarak türetme ekolüne yönelik eleştirilerle ilgili bu değerlendirmelerin yanı sıra ekolün farklı versiyonlarını hedef alan eleştirilere de değinmek gerekir.

Türetme ekolünün sermaye mantıklı eğilimine yönelik eleştirilerden bir kısmı yaklaşımın devleti türetmedeki başlangıç noktası üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bilindiği gibi, bu eğilim,

devleti birbirleriyle rekabet eden sermayelerin kendi kendilerini tahrip edici doğasının üstünde duran bir kuruma ihtiyaçtan türetmektedir. Sermaye mantıklı eğilimin bu tavrı basit fonksiyonalist bir yaklaşım olarak değerlendirilmekte ve tatmin edici bulunmamaktadır. Bu eğilimin, devleti, bağımsız, her şeyi bilen ve her şeye kadir bir kurum olarak gördüğü, oysa kapitalist devletin açıkça bu donanımlara sahip olmadığı ileri sürülmektedir. Kuşkusuz kapitalist üretim biçiminin çelişkili temelleri vardır ve bu nedenle kapitalizm kendini tahrip eden bir doğaya sahiptir. Fakat kapitalizmin bu yapısının, kapitalizmin çelişkilerini çözmek ve kendi kendini tahrip edici eğilimlerini frenlemek için sivil toplumun üzerinde böyle bir kurumun ortaya çıkacağını ileri sürmek için gerekli temeli sağlamadığı ileri sürülmektedir. Buna paralel olarak, kapitalizm dünyasal bir üretim tarzı olarak düşünüldüğünde, belirli kapitalist çıkarlardan bağımsız özerk bir dünya devletinin tarihsel olarak hiç ortaya çıkmamış olması da bu yaklaşımın devleti türetmedeki hareket noktasının yetersizliğini gözler önüne sermektedir. Ulus devletler arasındaki rekabet sonuçta sermayenin belirli kesimleri arasındaki rekabeti yansıtmaktadır. Bu yıkıcı rekabete ve ulus devletler arasındaki bu rekabetin üzerinde duran özerk bir dünya devletinin olmayışına rağmen, kapitalizm kendini yeniden üretebilmiştir ve üretebilmektedir. Bu nedenle bireysel sermayeler arasındaki sistemi tahrip edici rekabetin düzenlenmesi ve emek ile sermaye arasındaki çelişkilerin düzenlenmesi kapitalizm açısından gereklilik olsa da, salt bu gereklilikten yola çıkarak devletin varlığını açıklama çabası tatmin edici değildir. Bütün bunların yanında, bu eğilimi, devlete olan gerekliliği, iktisadi gelişmenin kendi kendini tahrip edici eğilimlerinden türettiği için zaten başlangıçta özerk bir iktisadi evrenin varlığını ön kabul olarak almakta ve açıkladığı varsayılan iktisadi olanın politik olandan ayrılığını aslında öncül olarak benimsemektedir.

Sermaye mantıklı eğilime yöneltilen bir diğer eleştiri de yak-

laşımın aslında indirgemeci bir yaklaşım olması ile ilgilidir. Bu eğilim, kapitalist devletin doğasını pür biçiminde kapitalist üretim tarzından türetmeye çalışırken, indirgemecilik yanılgısına düşmektedir. Basit indirgemecilik, politik düzeyi iktisadi temelin üstyapısı olarak ele alıp, bu üstyapının temel üzerindeki karşılıklı etkilerini reddederken, sermaye mantıklı eğilim de biçim ve etkileri iktisadi düzeyde belirlenen bir politik düzeyin gerekliliğini varsaymaktadır. Sermaye mantıklı eğilim, kapitalizmin olmazsa olmaz gereklilikleri olan belirli genel koşulları, "ideal kolektif bir kapitalistin" teorik olarak oluşturulabileceği kanısındadır. Ve bu eğilim sonuçta, birikimin politik ve iktisadi yönleri arasındaki belirli bir ayrım biçimini ön varsayım olarak kabul etmektedir. Sermaye mantıklı eğilimin böyle bir çerçeve içinde kalması nedeniyle hem kapitalist devletin kökenlerini açıklayamadığı hem de varsayıldığı gibi "ideal kolektif bir kapitalist" olarak devletin nasıl işlevler icra edebileceğini açıklayamadığı ileri sürülmektedir. Her iki halde de bu eğilimi benimseyenlerin kapitalist bir toplumda meydana gelen her şeyin sermaye birikiminin gerekleri ile örtüşmesi gerektiği şeklindeki tatmin edici olmayan bir fikre başvurmak durumunda kaldıkları ifade edilmektedir. Dahası bu eğilimin durumu kurtarmak için devlet müdahalesini, arkasındaki motor güçler olarak, sınıf mücadelesi ve krizlere referans vermek suretiyle, indirgemeciliğin bu kompleks biçiminden kaçınmaya çalışsa dahi, bu kavramları hala tamamen iktisadi terimler olarak ele aldığı ve nihai analizde sermayenin çıkarlarının daima sağlanacağını varsaydığı ileri sürülmektedir. Bu çerçevede sermaye mantıklı yaklaşımın sadece olası devlet biçimlerinin işaret ettiği ve içinde birikim sürecinin tehlikeye uğramaksızın sürebileceği geniş sınırları belirlediği düşünülmektedir. İddiaya göre, bu yaklaşım daha gelişmiş bir teori için referans noktası durumuna gelmekten ziyade, sermayenin gereklerini hala biricik açıklama prensibi olarak kullan-

makta ve sermayenin bu gereklerinin karşılanacağı somut durumların analizine ya hiç başvurmamakta ya da çok az başvurmaktadır. Böylece sınıf mücadelesi ve iktisadi olmayan değişkenleri analiz etme yönündeki çeşitli çabalarına rağmen bu eğilimin hala tarihi, sermayenin mantıkÓ kendi kendine gerçekleşmesinin sonuçlarına indirgediği ileri sürülmektedir.

Sermaye mantıklı eğilime yönelik eleştirileri aktarmayı bitirmeden önce bu yaklaşımın kapitalizmin geçirdiği tarihsel aşamalar ve bu aşamalardaki devlet biçimlerini ele alışının yetersizliklerine de değinmek yerinde olacaktır. Kapitalizmin gelişme evreleri ile ilgili yukarıdaki tabloda özetlenmeye çalışılan bu yaklaşım, dinamik olmayan, şematik bir analiz sunmaktadır. Üstelik bu analiz, ortaya koyduğu farklı devlet biçimlerinin tarihsel olarak net bir şekilde birbirinden ayrılabileceği yanılsamasını da yaratabilir. Ayrıca bu eğilimin sunduğu tarih şemasına göre kapitalizm ancak 1970'lerden sonra global bir karaktere bürünmüş gibi görünmektedir. Oysa bilindiği gibi kapitalizm zaten bir üretim tarzı olarak ortaya çıkışından itibaren, koloni ve merkantilist politikalarla gözler önüne serildiği gibi, global bir karaktere sahiptir.

Kapitalist devleti meta değişiminin gereklerinden türeten Blanke, Jurgens ve Kastendiek'in analizleri de çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Bu üçlünün analizinin titiz bir ele alış olduğu kabul edilmesine rağmen tam olarak geliştirilmemiş olduğu ifade edilmektedir. Bu düşünürlerin çok az tarihsel referans vererek devleti mantıksal olarak türetmeye çalıştıkları ileri sürülmektedir. Bu analiz kapitalist devlet biçimini, kapitalist üretim ilişkilerinden değil de meta değişim biçiminden türettiği için ciddi saldırılara maruz kalmıştır. Blanke, Jurgens ve Kastendiek de sadece kapitalizmde meta değişiminin tam olarak geliştiğini ısrarla vurgulayarak bu eleştiriye karşı kendi görüşlerini savunmuşlardır. Diğer yandan, devleti temelde bir yasal kurum olarak

gören ele alışları nedeni ile de eleştirilmişlerdir. Kavramlaştırdıkları devletin tipik müdahalelerine hukuk ve para biçimleri aracılık etmektedir. Kuşkusuz bu ele alışın güçlü politik uzantıları da olacaktır. Çünkü bu biçimselci devlet görüşü, geleneksel olarak hem sağın hem de solun siyaseti ile uyuşan sosyal-demokrat yanılsama ile örtüşmektedir.

Türetme ekolünün bir versiyonu olarak Hirsch'in yaklaşımına ilişkin eleştiri ve değerlendirmelere gelince, en önemli itiraz, yapısal fonksiyonalizm ve politisizmin üstesinden gelmek konusunda yeterli bir performans sergileyemediği yönündedir.104 Hirsch, iktisadi olan ile politik olan arasındaki kurumsal ayrımı sermayenin fonksiyonel gereksinimlerinden türeterek, sözde bir gelişme kaydetmesine rağmen aslında kendisi bu ayrımın gerekliliğini asla açıklamamıştır. Ayrıca Hirsch bu ayrımın tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığını da belirtmemiştir. Bundan daha da önemlisi, Hirsch'e göre, iktisadi olan ile politik olan arasındaki bu ayrım tarihte ilk ve son defa gerçekleşmiş bir olaydır ve bu nedenle devlet, özerk bir egemenlik kurumu olarak bir kez oluşturuldu mu daha sonra kendi kendini yeniden üretmektedir. Bu ele alışın sonucu olarak, Hirsh'in devlet türetmesinin bir antika merakı olabileceği ve bu yaklaşımın devlet bir kere kurulduktan sonra kapitalist devlet kuramı açısından bir değer taşımayacağı ileri sürülmektedir.

Diğer taraftan Hirsch, kapitalist üretim biçiminin tarihsel gelişmesinin sınıf mücadelesinin ürünü olduğunu vurgulamasına rağmen, çalışmalarında bu sınıf mücadelesinin devletin toplum üzerine koymuş olduğu yapının sınırları ile kuşatılmış olduğu ileri sürülmektedir. Hirsch'in devleti sivil toplumdan ayırması devletin bu mücadeleyi sadece sermaye temelinde çözebileceğini ima etmekte ve devlete verilen rol de işçi sınıfının devlet politikalarının nesnesi olabileceğini fakat asla öznesi olamayacağını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, işçi sınıfının talepleri

politik baskılar ile birlikte devlete sunulabilir fakat refah devletinin kurumsal usulleri bu taleplere cevap vermenin araçlarını sağlamaktadır. Bu nedenle Hirsch'in yaklaşımında devlet aygıtlarına nüfuz etmiş olan sınıf mücadelesi temelde belirli sermayeler ve sermayenin fraksiyonları arasındaki mücadele olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece sermaye ile işçi sınıfı arasındaki mücadelenin sonuçları zaten öncül olarak benimsenmiş olmakta ve geriye sadece işçi sınıfının tabiliğinin güvence altına alınabilmesi için ne kadar refah ya da ne kadar baskının gerekli olduğuna karar verilmesi meselesi kalmaktadır.

Hirsch'in yakın dönem çalışmalarında da erken dönem çalışmalarında zımni olarak bulunan 'politisizm'in güçlendiği ileri sürülmektedir. Bilindiği gibi Hirsch daha sonraki çalışmalarında "fordist güvenlik devleti" analizini geliştirebilmek için Poulantzas ve Fransız düzenleme ekolünün teorilerine yaslanmıştır. Hirsch'in bu çalışmalarında yapı sınıf mücadelesini emme eğilimindedir ve devlet gittikçe analizin kalbinde sermayenin yerini almaktadır. Hirsch'e göre, kapitalist toplumun gelişmesi yoluyla devletin "temel" ile olan ilişkisi kökten bir şekilde değişmekte ve devlet gittikçe sosyal ve iktisadi yeniden üretimin organik bir öğesi haline gelmektedir. Kapitalist toplumun bütünlük ve tutarlılığı artık sermayenin yeniden üretim döngüsünün çelişkili bütünlüğünden türetilmemekte, bu bütünlük ve tutarlılık, toplumun "devletleşmesinin" iktisadi ve politik boyutlarını tanımlayan devletin "hegemonik yapısı" ve "birikim stratejisi" yoluyla topluma dayatılmaktadır. Hirsch'e göre, belirli bir sermayenin ya da sermayenin fraksiyonlarının çıkarlarına karşı kapitalist yeniden üretimin genel koşullarını sağlayabilmek açısından devlet için gerekli olan özerklik, toplumun daha önce söz edilen devletleşmesi tarafından aşındırılmaktadır. Burada toplumun devletleşmesi artık bu çelişkilerin sivil toplum içinde değil, devlet aygıtları içinde ortaya çıkacağı anlamına gelmektedir. Böylece,

örneğin siyasi partiler ve özellikle de sosyal-demokrat partiler ile sendikalar "yarı-devlet aygıtları" durumuna dönüşeceklerdir. Kitle entegre edici partiler olarak bu partiler, insanların talep ve çıkarlarını süzerek onları sistemin koşulları ile uyumlu hale getirmek105 ve ileri teknolojiye sahip sermaye, yeni orta sınıfın bir kısmı ve donanımlı işçilerden oluşan bir grubu kapsamak suretiyle kapitalist sınıf çelişkilerini kontrol etmek için yapısal bir yol ve yöntem sağlamaktadırlar. Bütün bunların sonucunda ise görüşlerinden beslendiği Poulantzas gibi Hirsch'in de kapitalist yeniden üretim sürecinin çelişkili bütünlüğünün yeterli bir analizini geliştirmekte başarısız olduğu için toplumsal formasyonun bütünlük ve tutarlılığının sağlanması görevini devlete verdiği ileri sürülmektedir.

Son olarak ise Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımına ilgi çekici eleştiriler geliştirmiş olan Barker ve B. Jessop'un görüşlerini aktarmakta fayda vardır. Barker, bir bütün olarak ele alındığında Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımının Marksist devlet tartışmasına önemli katkı yaptığını ve özellikle kapitalist devlet biçiminin sermaye ilişkisinden ayrı bir biçimde ele alınamayacağı konusunda yaptıkları vurgunun kayda değer olduğunu düşünmesine rağmen, yine de bu düşünürlerin yaklaşımının önemli yetersizlikleri de bünyesinde barındırdığını ileri sürmektedir.

Barker'e göre, Holloway ve Picciotto, devleti uygun olmayan bir soyutlama düzeyinde ele almakta ve özelikle de devleti sanki sadece tekil olarak mevcutmuş gibi değerlendirmektedirler. Oysa Barker'e göre, kapitalizm dünya devletler sistemi olduğundan kapitalist devlet ulus devlet biçiminde varolmaktadır. Bu nedenle kapitalist devlet biçimi konusundaki herhangi bir tartışma, devletin hem sınıf egemenliğinin aygıtı olduğunu hem de burjuvazinin kesimleri arasındaki rekabetin aygıtı olduğunu dikkate almak durumundadır. Barker, Marksist devlet literatürü-

nün çoğunda olduğu gibi, Holloway ve Picciatto'nun da kendi devlet analizlerine bu algılayışı entegre etmede başarısız olduklarını ileri sürmüştür. Barker'e göre, Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımlarındaki ikinci bir yetersizlik bu yazarların "devlet" ve "sermaye"nin kavramsal ayrımı konusundaki ısrarlı tutumlarıdır. Öyle ki, bu ayrıma bağlı olarak, devletin iktisadi müdahaleleri kapitalist devlet açısından tamamen sorunlu görülmektedir. Barker'e göre, Holloway ve Picciotto bu ele alışları sonucunda, aslında tarihsel olarak gerçekte olmuş olanı, yani 20. yüzyıl kapitalizminde sermayenin doğrudan ulus devlet tarafından organize edilmesini ve böylece devlet sermayesi biçimine bürünmesini teorik olarak imkansız ya da en azından çok güç görerek devre dışı bırakmışlardır.

Barker, Marksist devlet yazınının çoğunda olduğu gibi Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımından da kapitalizmde sanki bir devlet varmış izleniminin çıkarılabileceği kanısındadır. Barker'e göre, Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımında çok sayıda ulus devletin varlığı kabul edilmekle beraber bu çok somut gerçeğin uzantıları yeterince geliştirilmemiştir. Bununla birlikte, gerçekte kapitalist devletlerin çok sayıda olması kapitalist devlet biçiminin kuramı açısından büyük önem taşımaktadır. Barker'a göre, bir sosyal ilişki olarak sermayenin olduğu gibi, kapitalist gelişmenin bir ürünü olan ulus devlet sistemi de global bir sistemdir. Bu bağlamda Barker, Marks'ın 'Komünist Manifesto'daki ünlü ele alışının dahi yanlış yönlendirici olduğunu düşünmektedir. Bilindiği gibi, Marks, Manifesto'da, devletin tüm burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir komiteden ibaret olduğunu ileri sürüyordu. Oysa Barker'a göre, tüm burjuvazi de tıpkı işçi sınıfı gibi uluslararası bir sınıftır ve bu manada tüm burjuvazinin ortak çıkarlarının herhangi bir tekil ulus devlet tarafından idare edilmesi beklenemez.

Barker, Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımına yönelik değerlendirmelerini Marks'ın "çeşitli sermayeler" ve "genel olarak sermaye" kavramlarını kullanarak sürdürmektedir. Marks'a göre, sermaye, çeşitli sermayeler olarak varolmakta ve bu sermayeler arasındaki etkileşim yolu ile genel olarak sermayenin hareketi gerçekleşmektedir. Bu nedenle, tekil bir evrensel sermaye kavramsal olarak çelişkilidir. Rekabet yoluyla gelişmek kapitalizmin karakteridir. Bu rekabet, kapitalist üretimin anarşisinin hem kaynağı hem de ifadesidir. Marks'a göre, sermaye toplumsal ilişkisi, anarşi ve despotizm olmak üzere ikili bir niteliğe sahiptir. Çeşitli sermayeler düzeyinde anarşi söz konusudur, her bir sermaye düzeyinde ise despotizm. Barker'a göre, sermaye ilişkisi bu biçimlere sahip olduğuna ve devlet de sermaye ilişkisinin bir yönü olduğuna göre, devlet biçiminde sermayenin bu ikili belirleniminin öğeleri bulunabilmelidir. Nitekim Barker, kapitalizmin devlet biçimi olarak ulus devletin, kendi halkına karşı despotik, rakiplerine karşı da rekabetçi bir yapı olduğu kanısındadır. Bu nedenle Barker'e göre, "tüm burjuvazi" düzeyinde her bir ulus devlet tüm burjuvazinin belirli kesimlerinin veya "bazı sermayelerin" devletinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla kapitalist dünyada kapitalist devlet sisteminin uluslararası boyutlarını unutmak bir teorisyeni tek kollu çalgıcı durumuna düşürecektir.

Barker'e göre, her bir ulus devlet, tüm burjuvazinin belirli bir kesimi ile bir ulus içindeki diğer sınıfların başarılı bir kaynaşımını ifade etmektedir. Her bir ulus devletin sınırları içinde yaşayan ulus diğer uluslar ile karşıtlık içinde biçimlendirilmiştir. Bu nedenle, ulus devlet "kendi" burjuvazinin genel çıkarlarını idare eden bir komite olabilir. Fakat ulus devlet aynı zamanda kendi burjuvazisinin diğer burjuvaziler, diğer uluslar ve sermayelerle rekabetçi mücadeleleri yoluyla biçimlenmiş bir yapıdır. Dolayısıyla ulus devlet sınıflar arası bir egemenlik aygıtı olmaktan ziyade ve aynı zamanda bir sınıf içi rekabet aygıtıdır. Bu sınıf

içi rekabet uluslararası ticaret, uluslararası yatırımlar, emperyalist egemenlik, savaş ve diplomasi gibi çeşitli biçimlere bürünmektedir. Bu çerçevede, Barker'e göre, Holloway ve Picciotto prensip olarak işçi sınıfını yöneten bir güç ilişkisi olarak devleti tek yönlü bir şekilde ele almaktadır.

Çünkü Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımında soyut bir şekilde geliştirmiş oldukları 'devlet' kavramının kapitalist sistemin gerçek devletleri ile olan bağlantısı yeterince geliştirilmemiştir. Bu nedenle Holloway ve Picciotto sermaye ve onun hareket yasaları konusundaki analizlerini sermayenin çeşitli sermayeler düzeyindeki varoluşuna referans verilmeksizin yapmaktadırlar.

Barker ayrıca, Holloway ve Picciotto'nun kapitalist yeniden yapılanma neticesinde devletin artan müdahaleleri ile kendi biçiminde saklı "genelliği" tehlikeye soktuğu yönündeki değerlendirmelerinin de yetersiz olduğu kanısındadır. Barker'a göre, "kapitalist devletin biçiminde saklı genellik" düşüncesi zaten yetersizdir. Çünkü, Holloway ve Picciotto'nun kavramı kullandığı anlamda kapitalizmde kendi biçimi içinde "genelliği" barındıran bir kurum yoktur. Hiçbir devlet bu genelliğe sahip olamaz. Çünkü her devlet sadece bir ulus devlettir. Kapitalizmde "genelliğin" biricik kaynağı kendi hareket yasalarından ortaya çıkmaktadır. Yani bu genellik dünyadaki sermayeler ve ulus devletlerin karşılıklı etkileşimi ve hareketi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bu manada kapitalizm yönetilmemektedir, anarşiktir. Kapitalizmin genelliği sadece rekabetçi sermayelerin anarşik ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Barker, Holloway ve Picciotto'nun devlet müdahalelerinin kapitalizmin anarşisini ortadan kaldırmadığı yönündeki tespitlerine katılmaktadır. Bilindiği gibi, Holloway ve Picciotto, sermayelerin "düşman kardeşler" olarak karşı karşıya geldikleri piya-

sadaki karşıtlık ilişkilerini devlet içinde de yeniden ürettiklerini ifade ediyorlardı. Barker da bu karşıtlık ilişkilerinin devletler arası ilişkilerde de yeniden üretildiğini vurgulamaktadır. Barker'a göre, ulus devletler de IMF koridorlarında ve Birleşmiş Milletler'in çorba kuyruklarında "düşman biraderler" olarak karşı karşıya gelmektedirler. Sonuç olarak Barker, ulus devletin biçiminin sadece yerel sınıf mücadelesine göre oluşmadığını, bu biçimin sermayenin dünya ölçeğindeki hareketine bağlı olarak oluştuğunu ifade etmektedir.[106]

B. Jessop ise, Holloway ve Picciotto'yu Sosyalist İktisatçılar Konferansına (CSE) bağlı ve "sermaye, sınıf mücadelesidir" görüşünde ısrar eden bir grup (Bonefeld, Clarke, Holloway ve Picciotto) İngiliz teorisyeni ile birlikte değerlendirerek, bu grubun yaklaşımlarının yetersizliklerini vurgulamaktadır. Jessop'a göre, bu teorisyen grubu, kapitalizmin sınıf mücadelelerinden önce varolan ve basit bir şekilde sınıf mücadelesi yolu ile gerçekleştirilen "objektif" hareket yasaları olduğu görüşünü şiddetli bir şekilde reddederek, sermaye birikim sürecinin, en sıhhatli olarak sermayenin kendi egemenliğini tüm sosyal evrelerde emek üzerine dayatma girişimlerinin sonuçlarına bağlı olarak anlaşılabileceği görüşünde ısrar etmektedirler. Jessop'a göre, CSE grubunun yaklaşımı, sermayeyi sınıf mücadelesinin doğrudan etkilerine indirgeme eğilimindedir ve sermayeye bağımsız bir etki vermemektedir. Bazı CSE teorisyenleri pür bir sömürü, pür bir egemenlik ve pür bir sınıf mücadelesinin olabileceğini ileri sürüyor görünmektedirler. Onlara göre, toplumsal biçimlerin, aygıtların, asimetrik olarak dağılmış kaynakların, sömürü ve egemenliğin belirli tekniklerinin aracılık etmediği pür bir kutuplaşma olabilir. Jessop'a göre ise böyle bir tavır alış "sermaye sınıf mücadelesidir" ifadesini "sınıf mücadelesi sınıf mücadelesidir" totolojisine indirgeyecektir.

Sistem Analitik Yaklaşım

Sistem analitik yaklaşım hem teorik hem de tarihsel gelişmelerin öncülüğünde, özellikle C. Offe ve J. Habermas gibi düşünürlerin katkıları ile 1970'li yıllardan itibaren geliştirilmeye başlanmış ve bugün de Marksist devlet tartışmalarını etkilemeyi sürdüren bir eğilimdir. 1970'li yıllardan itibaren, o güne kadar Marksizm içinde egemen olan araççı ve yapısal yaklaşımların yetersizlikleri belirginleşmeye başlamıştı. Bu dönemde bir taraftan da adı geçen yaklaşımların kusurlarını aşma yönünde yeni eğilimler doğmaya başlamıştı. İşte sistem analitik yaklaşım, tıpkı devletin türetilmesi ekolü gibi, daha önceki egemen yaklaşımların kusurlarını aşma çabasındaki bir teorik eğilim olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çerçevede sistem analitik yaklaşımın öncülerinden olan Offe daha başlangıçta, araççı ve yapısalcı yaklaşımların, kapitalist devletin sınıf karakterinin belirginleştirilmesi ve onun sadece kapitalist toplumdaki devlet değil, fakat "kapitalist devlet" olduğunun gösterilmesi konusundaki tavırlarını reddederek, kapitalist devletin gerçek kapitalist niteliklerini açıkça belirleme çabası içine girmiştir. Offe'ye göre, hem araççı hem de yapısalcı perspektifler devlet faaliyetlerinin sadece dışsal belirlenimleri ile ilgilenmektedirler. Araççılar, devleti, devleti aygıtının dışsal manipülasyonuna ilişkin olarak açıklamakta, yapısalcılar ise mümkün devlet faaliyetlerinin alanını sınırlandıran dışsal kısıtlamalarla açıklamaktadırlar. Fakat Offe'ye göre, her iki durumda da, devletin sınıf karakterini garantileyen içsel mekanizmaların teorisi henüz geliştirilmemiştir.[107] Bu bağlamda Offe aşağıda aktarılan kavramsal çerçeveyi geliştirmek suretiyle bu teorik sorunu çözmeyi hedeflemiştir.

Diğer taraftan sistem analitik yaklaşımın teorik bir alternatif olarak geliştirilmiş olduğu 1970 sonrası dönemde gelişmiş kapitalist toplumlar çeşitli iktisadi, politik ve kültürel krizler yaşa-

mışlardır. Yakın dönemdeki bu tarihsel bunalımlarda, Marksizm içinde o güne kadar egemen olan teorik yaklaşımların varsayımlarının inandırıcılığını yitirmesine sebep olmuş ve bu egemen yaklaşımların yerine daha tatmin edici açıklamaların aranması çabalarını teşvik etmiştir. Nitekim bu dönemde devletin sermaye birikim sürecinin sürdürülmesini sağlayabileceğinin ya da devletin birikim sürecinin temelindeki çelişkileri yatıştırabileceğinin kabulü gittikçe zorlaşmıştır. Buna paralel olarak, gelişmiş kapitalist toplumların yaşadıkları bu bunalımlar, artan sayıda Marksist teorisyenin, sermaye birikim sürecinin gelişen çelişkilerinin devlet politikaları üzerine koyduğu sistematik sınırların kavranmasına yol açmıştır.

Bu bağlamda, devlet konusundaki daha önceki yaklaşımlardan farklı olarak (araççılık, yapısalcılık gibi) sistem analitik yaklaşım, devletin politika yapma kapasitesinin sınırlarını tanımlayabilecek bir kapitalist devlet kuramı geliştirmeyi hedeflemiştir. Böylece araççı ve yapısalcı yaklaşımların devletin sürdürme ve istikrar mekanizmalarını tanımlama çabasına yaptıkları vurgudan farklı olarak sistem analitik yaklaşım geç kapitalist toplumların kriz eğilimlerini kavramlaştırmak, açıklamak ve sezmek çabalarına önem vermiştir. Bu çerçevede sistem analitik yaklaşım, özellikle ya devletin sermaye birikimini sürdürmekte uğradığı başarısızlıklardan - devlet elitlerinin çabalarına rağmen - ya da devletin tabi hoşnutsuz sınıfların sisteme bağlılıklarını sağlamada karşılaştığı güçlüklerden hareketle, sistem içinde devlet politikalarının sınırlılıklarını kavramlaştırmaya çalışmaktadır.

Sistem Analizinin Yöntemi

Sistem analizinin gelişimine öncü olan kuramcıların görüşleri, başlangıçta, teorik olarak Weber'den kaynaklanan bir sosyoloji geleneği ile Marksizmi birleştiren çağdaş Frankfurt sosyolo-

ji okulunun geleneğine dayanıyordu. Yani bu düşünürlerin erken dönem çalışmaları Marksizm ve sosyolojinin eklektik bir karışımından ibaretti. Bu çerçevede kapitalist devlet biçimi bir yandan Weberci terimlerle, tüm sosyal sistemin istikrarını korumak için özel bir politik kurum olarak işlev gören "rasyonel bürokratik bir egemenlik biçimi" olarak kavramlaştırılıyordu. Öte yandan bu yaklaşım genel olarak sosyal sistemi Marksist terimlerle iktisadi sömürgeye dayalı bir sınıf toplumu olarak tanımlıyordu. Bu nedenle de bu yaklaşım modern devletin "sosyal-demokrasi" ve "Keynesçi refah devleti" gibi belirli politik biçimlerini, istikrarsızlığa yol açan iktisadi, sosyal ve politik çelişkileri dağıtmak için işçi sınıfının sosyal ve politik entegrasyonunu güvence altına almak yönündeki - şu ya da bu ölçüde başarılı - girişimler olarak değerlendiriyordu. Kuşkusuz daha önceki düşünürlerde olduğu gibi, bu yaklaşıma katkı yapan düşünürlerin görüşlerinde de zaman içinde değişiklikler olmuştur. Örneğin, Offe daha sonraki çalışmalarında görüşlerini Marksizmden ziyade sosyolojik bir sistem teorisi çerçevesi içinde geliştirmeye çalışmıştır.

C. Offe, J. Habermas ve A. Gorz gibi sistem analizinin önde gelen teorisyenlerine göre, geç kapitalizm en iyi şekilde bir sistem olarak kavramlaştırılabilir. Bu görüşe göre, kapitalist sistem, birbiriyle karşılıklı olarak ilişkili fakat göreli olarak da özerk üç alt sistemin bileşiminden oluşmaktadır. Kapitalist sistem içinde yer alan bu alt sistemler; iktisadi, politik ve toplumsallaştırma alt sistemleridir.

Yan sayfadaki tablonun incelenmesinden anlaşılacağı gibi, bu modelde, iktisadi alt sistemdeki en önemli kurumlar, işyerlerinde sınıflar arasındaki üretim ilişkileri ile pazarda satıcı ve alıcı arasındaki değişim ilişkileridir. Bireylerin normatif değerleri kazandığı toplumsallaştırma alt sisteminde, aile, eğitim sistemi, din ve kültür gibi kurumlar yer alır. Politik alt sistem de temel-

TABLO 2
GEÇ KAPİTALİZMİN SİSTEM ANALİTİK MODELİ
POLİTİK ALT SİSTEM
TOPLUMSALLAŞTIRMA ALT SİSTEMİ

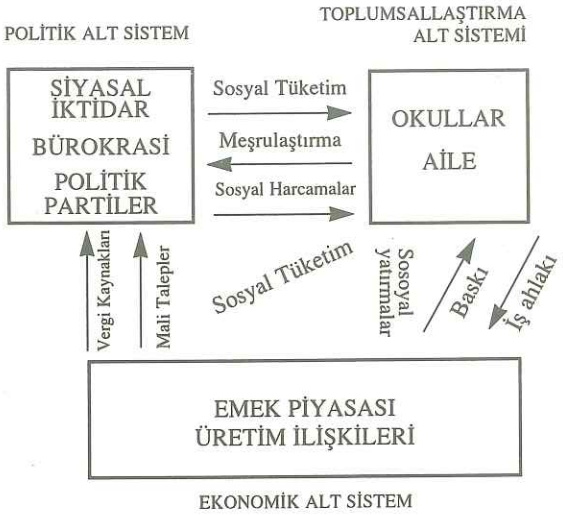

KAYNAK : Barrow, C., W., 1993, a.g.e., s. 100.

de devleti oluşturan politika ve kuramları içerir. Burada geç kapitalizm modelinin vurguladığı şudur: Her bir alt sistem belirli kurumları içeriyor olmakla beraber, bir sistem olarak kapitalizm bir bütünlüktür ve kurumlar aracılığı ile bazı sonuçlara ulaşmakla beraber asla bu kurumlara indirgenemez.

Tabloda gösterilen geç kapitalizmin kurgusal modeli sistem analistleri tarafından kapitalizmde alt sistemler arasındaki karşılıklı ilişkilerin kavranması ve sistemin işleyişinin anlaşılması için analitik bir referans olarak kullanılmaktadır. Habermas'a

göre, kapitalist toplumda iktisadi alt sistemin göreli egemenliği sonucunda tüm sistem içinde çelişkili gelişme dinamikleri ortaya çıkmaktadır. Offe bu çelişkili dinamikleri, eşitler arasındaki meta değişiminin, yani ücret ve emek gücü eşit olmayan mülkiyet ilişkileri ile birlikte bir arada bulunmak durumunda olduğu, emek piyasasının yapısı ile ilişkilendirmektedir. Offe, kapitalist emek piyasasının sadece işçiler mülkiyetten yoksun bırakıldıkları ölçüde var olabileceğini vurgular. Bir kere kapitalizmde emek piyasası, ancak işçiler özgür bir şekilde, yani ücret karşılığında piyasada kullanıma hazır bulunabildikleri ölçüde mevcut olabilir. Offe'ye göre, tarihsel olarak emek gücü piyasasının doğuşu serflik ya da kölelik gibi pre-kapitalist esaret biçimlerinden emeğin kurtarılmasının doğal bir sonucu değildir. Emek piyasasının ortaya çıkışının ikinci ve daha zorlayıcı koşulu işçilerin mülkiyete sahip olmamaları ve böylece emek piyasası dışında varolabilme şansına sahip olmamalarıdır. Ücret, emek piyasasına katılım için bir teşvik unsuru olabilir fakat mülkiyetsizlik koşulu bir bireye emek piyasasına girme gereğini dayatır. Böylece kapitalist emek piyasasının asimetrik yapısı, işçiler ile kapitalistler arasında eşit olmayan bir bölüşüm pozisyonu oluşturur. Sonuçta, kapitalistler daima dışarıda bekleyen işçiler bulabilirler ve bu da onlara ücret sözleşmesinde daha cazip koşular için avantaj sağlar. Bu bakımdan emek piyasası kapitalist toplumsal yapının en önemli niteliğini oluşturmaktadır. Ve bu piyasadaki konum ve ilişkileri dolayısıyla kapitalist sınıf önemli bir gücü elinde bulundurmaktadır.

Fakat Offe'ye göre, emek piyasası tarafından organize edilen iktisadi alt sistem, sürekli olarak, emek gücünün metalaştırılamamasının yaratabileceği potansiyel çözünmenin tehdidi altındadır. Bunun sonucu olarak iktisadi alt sistemin genişleyen yeniden üretimi toplumsallaştırma alt sisteminin sürekli desteğini ve politik alt sistemin sürekli müdahalesini gerektirir. Emek piyasası ancak toplumsallaştırma mekanizması, emek gücünün kendisini bir meta olarak görmesini meşrulaştırmasına yarayacak normatif bir yapıyı sağlayabildiği ölçüde sorunsuz bir şekilde işleyebilecektir. Fakat emek piyasasının kendisi böyle bir mekanizmayı sağlayamadığı gibi sınıf çelişkilerine de yol açmaktadır. Bu nedenle, politik sistem toplumsallaştırma alt sistemini giderek artan bir şekilde desteklemek ve emek piyasasındaki eşitsiz değişimin sürdürülebilmesi için gerekli olan baskı ve teşvikleri sağlamak durumundadır. Böylece Hirsch'in erken dönem çalışmalarına yaslanarak Offe, devletin başlangıçta emek piyasasını oluşturmak ve daha sonra da onu korumak için ekonomi ve topluma aktif şekilde müdahale etmesi gerektiğini vurgular. Offe'nin "sosyal politikalar" adını verdiği bu müdahalelerin amacı, emek gücünü ücretli-emek ilişkisi içinde tutabilmek için devlet stratejisi geliştirmektir. Böylece sosyal politikanın belirli biçimleri işçi sınıfının oluşumuna katkı yapmak suretiyle kapitalist gelişmenin her evresinde artı - değerin ele geçirilmesini olası kılar.

Devletin sosyal politikaları aynı zamanda kapitalist gelişmenin her evresinde çeşitli biçimlerde bir sürdürme fonksiyonu da icra edebilir. Özellikle demokrasinin gelişimi ile birlikte devletin sosyal politikaları emek piyasasına katılmanın risklerini azaltmak -örneğin tazminatlar yoluyla- ve ödüllerini arttırmak -örneğin sosyal güvenlik yoluyla- için teşvik amacına yönelik olarak kullanılmıştır. Ayrıca, bu süreçte kamusal eğitim, sağlık, barınma gibi devlet sübvansiyonları yoluyla emek gücünün genişleyen yeniden üretimini kolaylaştırıcı politikalar benimsenmiştir. Bu sosyal politika özendirmelerinin bütünü geç kapitalizmin önemli nitelikleridir ve Offe'nin geç kapitalist devlet kavramının ampirik referans noktalarıdır.

Sonuç olarak, sistem analitik yaklaşımın metodolojik hareket noktası devlet faaliyetlerinin aygıtları, kuralları, prosedürü de-

ğildir. Bu yaklaşımın metodolojik hareket noktası kapitalist toplumsal formasyonun yapısal problemleri ile devlet faaliyetleri arasındaki fonksiyonel ilişkilerle ilgili hipotetik fikirlerdir. Yapısalcılıkta olduğu gibi devlet faaliyetlerini incelemenin amacı politikaların işlevlerine analitik bir referans vererek devlet politikalarını açıklamaktır. Fakat sistem analizi, yapısalcı yaklaşımları daha öteye götürebilmek için kapitalist sistemin bağrında gelişen çelişkileri çözmek açısından devletin sergilediği başarısızlıkları kavramayı hedeflemektedir. Nitekim Offe, sistem analizinin merkezi analitik sorusunu şu şekilde sorar: "Sosyal güç ile politik güç arasındaki dinamik dengeye aracılık ve koruyuculuk yaptığı varsayılan kurumsal mekanizmalar, organizasyon biçimleri ve süreçler acaba bu fonksiyonları icra etmede başarısız mı oluyorlar?"

Geç Kapitalizmde Devletin Çelişkili Rolü

Sistem analitik yaklaşım, devleti temelde sosyolojik terimlerle, bireysel ve toplumsal istekleri bir bütün olarak toplumun yeniden üretimi ve entegrasyonunun gereklerine tabi kılan bir sistem olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede Habermas ve Offe, devletin politik ve idari sisteminin yapılarını, kendisine yönelik çelişkili çıkarları uzlaştırma girişimi içindeki devletin, çeşitli iktisadi, sosyal ve politik talepleri süzmesine, yeniden formüle etmesine ve kanalize etmesine yarayan araçlar olarak, devletin eklemleştirici işlevlerine bağlı açıklamışlardır. Sistem analitik yaklaşıma göre, devlet özerktir, fakat kesinlikle nötr değildir. Sistem analizi, devletin sermaye birikim sürecine fonksiyonel olarak bağlandığı yolları açıklamak suretiyle, devletin "kapitalist" niteliğini belirginleştirmeye çalışır. Bu yaklaşım bir taraftan devletin sermaye birikim süreci ile olan fonksiyonel ilişkilerini dört kurgusal prensip açısından ortaya koyarak devletin kapitalist niteliğini açıklamaya çalışırken, diğer taraftan da

aşağıda görüleceği gibi, devletin kapitalist üretim biçiminin çelişkili taleplerine, kendi kurgusal niteliklerinin sınırlarını ihlal etmeden, rasyonel tepkiler vermesinin giderek güçleştiğini göstermeye çalışmaktadır.

Devletin sermaye birikim sürecine fonksiyonel olarak bağlandığı, sözü edilen dört yol Offe tarafından: Dışarıda bırakma, sürdürme, bağımlılık ve meşruiyet prensipleri olarak ortaya koyulmuştur.[108]

"Dışarıda bırakma" prensibinden kastedilen kapitalist toplumlarda politik otorite ile mülkiyet ilişkileri arasındaki ayrımdır. Kapitalist bir toplumda özel mülkiyetin varlığı, iktisadi kararların sadece üretim araçlarına sahip olanlar tarafından verilmesini gerektirir. Böylece iktisadi karar verme ile politik otoritenin birbirinden ayrılması, devletin üretimi düzenlemek ya da kontrol etmek yönünde bir otoriteye sahip olmamasını gerektirmektedir. Bunun fonksiyonel sonucu şudur: Devlet prensip olarak iktisadi performansı idare etmemeli sadece üretim araçlarını kontrol edenlere teşvikler sunmalıdır. Böylece sisteme ait bu sınırları aşacak sosyal politikaların benimsenmesi durumunda tanım gereği kapitalist olmayan bir devlet biçimi gündeme gelecektir. Bu anlamda "dışarıda bırakma" prensibi üretim araçlarının özel kullanımı ile uyuşmayacak sosyal politikaları elemek için yapısal bir "seçme mekanizması" olarak işlev görmektedir. Bu mekanizma, kapitalist ekonominin yapısal temelleri ile uyumlu olmayan, kapitalist olmayan talep ve çıkarların sistematik olarak devlet faaliyetlerinin dışında bırakılmasını gerektirir. (Olumsuz seçme)

Olumsuz seçmeyi tartışırken Offe, sırasal süzme sistemi olarak işleyen dört tip genel mekanizma düzeyi belirlemektedir: Yapı, ideoloji, süreç ve baskı.[109] Her düzey kendinden önceki düzeyler tarafından henüz süzgeçten geçirilmemiş imkanları dışarıda bırakır. Yapısal seçme mekanizmaları, siyasal kurumların

ayrıntılı yapıları tarafından tanımlanan mümkün devlet işlemlerinin geniş sınırları ile ilgilidir. Offe, özellikle çeşitli kapitalizm karşıtı politikaların devlet faaliyetlerinin gündemine girmesini engelleyen, özel mülkiyete verilen anayasal garantiler üzerinde durmaktadır. Siyasal kurumların yapıları tarafından dışarıda bırakılmayan birçok sorun arasında hangilerinin gerçekten çözülecek sorunlar olarak dile getirileceği ve anlaşılacağını, ideolojik mekanizmalar belirler. Olası bazı siyasi tercihler, kabul edilmeleri söz konusu olmadığından gerçekleşemez. Karar verme süreci kuralları da belirli çıkarlara zaman içinde öncelik ve daha elverişli koşullar veya belirli güç kaynaklarını kullanma fırsatı tanıyarak avantaj sağlar. Her usul kuralı, belirli konu, grup ve çıkarlar için kabul edilme veya tersine dışarıda bırakma koşullarını yaratır. Son olarak devletin baskı aygıtı, doğrudan baskı yoluyla belli ihtimalleri dışarıda bırakmaktadır.

Bu tür "olumsuz seçici" mekanizmaları soyut olarak belirlemek kolay olsa da bunların sınıf karakterini ampirik olarak incelemek oldukça zordur. Seçici mekanizmaların asli sınıf niteliklerini anlamak için dışta bırakılan ihtimalleri incelemek gerekir. Oysa dışarıda bırakılan tercihleri de tanımlamak ve gözlemek o kadar kolay değildir. Bu sorun, devlet faaliyetlerinin sınıfsal belirlenim sürecini gizleyen mekanizmalar tarafından daha da güçleştirilebilir. Offe, bu sorunu, analizin odağını normal işlev gören devletten, bunalım zamanlarındaki devlete kaydırmakla aşmaya çalışmaktadır. Siyasal bunalım dönemlerinde gizleyici seçici mekanizmalar bozulmaya başlar ve devlet sınıf niteliğini korumak için giderek artan ölçüde baskıya dayanmak durumunda kalır. Böylece dışta bırakılan tercihlerin sınıf nitelikleri de açıkça ortaya çıkar.[110]

Devletin sermaye birikim sürecine işlevsel olarak bağlandığı ikinci yol olan "sürdürme prensibi" devletin özel birikimi özendirecek teşvikleri yaratmak ve sürdürmekten sorumlu otorite ol-

ması gerektiğini vurgulamaktadır. Yani devlet, bir yandan da sermaye birikiminin istikrarlı bir şekilde sürmesinin gereklerini yerine getirmek durumundadır. Devletin sürdürme işlevini yerine getirebilmesi için devlet aygıtları içindeki koordine edici mekanizmalar devlet politikalarının gerekli rasyonaliteye sahip olmasını güvence altına almalıdır. Devlet, rekabet eden özel çıkarlar arasından kapitalist sınıfın genel çıkarlarını tanıyabilmeli ve seçebilmelidir. (Olumlu seçme) Aynı şekilde devlet aygıtları da sürdürme politikalarının yerine getirilmesinin gereklerini sağlayabilecek yeterlilikte olmalıdır.

Burada, devletin dışarıda bırakma ve sürdürme prensipleri ile tanımlanan rollerine neden uyması gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Yani dışarıda bırakma ve sürdürme prensiplerinin sadece ortaya konulması, devletin neden özel girişimi teşvik etmek durumunda olduğunu ya da devletin kendi kapitalist sınırlarının ötesine geçmekten neden kaçındığını açıklamakta yeterli değildir. Bu soruların yanıtları "bağımlılık prensibi" ile ilgilidir. Bağımlılık prensibinden kastedilen, devletin karar verme gücü ve politika yapma kapasitesinin daima birikim sürecinin başarısına ve sürekliliğine bağımlı olmasıdır. Örneğin, devletin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan vergileri alabilmesi birikim sürecinin istikrarlı bir şekilde devamını gerektirir.

Son olarak, sistem analitik yaklaşım, kapitalist devletin aynı zamanda "meşrulaştırma" işlevini de yerine getirmek durumunda olduğunu ileri sürer. Offe'ye göre, sömürücü bir birikim sürecini sürdüren bir kapitalist devlet, gizlemek ve ideolojik mekanizmalarını kullanmak yoluyla kendi meşruiyetini sağlamalıdır. İdari gizlilik gibi gizleme mekanizmaları, sınıf mücadelesi ve özel çıkar rekabeti evrelerinden bağımsız olarak, sürdürme politikalarının (olumlu seçme) benimsenmesini ve yerine getirilmesini kolaylaştırır. Devletin ideolojik mekanizmaları da, devletin gücünün -devlet sermaye birikimi ile belirli bir ilişki

içinde işlev görse bile- bir bütün olarak toplumun genel çıkarlarını izlemek üzere organize edildiği imajını yaratır. Sonuç olarak, kapitalist bir devlet, demokratik biçimi ile kendi kapitalist işlevleri arasındaki yapısal uyumsuzluğu gizlemek ve sürdürmek durumundadır.

Sonuç olarak, sistem analitik yaklaşım yukarıda belirtilen dört işlevi öncül olarak belirlemek suretiyle devletin kapitalist niteliğini kuramsal olarak açıklamaya çalışmaktadır.

Sistem analizi bir yandan da devletin kapitalist birikimin çelişkili taleplerine kendi kapitalist nitelikleri ile uyumlu tepkiler verip vermeyeceğini açıklamaya çalışmaktadır. Sistem analizine göre, devlet, kapitalist üretim biçiminin çelişkilerine sözü edilen dört prensip ile uyumlu sosyal politikalarla tepki vermek durumundadır. Fakat yaklaşıma göre, devlet, gerçekte kapitalist birikimin çelişkili talepleri ile karşı karşıya kaldığında kendi kurgusal kapitalist niteliklerinin sınırlarını aşmaya zorlanmaktadır.

Örneğin, devlet sürdürme (birikim) işlevini yerine getirirken dışlama ilişkisini ya da meşruiyet işlevini ihlal etmek durumunda kalabilir. Ya da devlet meşruiyet işlevine ağırlık verirse birikimin gereklerini yerine getiremeyebilir. Offe'nin görüşüne göre, temel çelişki, devletin sermaye-ücretli emek ilişkisini, bu ilişkinin yarattığı sosyal koşullardan (bu ilişkinin kapitalist toplumlardaki temel egemenlik ilişkisi olması durumunu değiştirmeksizin) korumak durumunda olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle devlet politikaları ya egemen sermaye ilişkisini ihlal edecek uygulamalara zorlanacak ya da devlet politikaları devlet düzenlemelerinin işlevsel gereksinimleri olan "meşruiyet ve idari yeterliliği" aşındıracaktır. Böylece Offe, kapitalizmin gelişim sürecinde, devletin kendi kapitalist sınırlarının mantığını ihlal etmeden çözmekte gittikçe zorlanacağı, çok sayıda çelişkinin ortaya çıkacağı kanısındadır.

Sistem analizine göre, bu çelişkilerin ilk dinamiği sürdürme

(birikim) ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Devletin rolünü başarı ile gerçekleştirebilmesi için, devlet politikalarının bir bütün olarak kapitalist sınıfın çıkarlarını temsil etmesi gerekir. Çünkü sermaye ortak sınıf çıkarlarını algılamaya ve ifade etmeye yetenekli değildir. Bu sınıfın tamamen farklılaştırılmış bir politik idare sisteminin yönetim ve yol göstericiliğine gereksinimi vardır.[111] Diğer bir ifade ile sürdürme (birikim) prensibini yerine getirebilmek için devlet sistematik olarak dışlama prensibini ihlal etmeye zorlanır. Bununla birlikte bu yaklaşıma göre bir bütün sistem olarak kapitalizmin sürmesi, zaman içinde devletin iktisadi ve toplumsallaştırma alt sistemlerine gittikçe daha fazla doğrudan müdahalesini gerekli kılmaktadır. Kar oranlarının düşme eğilimi, bir yandan üretim maliyetlerinin toplumsallaştırılması için devlet müdahalesini gerekli kılarken, diğer taraftan da bu süreçte şiddetlenen sınıf mücadelesi devletin ideolojik aygıtlarının gelişmesini gerekli kılmaktadır. Sözü edilen sürdürme politikalarının tam manası ile yerine getirilmesinin gerekli kıldığı bu tür müdahaleler, krizlerin yönetilmesi için "teknokratik bir strateji" oluşturmaktadır. Fakat devletin pür bir teknokratik stratejiyi izleyebilmesi de sistematik olarak,

a) Böyle bir strateji dışlama prensibini ihlal edeceğinden

b) Devletin sermayenin yararına doğrudan müdahaleleri aynı zamanda meşruiyet prensibini ihlal edeceğinden, güçleşecektir. Devlet bu ikinci sınırı ihlal ederse, devletin demokratik biçimi ile kapitalist işlevleri arasında içsel bir çelişki ortaya çıkacaktır. Böylece kapitalist gelişme sürecinde devlet, kapitalizmin çelişkili talepleri karşısında sistemi yeniden üretmekte gittikçe zorlanacaktır.

Sistem analitik yaklaşıma göre, devletin birikim ve meşruiyetin çelişkili gereklerini yerine getirmekte gittikçe zor duruma düşmesinin kapitalist sistem üzerinde ilave etkileri de olacaktır. Devlet politikaları bu süreçte, kısa dönemli tepkilere bağlı ola-

rak ortaya çıkan ve devlet amaçları ile tutarlı olmayan "fırsatçı" politikalar haline gelecektir. Bu durumda politik alt sistem birikim ve meşruiyet fonksiyonlarını yerine getirmekte yeterince etkin çalışamadığından, bunun toplumsallaştırma ve iktisadi alt sisteme yönelik olumsuz etkileri olacaktır. Yani politik alt sistemin "çıktı açıkları" toplumsallaştırma ve iktisadi alt sistemler ve için "girdi açıkları"na yol açacaktır. Sonuç olarak, bu alt sistemler politik sisteme olan normatif bağlılıklarını gittikçe yitireceklerdir. Böylece devletin yeterli olmayan sosyal politikaları sonucunda diğer alt sistemlerin işleyişinde meydana gelen aksamalara bağlı olarak çeşitli bunalımlar ortaya çıkacaktır. Bunun yanında birikim ve meşr°iyetin çelişkili gerekleri arasında kalan devlet aygıtlarının da koordinasyonu bozulacak ve bu aygıtlar birbiriyle çelişkili politikalardan oluşan bir yapı içinde gittikçe çözüneceklerdir.

Sistem Analitik Yaklaşımda Krizlerin Açıklanması

Görüldüğü gibi, sistem analitik çerçevede devletin konumu ve kapitalist bunalım senaryosu, kapitalist gelişmenin genel kalıplarına ilişkin hipotetik çıkarımlardan hareketle türetilmiştir. Fakat Offe'nin kendisinin de kabul ettiği gibi, bu kriz senaryosunun makul olarak kabul edilmesi için daha fazla ampirik delile ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, ne yazık ki sistem analitik yaklaşımın deneyimsel çerçevesi tarafından yönlendirilmiş bir siyasi tarih incelemesi neredeyse yapılmamıştır. Fakat sistem analitik çerçeve içinde kapitalizmin kriz eğilimlerinin taslağını çizen bazı önemli girişimlerde bulunulmuştur. Bu çabaların en kayda değeri Habermas'ın yaklaşımıdır. J. Habermas geç kapitalist sistem içindeki potansiyel kriz eğilimlerinin en kapsamlı ve analitik olarak tutarlı bir taslağını sunmuştur.

Habermas'a göre, sistem analitik çerçevede krizler; sosyal sistemin yapısı, sistemin sürekli olarak sürmesi için çözülmesi

gereken problemleri çözmekte daha az fırsat sunduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda krizler sistemin entegrasyonunda sürekli bunalımlar olarak görülmektedir. Habermas'a göre, kapitalizmin krizleri potansiyel olarak kapitalizmin üç alt sisteminden de kaynaklanabilir. Gelişmiş kapitalizmde, iktisadi krizler, rasyonalite krizleri, meşruiyet krizleri ve motivasyon krizleri olmak üzere dört olası kriz eğilimi mevcuttur. Bu eğilimlerden herhangi biri ya da bunların bir kombinasyonu güncel bir krizi oluşturabilir.

Sistem analitik yaklaşımı benimseyenlere göre, kapitalizmin temelindeki iktisadi çelişkiler, devletin uygulamış olduğu kapitalist refah politikaları sonucunda yerinden kaydırılarak devletin mali krizi olarak su yüzüne çıkma eğilimindedir. Benzer bir şekilde birikim ve meşruiyet arasındaki çelişkili gerilim aynı zamanda politik sistem içinde iki ilave kriz eğilimi daha yaratmaktadır. İlk olarak devlet aygıtlarının çözünmesi sürecinde uygulanan fırsatçı sosyal politikalar bir "rasyonalite krizi" ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu rasyonalite krizi sonucunda devlet aygıtları iktisadi büyüme için gerekli sistem çıktılarını yaratmakta gittikçe zorlanacaktır. İkinci olarak, devlet kendi kapitalist işlevlerini, idari gizlilik ve demokratik simgelerle gizleyemediğinde, halkın normatif bağlılığını artık sağlayamadığından bir "meşruiyet krizi" gündeme gelebilir. Son olarak, diğer iki alt sistemdeki "çıktı açıkları" toplumsallaştırma alt sisteminde "girdi açıklarına" yol açacak ve bir "motivasyon krizi" ihtimali doğuracaktır. Bir motivasyon krizi, insanların emek piyasasına katılma arzularını ve kapitalist sistem tarafından koyulan politik sınırları kabul etme isteklerini köreltecektir.

Devletin Mali Krizi

J. O'Connor'ın "Devletin Mali Krizi" adlı çalışması sistem analitik yaklaşımdan doğrudan etkilenmemesine rağmen, sistem analistleri kendi kuramlarının gerekli kıldığı ampirik politika

araştırma türlerini açıklayabilmek için bu çalışmaya sık sık referans vermişlerdir. O'Connor'ın yaklaşımı sistem analizi ile aynı analitik öncülü ortaya koyarak başlamaktadır. Çağdaş kapitalist devletler hem birikim hem de meşruiyet fonksiyonlarını eşanlı olarak yerine getirmek durumundadırlar. Daha önce tanımlanmış olduğu gibi, birikim işlevi, iktisadi faaliyetlerin karlı bir şekilde sürdürülmesi için gerekli koşulları yaratmak ve sürdürmekte devleti görevli kılmaktadır.[112] İstikrarlı birikimin koşullarını güvence altına almak görevi devlete verildiğinden, devlet genel olarak sermayenin çıkarlarına hizmet etmek durumundadır. Diğer yandan devlet, kendini herhangi belirli bir çıkar ile tanımlayarak kendi meşruiyetini tehlikeye atmaktan da kaçınmalıdır. Devlet, kapitalist birikim sürecinde sömürülen sınıfların tabiliğini de sağlamaya çalışmalıdır. Devletin "birikim" ve "meşruiyet" işlevleri hem bir idare biçimi hem de bir egemenlik biçimi olan devletin ikili rolünü göstermektedir. Bununla birlikte, çelişen çıkarların mevcudiyeti bir idare biçimi olarak devletin "rasyonalitesine" sınırlar koyarken bu iki işlev birbirleriyle çelişkili hale gelmektedir. Görüldüğü gibi, O'Connor da sistem analistleri gibi devletin bu iki işlevi arasındaki çelişkiyi vurgulamaktadır.

Tıpkı Altvater ve Offe gibi O'Connor'a göre de devlet, kapitalist birikimin dinamikleri gereği üretim maliyetlerinin toplumsallaşması için müdahalelerde bulunmak durumundadır. O'Connor'a göre, devlet harcamalarındaki artış tekelci sektördeki sürekli büyümenin kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü bu sektörün karlılığı büyük ölçüde fiziksel ve insani altyapıya yapılan harcamalara dayanmaktadır. Diğer yandan devlet, kendi meşruiyetini sağlayabilmek için iktisadi büyümenin maliyetlerinden muzdarip olanların -işsizler, endüstriyel sağlık problemi yaşayanlar, sakatlananlar ya da vasıflarını yitirenler, çevresel ve kentsel tahribattan zarar görenler gibi- artan maddesel taleplerini de karşı-

lamak durumundadır. Bu süreçte devlet, sosyal güvenlik, refah, barınma, eğitim, sağlık gibi alanlardaki harcamalarını artırması için iki taraflı, hem birikim hem meşruiyet gerekleriyle, bir politik baskı ile karşı karşıya kalmaktadır.

O'Connor devlet harcamalarını sosyal sermaye harcamaları ve sosyal maliyetler olarak sınıflandırmaktadır. Sosyal sermaye harcamaları, sermaye birikimini teşvik etmek ve sürdürmek için devletin yaptığı harcamaları kapsamaktadır. Sosyal sermaye harcamaları sosyal yatırımlar ve sosyal tüketim olmak üzere ikiye ayrılabilir. Sosyal yatırımlar emek verimliliğini ve dolayısıyla karlılığı artıran hizmet ve projeleri kapsamaktadır. Endüstriyel parklar, otoyollar, bilimsel araştırma ve geliştirme projeleri, haberleşme sistemleri gibi alanlara yapılan harcamalar sosyal yatırımların örnekleridir. Sosyal tüketim harcamaları ise iş dünyasının emek girdisi maliyetlerini düşürmeye yönelik hizmet ve projelere yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Sosyal tüketim harcamaları, sosyal sigorta, sağlık gibi alanlara yapılan harcamaları içermektedir. Diğer taraftan sosyal maliyetler, sosyal ve politik düzeni sürdürmek için yapılan ve karlılıkla doğrudan ilgisi olmayan hizmet ve projelere yapılan harcamalardan, yani meşruiyeti sağlamak amacıyla yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Refah sistemi ve savunma harcamaları sosyal maliyetlerin en önemli örneklerini oluşturmaktadır.

O'Connor birçok devlet harcamasının hem tekelci birikimi sürdürmek için gerekli sosyal sermaye harcaması niteliğinde olduğunu, hem de meşruiyeti sağlamak için tasarlanan sosyal maliyetleri oluşturduğunu da ifade etmektedir. O'Connor'ın devlet harcamalarını sosyal sermaye harcamaları ya da sosyal maliyetler diye ampirik olarak sınıflandırması izlenimsel niteliktedir ve bir grup hipotezi sistematik olarak doğrulamaktan ziyade teorik görüşleri açıklamak amacına yöneliktir. O'Connor bu sınıflandırmadan hareketle şu sonuca ulaşmaktadır: Devlet harcamaları

araştırma türlerini açıklayabilmek için bu çalışmaya sık sık referans vermişlerdir. O'Connor'ın yaklaşımı sistem analizi ile aynı analitik öncülü ortaya koyarak başlamaktadır. Çağdaş kapitalist devletler hem birikim hem de meşruiyet fonksiyonlarını eşanlı olarak yerine getirmek durumundadırlar. Daha önce tanımlanmış olduğu gibi, birikim işlevi, iktisadi faaliyetlerin karlı bir şekilde sürdürülmesi için gerekli koşulları yaratmak ve sürdürmekte devleti görevli kılmaktadır.[112] İstikrarlı birikimin koşullarını güvence altına almak görevi devlete verildiğinden, devlet genel olarak sermayenin çıkarlarına hizmet etmek durumundadır. Diğer yandan devlet, kendini herhangi belirli bir çıkar ile tanımlayarak kendi meşruiyetini tehlikeye atmaktan da kaçınmalıdır. Devlet, kapitalist birikim sürecinde sömürülen sınıfların tabiliğini de sağlamaya çalışmalıdır. Devletin "birikim" ve "meşruiyet" işlevleri hem bir idare biçimi hem de bir egemenlik biçimi olan devletin ikili rolünü göstermektedir. Bununla birlikte, çelişen çıkarların mevcudiyeti bir idare biçimi olarak devletin "rasyonalitesine" sınırlar koyarken bu iki işlev birbirleriyle çelişkili hale gelmektedir. Görüldüğü gibi, O'Connor da sistem analistleri gibi devletin bu iki işlevi arasındaki çelişkiyi vurgulamaktadır.

Tıpkı Altvater ve Offe gibi O'Connor'a göre de devlet, kapitalist birikimin dinamikleri gereği üretim maliyetlerinin toplumsallaşması için müdahalelerde bulunmak durumundadır. O'Connor'a göre, devlet harcamalarındaki artış tekelci sektördeki sürekli büyümenin kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü bu sektörün karlılığı büyük ölçüde fiziksel ve insani altyapıya yapılan harcamalara dayanmaktadır. Diğer yandan devlet, kendi meşruiyetini sağlayabilmek için iktisadi büyümenin maliyetlerinden muzdarip olanların -işsizler, endüstriyel sağlık problemi yaşayanlar, sakatlananlar ya da vasıflarını yitirenler, çevresel ve kentsel tahribattan zarar görenler gibi- artan maddesel taleplerini de karşı-

lamak durumundadır. Bu süreçte devlet, sosyal güvenlik, refah, barınma, eğitim, sağlık gibi alanlardaki harcamalarını artırması için iki taraflı, hem birikim hem meşruiyet gerekleriyle, bir politik baskı ile karşı karşıya kalmaktadır.

O'Connor devlet harcamalarını sosyal sermaye harcamaları ve sosyal maliyetler olarak sınıflandırmaktadır. Sosyal sermaye harcamaları, sermaye birikimini teşvik etmek ve sürdürmek için devletin yaptığı harcamaları kapsamaktadır. Sosyal sermaye harcamaları sosyal yatırımlar ve sosyal tüketim olmak üzere ikiye ayrılabilir. Sosyal yatırımlar emek verimliliğini ve dolayısıyla karlılığı artıran hizmet ve projeleri kapsamaktadır. Endüstriyel parklar, otoyollar, bilimsel araştırma ve geliştirme projeleri, haberleşme sistemleri gibi alanlara yapılan harcamalar sosyal yatırımların örnekleridir. Sosyal tüketim harcamaları ise iş dünyasının emek girdisi maliyetlerini düşürmeye yönelik hizmet ve projelere yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Sosyal tüketim harcamaları, sosyal sigorta, sağlık gibi alanlara yapılan harcamaları içermektedir. Diğer taraftan sosyal maliyetler, sosyal ve politik düzeni sürdürmek için yapılan ve karlılıkla doğrudan ilgisi olmayan hizmet ve projelere yapılan harcamalardan, yani meşruiyeti sağlamak amacıyla yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Refah sistemi ve savunma harcamaları sosyal maliyetlerin en önemli örneklerini oluşturmaktadır.

O'Connor birçok devlet harcamasının hem tekelci birikimi sürdürmek için gerekli sosyal sermaye harcaması niteliğinde olduğunu, hem de meşruiyeti sağlamak için tasarlanan sosyal maliyetleri oluşturduğunu da ifade etmektedir. O'Connor'ın devlet harcamalarını sosyal sermaye harcamaları ya da sosyal maliyetler diye ampirik olarak sınıflandırması izlenimsel niteliktedir ve bir grup hipotezi sistematik olarak doğrulamaktan ziyade teorik görüşleri açıklamak amacına yöneliktir. O'Connor bu sınıflandırmadan hareketle şu sonuca ulaşmaktadır: Devlet harcamaları

yükselirken, birikim ve meşruiyeti sağlamak için gerekli olan harcamalar ile bu tür harcamaların finansmanında kullanılabilecek gelirler arasındaki "yapısal açık" artmaktadır.

O'Connor'a göre, sosyal sermaye harcamaları toplumdaki toplam kullanılabilir artığı yükseltirken, artıkta meydana gelen artışlar yüksek karlar ve yüksek ücretler şeklinde, tekelci kesimlerdeki sermaye ve emek tarafından ele geçirilme eğilimindedir. Bunun yanında tekelci kesim ve bu kesimlerdeki organize olmuş işçi sınıfı artığın bir kısmının sosyal maliyetleri finanse etmek için devlet tarafından ele geçirilmesine direneceklerdir. Bu arada tekelci sektörün dışındakiler, yani rekabetçi sermaye ve sendikasız işçiler, vergilere şiddetli bir şekilde karşı çıkacaklardır. Çünkü bu kesimler zaten sosyal sermaye harcamaları ve sosyal maliyetlerin doğrudan yararlanıcıları değillerdir.

Sonuç olarak, vergi sınırlılıkları ve devlet harcamalarına artan gereksinim kaçınılmaz bir şekilde mali kriz yaratmaktadır. Bu kriz devlet harcamaları ile gelirleri arasındaki uzun dönemli bir yapısal açık biçiminde ampirik olarak da gözlenebilir.

Rasyonalite Krizleri

Sistem analitik yaklaşıma göre birikim ve meşruiyetin çelişkili gerekleri ve dolayısıyla kendisine yönelik çelişen talepleri uzlaştırma durumunda olan devlet rasyonalite bunalımlarına sürüklenebilir. Habermas'a göre, devlet kaynakları uygun bir şeklide dağıtmakta başarısız olursa bir rasyonalite bunalımına düşebilir. Offe de devletin sosyal sermayeye yapılacak optimum harcamaları rasyonel bir şekilde belirlemesine olanak tanıyacak bir marjinal maliyet eğrisine sahip olmadığını ileri sürmektedir. Bu nedenle devletin sermaye birikiminin gerektirdiğinden daha fazla ya da daha az harcama yapması mümkündür.

Sistem analitik yaklaşım "rasyonalite açıklarını" devletin aslında iktisadi sistemden kaynaklanmış olan çelişkileri yönet-

mekte başarısız olması durumunda devlet yönetiminde ortaya çıkan krizler olarak tanımlamaktadır. Bu krizleri, iktisadi krizlerin başka bir düzlemde ortaya çıkması olarak değerlendiren yaklaşım, rasyonalite krizlerinin mantığı ve halk üzerindeki etkilerinin iktisadi dalgalanmalardan hayli farklı olduğunu düşünmektedir. Bu çerçevede Habermas'a göre dört tip yönetim krizi olasıdır:

a) Devletin organize ettiği iktisadi planlama ile anarşik olarak organize olmuş sermaye birbirleriyle uyuşmayabilir.

b) Artırılan kamu harcamaları enflasyon gibi beklenmeyen sonuçlar yaratabilir.

c) Büyümeye yönelik devlet planlaması ile devletin baskı gruplarının taleplerine açıklığı sonucunda gündeme gelebilecek talepler birbirleriyle örtüşmeyebilir. Bu durumda sonuçta devlet planlaması sınırlandırılabilir.

d) Devletin müdahaleleri kapitalizm ile örtüşmeyecek yeni yapı ve hareketlere yol açabilir.

Sistem analizinin rasyonalite krizi görüşünün başka bir versiyonunu geliştiren Offe'ye göre, kapitalist refah devleti bir "kriz yönetiminin krizi" ile karşı karşıya kalmaktadır. Çünkü refah devletinin mevcut politika teknolojileri, bir sorunu çözerken başka bir soruna yol açmaktadır. Offe'ye göre, devlet politika oluşturulması ve geliştirilmesi hususundaki olası alternatiflerden (bürokratik, teknokratik ya da katılımcı) hangisini benimserse benimsesin, her usulün ya birikim ya da meşruiyet açısından bazı olumsuz uzantıları olacaktır.

Sonuç olarak, Habermas ve Offe'ye göre, bu bunalımlar sistem açısından olağandışı tehlike dönemleridir. Bu dönemlerde sistem bazı olumsuz eğilimlerden kurtulabileceği gibi ölümcül bir bunalıma da girebilir. Bununla birlikte Habermas yukarıda aktarılan yönetim krizlerinin neticede potansiyel olarak ölümcül olabilecek bir rasyonalite bunalımına yol açacağını pek de dü-

şünmemektedir. Çünkü Habermas'a göre, idari sistem birbiriyle çelişen çıkarları uzlaştırmanın bir yolunu bulabilir ve bu da kurumsal rasyonalitenin yeterli bir miktarına olanak tanıyabilir.

Meşruiyet Krizleri

Sistem analitik yaklaşıma göre, geç kapitalizm kendi meşruiyetini güvence altına almak için bazı araçlardan yararlanmaktadır. Örneğin liberal demokrasinin burjuva değerler sistemi ya da bazı çağdaş siyasal kuramlar (demokratik elitizm ya da neo-plüralizm gibi) statükoyu doğal bir şey olarak kutsallaştırmak ve meşrulaştırmak işlevlerini icra etmektedirler. Bilindiği gibi, vatandaşlık hakları ve seçimlere katılma hakkı gibi liberal demokrasinin burjuva değerler sistemi gelişmiş kapitalist toplumlarda iyice yerleşmiştir. Fakat Habermas'a göre, biçimsel demokrasinin gerçek demokrasi halinde dönüşmesi tehlikesini engellemek için, kamusal alanın yapısal olarak depolitize edilmesi gerekmektedir. "Bireysel özgürlükçülük" ideolojisine bağlılığın sağlanması sonuca ulaşmada en etkili yöntemdir. Bu değerleri benimseyen bireyler, kariyer, boş zaman ve tüketim ile ilgilenip politik faaliyetlere katılmaktan sakınmaktadırlar. Atomlaşma ya da aile ve işe dayalı değerlere yapılan vurgu, vatandaşların devletin alacağı kararlara müdahil olmaktan ziyade alınan kararların sonuçları ile ilgilenmelerine yol açmaktadır. Böylece bireysel özgürleşme vatandaşları aktif katılımcı değil politik tüketiciler yapmaktadır.

Bununla birlikte, sistem analitik yaklaşıma göre, böyle değerlerin mevcudiyeti yine de mevcut düzenin meşruiyetini sağlamakta yeterli olmayabilir. Devletin yaşamın her alanına artan müdahaleleri meşruiyeti tehdit etme eğilimindedir. Vatandaşların değerin oluşumunda ve düzenlenmesinde devletin rolünün farkına varmaları halinde yukarıda aktarılan araçlar güçlerini kaybetmektedirler. Devletin ekonomiye artan müdahaleleri hem

kapitalizmin meşruiyetini (piyasanın kararları yerine devlet politik kriterleri ikame ederken) hem de devletin kendi meşruiyetini (devlet kendini doğrudan belirli iktisadi çıkarlar ile tanımlarken) tehlikeye sokmaktadır. Habermas'a göre, kapitalizmin gelişimine paralel olarak devlet müdahalesinin büyümesi piyasa işlemlerini idare eden "adil değişim" ideolojisini aşındırmaktadır. Mali politikalar ve gelirler politikaları yoluyla devlet müdahalesinin artması sonucu da, gelir bölüşümü sürecinin "politizasyonu" ücret ve maaşlardaki eşitsizliklerin piyasa ekonomisinin "doğal" özelliği olmasına artık son verileceği anlamına gelmektedir. Devletin kapitalist ekonomiyi sürdürmek için yaptığı müdahaleler, örneğin devletin ücretlerin yükselmesi yönündeki düzenlemeleri, devletin ekonomideki gelir yapısını etkileyebilmesi anlamına gelmektedir. Hükümetler genellikle bu tip müdahaleleri seçim desteği sağlamak amacına yönelik olarak tercih etmektedirler. Fakat bilindiği gibi, devlet bir taraftan da sermaye birikiminin kesintisiz bir şekilde sürmesinden sorumlu olduğu için gerekli teşvikleri sağlamak ve eşitsizlikleri korumak yükümlülüğündedir. Bu gerilim potansiyel olarak bir meşruiyet krizine yol açma eğilimindedir. Sistem analitik yaklaşıma göre de, kapitalizmin temel çelişkisi hala toplumsal olarak üretilmiş olan servetin özel olarak ele geçirilmesidir. Fakat bu çelişki kendini hükümet düzenlemelerinin adilliği ve kapitalist teşvik yapısının genel olarak rasyonalitesi konusunda artan kuşkular ve olumsuz düşünceler şeklinde göstermektedir.

Görüldüğü gibi, geç kapitalizm bünyesinde meşr°iyet krizleri olasılığını taşımakla beraber kendi izleyicilerinden farklı düşünen Habermas, rasyonalite krizlerinde olduğu gibi, meşr°iyet krizlerinin de ölümcül olacağına inanmamaktadır. Çünkü Habermas'a göre sistemin sağlayacağı avantajlar (refah, kariyer gibi) hoşnutsuzları memnun etmek için yeterli olabilir. Habermas'a göre sadece bir motivasyon krizi sistemi tehdit eden bir meşruiyet krizine yol açabilir.

Motivasyon Krizleri

Gorz, Offe, Habermas gibi sistem analistleri kapitalist gelişmenin aynı zamanda toplumsallaştırma alt sisteminde de motivasyon bunalımlarına yol açma eğiliminde olduğunu ileri sürmektedirler. Sistem analitik yaklaşıma göre, piyasa ilişkilerinin toplumda yaygınlaşmasının sonucunda burjuvazi öncesi geleneksel değerler gittikçe aşındırılmıştır. İş ahlakı, dini kadercilik, aza kanaat etme gibi geleneksel değerler tahrip edilmiştir. Diğer yandan geç kapitalist toplumlarda mülkiyetçi bireycilik ve "başarı prensibi" gibi burjuva değerleri dahi aşındırılmaktadır.

Bunun yanı sıra geç kapitalist toplumlarda eğitim sistemi uygun bir şekilde toplumsallaştırılmış bireyleri üretmekte başarılı olamamaktadır. Ayrıca refah devletinin bazı uygulamaları halkın kapitalizmin güncel gereklerine göre toplumsallaştırılması açısından sorunlara yol açmaktadır. Refah devletinin yeniden dağıtıcı politikaları sonucunda, gelir ile emek piyasasına doğrudan katılma arasındaki bağlantılar koparılmakta, bu da çalışma motivasyonu ve iş ahlakını etkilemektedir. Bu süreçte iktisadi değerlerin politik olarak dağılımı, üretime dayalı sınıflara karşıt olarak emekliler, öğrenciler ya da refah devleti hizmetinden yararlananlar gibi bölüşüme dayalı gruplar yaratmaktadır. Böylece devletin bu yöndeki politikaları, emek piyasasına katılma ve iktisadi olarak üretken olmadan farklı kültürel kimliklerin doğuşunu kolaylaştırmaktadır. Tüm bu gelişmeler, giderek artan bir şeklide çalışmaya motive olmayan ya da yeterli donanımlara sahip olmayan ve post-materyalist kültürün üretimci olmayan[113] normatif değerlerini taşıyan bireylerin ortaya çıkışına yol açmaktadır.[114]

Toplumsallaştırma alt sisteminde meydana gelen bu gelişmeler sonucunda nüfusun önemli bir kesitinde kapitalizm karşıtı ya da kapitalist olmayan değerlerin gelişmesine paralel olarak bir motivasyon krizi tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Sistem analizine

göre, bu motivasyon krizleri sonuçta meşruiyet bunalımlarına yol açarak sistem açısından tehlikeli olabilir. Sistem analistlerine göre "burjuva bilinçliliği" konusundaki olumsuz görüşler ufukta görünmektedir.

Sistem Analitik Yaklaşıma Eleştiriler

Sistem analitik yaklaşım başlıca iki açıdan değerlendirilmelere konu olmuştur: Birincisi, geliştirilmiş kavramsal çerçevenin kendisi ile uyumlu tarihsel ve ampirik araştırmalar yapılmasına ne ölçüde olanak sağladığı, ikincisi ise, yaklaşımın öncülerinden türetilmiş olan tarihsel öngörülerin gerçeklerle ne ölçüde örtüştüğü ele alınmıştır. Bu çerçevede, bir yandan yaklaşımın bünyesinde mevcut olan çeşitli kavramsal belirsizliklerin yaklaşımın ampirik olarak işletilmesini engellediği iddia edilirken, diğer yandan yaklaşımın geç kapitalist devletin çelişkilerinin kriz yaratma potansiyelini aşırı vurguladığı ve bu nedenle kuramdan çıkarılan öngörülerin tarihsel gelişmeler tarafından doğrulanmadığı ileri sürülmektedir.

Sistem analizinin işletilebilme yeteneği üzerinde duran birinci grup eleştiriler, analizin, örneğin "girdi-çıktı açıkları" gibi bazı önemli kavramlarına ampirik bir anlam verilmeye çalışıldığında önemli güçlüklerin ortaya çıktığına işaret etmektedirler. Bilindiği gibi, yaklaşım kapitalizmin kriz eğilimlerini kurgusal olarak oluşturulmuş bir sistem modelinden türetmekte idi. Bu çerçevede eğer bir alt sistemin yetersiz bir performans sergilediği (çıktı açığı) kabul edilirse, bu, diğer alt sistemler için "girdi açığı" anlamına gelmekte idi. Böylece sistemdeki bu tip yetersizliklerin birikimi neticesinde sistemde ciddi bir bunalımın ortaya çıkabileceği ileri sürülüyordu. Bununla birlikte "girdi ve çıktı açıkları" kavramları ampirik olarak sadece her bir alt sistemin optimal performansını sürdürebilmesi için "gerekli miktarların" tespit edilebilmesine bağlı olarak ölçülebilir. Böylece ka-

pitalist sistemin optimum performansını sürdürebilmesi için gerekli olan mali, rasyonalite, meşruiyet ve motivasyon girdi ve çıktılarını kapsayan "gerekli miktarların" tespit edilmesi gereği, sistem analizine işlerlik kazandırılabilmesi açısından önemli güçlükler doğurmaktadır. Üstelik buradaki "gerekli miktarlar" kavramı sadece nicelikleri değil gerekli olan girdilerin niteliklerini ve zamanlamasını da içermektedir. Oysa teorisyenlerin belirli bir kurumsal yapının, güncel olarak varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan girdilerin biçiminin, niceliğinin, niteliğinin ve zamanlamasının ne olduğunu tespit edebilmeleri olası değildir. Bu nedenle, sonuçta, tüm sistemde bir patlama olması halinde bunun sistem analitik manada bir girdi-çıktı yetersizliğinden kaynaklandığını tespit edebilmek güçtür.

Benzer bir şekilde sistem analizinin bazı kavramsal belirsizliklerinin yaklaşımın kendi çerçevesi ile uyumlu tarihsel ve ampirik araştırmaların yapılabilmesini güçleştirdiği ileri sürülmektedir. Örneğin Offe'nin devlet kavramlaştırmasının ilgi çekici bir kavramlaştırma olmasına rağmen bazı belirsizlikleri hala bünyesinde barındırdığı ileri sürülmektedir. Offe'nin devletin ne olmadığını söylemeye -devletin, devletin kurumlarına indirgenemeyeceği gibi- ve devletin işlevsel etkilerini ifade etmeye büyük ilgi duymasına rağmen aslında devletin kendisi hakkında çok az şey söylediği ileri sürülmektedir. Offe, devleti ampirik olmayan fonksiyonel ilişkiler içinde tanımlamanın ya da bunu takiben devletin tanımlanan bu fonksiyonel ilişkilerin politika uzantıları içinde ampirik olarak yeniden ortaya çıkışını belirlemenin ötesinde, devlet kavramının anlamını asla netleştirmemiştir. Bu nedenle devletin seçici mekanizmaları kavramı çok genel ve geniş olarak kalmakta ve bu kavram daha ziyade boş bir kavram gibi görünmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım, içinde seçici mekanizmaların işleyebileceği genel çevresel koşulların belirginleştirilmesini ve seçme mekanizmaları ile seçme kurum-

larının net bir şekilde tanımlanmasını gözden kaçırmaktadır. Bu boşluğun orta düzeyli kurumsal teori biçimleri ile doldurulmaması halinde sistem analizinde devletin soyut bir seçme mekanizmalarının ve sisteme ait dönüştürme sürecinin bir kara kutusu olarak kalmaya devam edeceği ileri sürülmektedir.

Sonuç itibariyle sistem analizi tarafından kullanılan belirli öncüllere dayalı kurgusal yöntemin sistemden ajana ve mantıktan tarihe geçişe engel olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin Offe'nin analizinin belirli devlet yapılarını tarihi veriler olarak alma eğiliminde bulunduğu, bu devlet yapılarının tarihsel dönüşümünü açıklayamadığı ve bu nedenle içinde tarihin sistematik olarak yer almadığı statik bir yaklaşım olduğu ileri sürülmektedir.

Sistem analitik yaklaşıma yönelik ikinci grup eleştiriler, yaklaşımın öngörülerinin yakın dönem tarihsel gelişmeler tarafından doğrulanmadığı yönündedir. Bu çerçevede sistem analizinin geç kapitalist devlet içindeki çelişkilerin kriz yaratma potansiyelini aşırı vurguladığı ve sistem analizinin iddialarının tarihsel gelişmeler neticesinde inandırıcılığını yitirdiği ifade edilmektedir. Bu yorumlara göre, sistem analistleri devletin kendi sosyal maliyetlerini azaltabilme kapasitesini yeterince dikkate almadıkları için, sistem analizinden türetilen kriz projeksiyonları hedefi en azından dört şekilde şaşırmaktadır:

İlk olarak, geç kapitalist devlet liberal reformlar yoluyla sosyal harcamalarını hem kapitalize hem de rasyonalize etmek yönünde başarılı bir performans sergilemiştir. Gerçekleştirilen bu liberal reformlar, verimli olmayan sosyal harcamaları verimli sosyal sermayeye dönüştürmek yoluyla, birikim ile meşruiyet arasındaki nazik dengeyi yeniden inşa etmek yönündeki girişimlerdir. Örneğin, geç kapitalizmde eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması meşruiyetin korunabilmesi için gerekli olduğundan devlet verimsiz eğitim harcamaları yapabilir. Bununla birlikte eğitime yapılan bu harcamalara paralel olarak, eğitim program-

ları ve bilimsel araştırmalar, insan gücü yetiştirilmesi ve bilimsel altyapı talepleri ile ilişkilendirilebilirse, eğitim ve öğretim giderleri sosyal sermaye harcamaları haline gelebilir. Sonuç olarak devletin refah harcamaları piyasanın talepleri ile örtüştürüldüğü ölçüde bu tip devlet harcamaları devlet harcamaları şemasında sosyal borçlardan sosyal varlıklara doğru kayacaktır.

İkinci olarak, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde zaten toplumsallaştırılmış olan üretim maliyetlerinin çoğu, sermaye birikimini sübvanse etmenin fonksiyonel gerekleri nedeniyle, sosyal-demokrat ya da devletçi politika hedeflerinin sonucu olarak daha da toplumsallaştırılmıştı. 1980'li yıllarda devletin artan sosyal sermaye harcamalarının açıkça sistemin güncel gereksinimlerini aştığı düşünülmüştür. Bir taraftan da verimli varlıkların doğrudan toplumsallaştırılması özel birikimin önünde sosyalist ya da devletçi bir engel olarak görüldüğünden, devletin artan sosyal sermaye harcamaları özelleştirme yoluyla azaltılmıştır.

Üçüncü olarak, sistem analistleri meşruiyetin normatif temelini ve kapitalist devlet açısından işlevsel önemini yanlış kavramlaştırmışlardır. Sistem analitik yaklaşımı benimseyenler devlete olan normatif bağlılığın derecesinin, devletin somut kaynak dağıtımı ile (yani, sosyal sermaye, sosyal maliyetler) olan ilişkisini fazla abartmışlardır. Oysa sosyal refah harcamalarındaki herhangi bir ciddi azalmanın meşruiyet krizlerini hızlandıracağı yönündeki projeksiyonlar 1980'lerde Reagan -Thatcher ikilisinin uygulamaları tarafından bozguna uğratılmıştır. Aslında sistem analistleri normatif bağlılığın mali konularla ilgisi olmayan politik mitler, ulusal semboller, katılımın kalıplaşmış biçimleri gibi konularla ilişkisini anlatmakta başarılı olamamışlardır. Bu nedenle sistem analitik kriz yaklaşımları, yeni muhafazakarların bireysel refah ve bölüşümde adaleti pek önemsemeden sembolik mitlere başvurmak yoluyla, meşruiyetin ilkelerini yeniden tanımlama ihtimallerini başarılı bir şeklide tahmin edememişlerdir.

Üstelik kapitalist devletin meşruiyete dayanma gerekliliği teorik olarak tartışmalıdır. Bazı yorumcuların tarihsel ve karşılaştırmalı analizlerle göstermeye çalıştıkları gibi kapitalist devlete gönülsüz bir şekilde itaat edilme durumunda kalınabilir. Kapitalist devlete yönelik bu gönülsüz bağlılık, baskı, korku ya da halkın 'boşverme'si yoluyla sağlanabilir. Sonuç olarak, baskıcı ve halkın meşru olarak görmediği kapitalist rejimlerin mevcudiyetlerini sürdürebilmeleri sistem analizinin meşruiyet kavramının sorgulanmasının gereğine işaret etmektedir. Gelişmiş kapitalist toplumlarda ne organize olmuş işçiler, ne de yeni sosyal hareketler özelleştirme ve sosyal harcamaların kısılması uygulamalarını engelleyemediğine göre meşruiyetin temelleri ve önemi yeniden değerlendirilmelidir.

Son olarak, sistem analitik yaklaşımın kapitalist sosyal formasyonu kapalı bir ulusal sistem olarak kavramlaştırma eğilimi, 'dışsal müdahalelerin' pek teorik önemi olmayan 'tesadüfi' olaylar olarak görülmesine yol açmaktadır. Bu nedenle geç kapitalist toplumların dinamiklerini kavramaya çalışan Offe ve Habermas gibi düşünürler, sermayenin, küreselleşme ve uluslararası sermaye hareketleri yoluyla, emek ve devlet üzerinde sağlayabileceği yapısal nüfuzu kestirmekte başarılı olamamışlardır. Uluslararası yeniden yerleşme tehditleri çok uluslu kapitalistlere, vergilerin ve ücretlerin yüksek olduğu metropollerden kaçarak, ücretler ve sosyal harcamaların azaltılması yönünde önemli güç sağlamıştır. Böylece çok uluslu sermaye merkezdeki işçi sınıfını sermayeye daha bağımlı kılmak için uluslararası emek piyasasını kullanmaktadır. Dünya ekonomisinde rekabetin artması ile birlikte belirli bir ülkedeki vergi ve sosyal harcamaların düzeyini uluslararası düşük bir ortak paydaya doğru düşürme yönünde güçlü bir etki doğmuştur.

Sonuç olarak, tüm bu gelişmeler sistem analizinin kriz kuramcılarının politikacıların ve devlet yöneticilerinin doğabile-

cek sıkıntıları aşma yeteneklerini yeterince tahmin edemediklerini ve geç kapitalist devletin kendi mali ve idari safralarını akıtmakta umulandan daha başarılı olduğunu göstermektedir. Nitekim bilindiği gibi 1980'li yıllarda yeni sağ akımlar, refah devletine olan gereksinimi ve devletin birikim ve meşrulaştırma işlevleri arasındaki varsayılan çelişkiyi hiç de dikkate almadan refah devletini küçültmeyi başarmıştır. Tüm bu gelişmeler geç kapitalist devletle ilgili nelerin fonksiyonel olarak gerekli olduğu ve kapitalist gelişmenin gelecekteki eğilimleriyle ilgili mevcut kavramlaştırmaların çoğuna karşı çıkmıştır.

SON SÖZ

Bu çalışmada Marksist kuramın en kritik ve sorunlu alanlarından birisi olan, kapitalist devlet konusunda klasik Marksizm'den bugüne geliştirilmiş olan önemli yaklaşımlar incelenmiş ve bu yaklaşımlara yönelik belli başlı eleştiriler ile farklı yaklaşımların kendi aralarındaki tartışmalarına yer verilmiştir. Böylece Marksist yaklaşımların, maruz kaldıkları eleştiriler ve tarihsel tecrübeler ışığında, ortaya çıkan eksikliklerine de dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Kanımca bazı eksiklikleri ve geliştirilmesi gereken yönleri bulunmasına ve 1980'li yılları takiben dünyada yeni sağın yükselişine paralel olarak 1970'li yıllardaki popülaritesini yitirmiş olmalarına rağmen, Marksist gelenek içinde geliştirilmiş olan bazı yaklaşımlar, kavramlar ve araçlar, kapitalist toplum ve devletin anlaşılması açısından bugün hala önemli bir analitik rehber olmaya devam etmektedir. Bu nedenle, özellikle kapitalist devletin iktisadi davranışının anlaşılması gibi bir sorunsala sahip olan araştırmacıların bu yaklaşımları dikkate almaları anlamlı olacaktır.

Kapitalist devleti anlamaya yönelik olarak yapılan tartışmalar, aktarılan yaklaşımlar ve eleştirilerin sonuçları toparlanmaya çalışıldığında, ilk vurgulanması gereken nokta, ortodoks iktisat biliminin ekonomi ve devleti birbirinden ayrı yapılar olarak benimseyen öncülünün masum ve önemsenmeyecek akademik bir varsayım olarak kabul edilemez oluşudur. Bu tavır basit bir şekilde entelektüel uzmanlaşmanın gereklerine bağlı olarak açık-

lanabilecek disipliner bir ayrım olarak da görülemez. Bu ayrım ideolojik, meşrulaştırıcı ve gizleyici işlevleri ve önemli uzantıları alan bir ön kabuldür. Ortodoks iktisat bilimi bu tavrıyla, iktisadi olan ile politik olanı tamamen ayrı evreler olarak fetişleştirmek isteyen burjuva stratejisine hizmet etmektedir. İlgili bölümlerde de tartışıldığı gibi, iktisadi olan ile politik olanın birbirinden ayrılması ve buna bağlı olarak iktisadi ve politik mücadelelerin birbirinden ayrılması burjuva egemenliğinin önkoşulunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla burjuvazi iktisadi olan ile politik olanı tamamen ayrı evreler olarak fetişleştirmek, sınıf mücadelesinin iktisadi, politik ve ideolojik yönlerini birbirinden ayırmak ve bu yönlerin birbirinden tamamen ayrı evreler olduğuna halkı inandırmak arzusundadır.[115] Bu çerçevede ortodoks iktisadın bu öncülü, devletin sınıf niteliğinin, onun kapitalist birikim sürecinde icra ettiği hayati işlevlerin anlaşılmasını güçleştirerek, illüzyonik bir etki yapmaktadır. Nitekim çeşitli yorumcular tarafından zaten kapitalizmin ideolojik destekleyicisi olarak kabul edilen ortodoks iktisat, ekonomi ve devlet arasındaki ilişkilerin kavranması meselesinde de takındığı tavırla ideolojik işlevi ile uyumlu bir rol üstlenmiş olmaktadır.

Buna karşıt olarak, kapitalizm, devlet ve ekonominin kavranması sorununa tamamen farklı bir perspektiften bakan Marksist ekonomi politik, tarihsel süreçte geliştirdiği yaklaşımlarla, kapitalizmde ekonomi ile devlet arasındaki ilişkilerin ve devletin rolünün farklı bir çerçevede ele alınması gerektiğini ortaya koymuş, devlet, hukuk ve demokrasinin kapitalist niteliğinin anlaşılmasında önemli açılımlar sağlamıştır. Kapitalist üretim tarzını bütünselci bir bakışla kavramaya çalışan Marksist teori, devleti sınıflar üstü, nötr bir kurum olarak değil kapitalist sınıf egemenliğinin bir aygıtı olarak görmektedir. Aynı şekilde Marksist perspektife göre, modern hukuk kuralları, insan aklının tarihsel gelişimi sonucunda bulduğu, insanlar arasındaki ilişkilerde

'doğru'ları kayıran, adil kurallar değil, kapitalizm ile birlikte ortaya çıkmış ve kapitalizmin mevcudiyeti ile istikrarı açısından kritik işlevler icra eden düzenlemelerdir. Marksist perspektif, kapitalist demokrasiyi de işçi sınıfının içerilmesi ve düzenin sürdürülmesinin en önemli araçlarından biri olarak görmektedir. Lenin'in ünlü formülasyonunda ifadesini bulduğu gibi, "demokratik cumhuriyet kapitalizmin düşünülebilecek en iyi politik kılıfı"dır. Nitekim çeşitli Marksist yorumcular -Poulantzas, Holloway, Picciotto, Offe- devletin, burjuva demokrasisi ve adalet kurumları yoluyla işçi sınıfını çözündürüp, işçileri bireysel yurttaşlar kitlesi içinde atomlaştırdığını ve seçimler yoluyla ifade edilen halk tercihleri içinde bu sınıfın birliğini çözündürdüğünü vurgulayarak, demokrasinin kapitalist içeriğine ışık tutmaktadırlar.[116] Görüldüğü gibi, demokrasi kapitalist devletin sınıf içeriğinin gizlenmesine yarayan bir araç olarak görülmekte ve liberal demokrasinin politik biçimleri kapitalist devletin gerçek sınıf niteliğini gizleyen illüzyonlar olarak değerlendirilmektedir.

Nihayet, bazı Marksist yaklaşımların Türkiye'de yakın dönemdeki kimi tarihsel gelişmelerin ve devletin iktisadi ve siyasi davranışının anlaşılması açısından sunduğu olanaklara da değinmekte yarar olacaktır. Özellikle Gramsci, Hirsch ve Offe tarafından geliştirilmiş olan kavram ve yaklaşımların rehberliğinde Türkiye'deki bazı önemli gelişmelerin yorumlanması ilgi çekici olabilir. Kuşkusuz bu kısa değinmeleri Türkiye devleti ile ilgili daha ayrıntılı ve tarihsel bir inceleme öncesi hipotezler olarak değerlendirmek gerekir.

Gramsci'nin Marksist teoriye en önemli katkılarından biri sayılan "hegemonya" kavramı yardımıyla Türkiye'de 1980 sonrası dönemde burjuvazinin devlet ve toplumu kendi yeniden üretiminin gereklerine bağlı olarak yeniden şekillendirmek için yürüttüğü mücadelenin siyasi, iktisadi, ideolojik ve kültürel boyutlarının anlaşılması mümkündür. Bilindiği gibi, Türkiye'de 1980

sonrası dönemde birikimin yeni gereklerine paralel olarak devlet ve toplumun yeniden yapılandırılması fikri gündeme getirilmiştir. Bu süreçte Türkiye burjuvazisi kurmak istediği yeni düzen ve halkın bu düzene rızasının sağlanması için yoğun bir siyasi ve ideolojik mücadele yürütmüştür. Bu mücadele sonucunda Türkiye'de burjuvazi, örneğin devletin küçülmesi, özelleştirme gibi konularda, genel olarak halk arasında olduğu gibi özel olarak işçiler, hatta işsizler ve bu toplumsal kesimlerin siyasi temsilcisi sayılan sosyal-demokrat partiler arasında da 'rıza'yı örgütlemeyi başarmıştır. Bugün Türkiye'de başlıca siyasi partilerin hemen tümü özelleştirmeyi savunurken, Türkiye halkı da çoğunlukla devletin küçülmesinin ve özelleştirmenin ulusal hedeflere varmak açısından gerekli olduğuna inanmaktadır. Görüldüğü gibi, 1980 sonrası süreçte Türkiye burjuvazisi ahlaki ve entelektüel bir liderliği sağlayabilmiş, burjuva ideolojisini kitlelerin benliğinin bilinçli ya da bilinç dışı bir parçası haline getirmiş, kendi doğrularını "ulusal çıkar" maskesi altında sunarak, bu projenin halkın da doğruları olduğu konusunda halkı ikna etmiş ve kendi gerekleri ile uyumlu popüler bir kültürü organize edebilmiştir.

Öte yandan Hirsch tarafından geliştirilmiş olan devlet yaklaşımı ve Hirsch'in kriz sürecinde devletin davranışına ilişkin tespitlerinden hareketle de Türkiye'de yakın dönemdeki bazı gelişmeleri açıklamak mümkündür. Bilindiği gibi Hirsch, iktisadi bunalımların bir yandan sınıf mücadelesini yoğunlaştırdığını diğer yandan da sınıf mücadelesini yatıştırmak için devletin kullanabileceği kaynakları sınırlandırdığını, bu nedenle devletin kendi politik yeniden üretimini güvenceye almak için giderek artan bir şekilde baskıya başvurmak durumunda kaldığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda yakın dönemde Türkiye kapitalizminin derinleşen bunalımını takiben devletin artan toplumsal hoşnutsuzluk ve yoğunlaşan kitlesel eylemlere karşı giderek daha fazla baskıya başvurmak durumunda kalması gerçeğini kavramamız olasıdır. Bilindiği gibi, bu süreçte Türkiye devletinin baskıcı aygıtları daha ön plana çıkmış ve düzenin kendini yeniden üretimi açısından etkin roller üstlenmişlerdir.

Yine Hirsch'in kapitalist devletin kriz sürecinde sergilediği bürokratik ve idari başarısızlıklar ile kapitalizmin çelişkileri arasındaki ilişkilerin altını çizmesi ve devletin sergilediği bu etkisizlik ve irrasyonaliteyi kapitalist üretimin çelişkili doğasının bir yansıması olarak değerlendirmesi, Türkiye'de kriz sürecinde devletin durumunun anlaşılması açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Hirsch'e göre devletin bürokratik ve idari başarısızlığı olarak gözlenen, devlet aygıtlarının sergilediği irrasyonalite, aslında kapitalist üretim biçiminin çelişkilerinin ve bu çelişkilerin yol açtığı sınıf mücadelesinin devlet aygıtları içindeki bir ifadesidir. (Farklı bir dil kullanmalarına rağmen hem Holloway ve Picciotto hem de Offe bu konuda Hirsch ile aynı görüşleri paylaşmaktadırlar.) Bu bağlamda, Türkiye'de yakın dönemde çok çarpıcı bir şekilde gözlenen devlet aygıtlarının etkisizliği ve irrasyonalitesi ancak Türkiye kapitalizminin çelişkili dinamikleri ile ilişkilendirilerek kavranabilir. Oysa Türkiye'de devletin sergilediği bu etkisizlik ve başarısızlığı açıklamakta kullanılan egemen algılayış, bu irrasyonaliteyi politikacılar, devlet yöneticileri ve bürokratların başarısızlığına, basiretsizliğine, yeteneksizliğine ve ahlaksızlığına bağlamaktadır. Kuşkusuz bu egemen algılayış devletin ve politikacıların sergilemiş oldukları bu etkisizlik ve başarısızlıkların kökeninde, Hirsch'in de vurguladığı gibi, kapitalizmin çelişkilerinin bulunma ihtimalini gözden kaçırmaktadır. Üstelik devletin başarısızlığının bu egemen tarzda açıklanması durumunda aslında zımni olarak "sorunların kökeninde kapitalizmin çelişkilerinin değil, devleti yönetenlerin kişisel yetersizliklerinin bulunduğu" kabul edilmiş olmaktadır.[117] Kuşkusuz bu gizli kabulün önemli politik ve ideolojik uzantıları mevcuttur.

Ayrıca Hirsch'in kapitalizmde refah devletinin gelişimi konusunda yapmış olduğu değerlendirmeler de Türkiye'de refah devletinin neden gelişmediğini anlamamıza yardımcı olacak niteliktedir. Hirsch, refah devletini, II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişen toplumsallaştırma koşullarına bağlı olarak yapısal bir gereklilik biçiminde kavramaktadır. Hirsch'e göre, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, fordizmin bir birikim biçimi olarak kendini ortaya koyuşundan itibaren toplumun kendini yeniden üretim koşullarında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu süreçte geleneksel üretim ve yaşam biçimi parçalanmış, bunun yerine izole ve atomize olmuş işçi ve tüketiciler yığını geçmiştir. Birikim biçiminin dayattığı coğrafi ve mesleki hareketlilikle birlikte niteliklerin yitirilmesi ve yeniden kazanılması süreçleri, akrabalık, komşuluk ve mesleki dayanışma sosyal ilişkilerini çözündürmüştür. İzole olmuş çekirdek aile sadece hastaların ve yaşlıların maddi yeniden üretimini sağlama yeteneğini değil, aynı zamanda gençlerin esnek ve yararlı işçiler ve tüketiciler olarak gittikçe zorlaşan rollerine uyum sağlamalarına yardımcı olan bir sosyal kurum olma özelliğini de yitirmiştir.

Hirsch'e göre bu değişiklikler kapitalist gelişmenin daha önceki evrelerinden radikal bir faklılaşmayı işaret etmektedir. Sanayileşmenin başlangıcında mevcut pre-kapitalist sosyal yapılar ve çevresel koşullara -emek deposu olarak kırsal nüfus, sosyal güvenlik kurumu olarak aile ve serbest bir üretim gücü olarak doğaya- yaslanan sermaye, bu süreçte bunları serbest bir şekilde kullanma fırsatına sahip olamamıştır. Bu nedenle üretimin temel koşulları olan insan ve doğal olanakların sağlanması devletin düzenlemelerinin konusu haline gelmiştir. Böylece hastalık ya da işsizlik durumlarında yardım ya da çocuklar ile yaşlıların bakılması gibi topluma dayalı sosyal yeniden üretim süreçlerinin, komşuluğun ve ailenin geleneksel biçimlerinin yerini sosyal güvenlik sistemi, emeklilik mekanizmaları, hastaneler, okullar ve diğer sosyal hizmetler ağı almıştır.

Hirsch'in refah devletinin gelişimi konusunda geliştirdiği bu yorum Türkiye'de refah devletinin gelişememesinin nedenlerinin anlaşılması açısından önemlidir. Türkiye'de kapitalist gelişme henüz Hirsch'in yukarıda ifade ettiği nitelikleri taşımamaktadır. Türkiye'de kırsal nüfus hala emek deposu olma özelliğini sürdürmekte, Türk aile yapısı da hala sosyal güvenlik kurumu olarak işlev görmektedir. Bu nedenle Türkiye'de sermaye emek gücünün sağlanması ve yeniden üretimi açısından pre-kapitalist toplumsal biçimlere yaslanmaya devam etmektedir. Ayrıca emek gücünün sağlanması ve yeniden üretiminin pre-kapitalist sosyal biçimlere yaslanmaya devam etmesi de sosyal devletin gelişmesini sağlayabilecek güçlü bir işçi sınıfı mücadelesinin gelişmemesine katkı yapmaktadır. Sonuç olarak Türkiye'de refah devletinin gelişimi için uygun yapısal ortam henüz oluşmamış ve refah devleti bir yapısal gereklilik haline gelmemiştir.

Burada Hirsch'in toplumun devletleşmesi sürecinde sosyal-demokrat partilerin işlevlerine ilişkin olarak yapmış olduğu tespitlerin de, ilginç bir şekilde Türkiye'de son 10 yılda meydana gelen bazı siyasi gelişmelerin anlaşılmasına ışık tutabilecek nitelikte olduğuna da işaret etmek gerekir. Bilindiği gibi, Hirsch, toplumun devletleşmesi sürecinde siyasi partiler ve özellikle de sosyal-demokrat partiler ile sendikaların 'yarı-devlet aygıtları' durumuna dönüştüğünü ifade etmektedir. Bu partiler insanların talep ve çıkarlarını süzerek ve onları sistemin gerekleri ile uyumlu hale getirerek "kitle entegre edici" bir işlev üstlenmektedirler. Türkiye'de son 10 yıl içinde 'sosyal-demokrat' partiler, gerek SHP-DYP koalisyonu döneminde gerekse ANAP-DSP koalisyonu döneminde kitleleri sisteme entegre etmek ve taleplerini sistemin gerekleri ile uyumlu hale getirmek işlevlerini başarı ile yerine getirmişlerdir.

Son olarak, Offe'nin 'olumsuz seçme' kavramının Türkiye'de hem 1980 askeri darbesi sonrası gelişmelerin, hem de

1997'de ünlü 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu kararları sonrası gelişmelerin kavranması açısından analitik bir rehber niteliğinde olduğunu vurgulamak gerekir. Offe, "gizleyici seçici mekanizmalar"ın bozulmaya başladığı ve devletin baskıya başvurmak durumunda kaldığı siyasal bunalım dönemlerinde kapitalist devlet tarafından 'dışarıda bırakılan' tercihlerin tespit edilmesinin mümkün olduğunu belirtir.

Bu anlamda 1980 askeri darbesi sonrası Türkiye solunun ve işçi hareketinin tercihlerinin 'dışarıda bırakılmasını' ve 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu kararları ile de Türkiye sermaye birikim sürecinin mevcut yönelimini değiştirme ihtimalini hissettiren Refah Partisi'nin siyasi tercihlerinin dışta bırakılmasını kavramak mümkündür. Bilindiği gibi, 28 Şubat 1997 tarihli ünlü Milli Güvenlik Kurulu kararları ile TC devleti dönemin koalisyon hükümetinin büyük ortağının siyasi tercihlerinin dışta bırakılmasını hedeflemiş ve bu süreçte Refah Partisi hükümet dışında kalmış ve daha sonra da kapatılmıştır. Yakın dönem Türkiye siyasetindeki bu gelişmeler Offe'nin bahsettiği anlamda devletin gerçekleştirdiği "olumsuz seçme"nin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Refah Partisi, her ne kadar kapitalizm karşıtı talepleri temsil eden bir parti olmasa da, kullandığı 'radikal' söylem Türkiye sermaye birikim sürecinin mevcut yönelimini değiştirme ihtimalini hissettirmiştir. Görüldüğü gibi, soyut ve içi boş bir kavram olduğu iddia edilerek eleştirilen Offe'nin 'seçme mekanizmaları' kavramına tarihsel spesifik incelemelerle işlerlik kazandırılabilmek mümkündür.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AKSOY, H., Devlet ve Demokrasi Egemenlik, Hegemonya, İdeoloji, Yön Yayınları, İstanbul, 1994.

ALT, J.E., CHRYSTAL, K.A, Political Economics, University of California Press, Berkeley, 1983.

ALTAN, M., Marks'dan Sevgilerle, Güneş Yayınları A.Ş., İstanbul, 1989.

ALTVATER, E., "Notes on Some Problems of State Interventionism (I)", Kapitalistate 1, 1973, ss. 97-108.

ALTVATER, E., "Notes on Some Problems of State Interventionism II', Kapitalistate 2, 1973, ss. 76-83.

ANDERSON, P., 'The Antinomies of Gramsci", New Left Review 100, 1980, ss. 5-80.

ANSAL, H., ve SAVRAN, G., tarafından R. Miliband ile yapılan görüşme, 11. Tez Kitap Dizisi 6, Uluslararası Yayıncılık Ltd., Şti., İstanbul, 1987,ss.10-51.

ARIN, T., "Kapitalist Düzenleme Birikimi Rejimi ve Kriz (I): Gelişmiş Kapitalizm", 11. Tez Kitap Dizisi 1, Uluslararası Yayıncılık, Ltd. Şti., İstanbul, 1985, ss. 104-138.

BARKER, C., "A Note on the Theory of Capitalist States", The State Debate,ed: Clarke, S., Macmillan Academic and Professional Ltd., London, 1991, ss.204-213.

BARROW, C., W., Critical Theories of The State Marksist, Neo-Marksist, Post-Marksist, The University of Wisconsin Press, London, 1993.

BELGE M. ve AKSOY, A., (Der.) Kapitalist Devlet Sorunu, R. Miliband, N. Poulantzas, E. Laclau, Çev: Berkman, Y., İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990.

BLANKE, B., JURGENS, U. and KASTENDİEK, H., "On The Current Marxist Discussion On The Analysis of Form and Function of The Bourgeois State: Reflections On The Relationship of Politics to Economics", State and Capital: A Marksist Debate, ed: Holloway, J. and Picciotto, S. , University of Texas Press, Austin, 1978, ss. 108-147.

BLOCK, F., "The Roles of the State in The Economy", The Handbook of

Economic Sociology Ed: Smelser, N. and Swedberg, R., Princeton University Press, New York, 1994, ss. 691-710.

BLOCK, F.,"The Ruling Class Does not Rule: Notes on the Marxist Theory of The State", The State Critical Concepts, Ed: Hall, S.A., Volume 1, Routledge, London ,1994, ss. 130-145.

BLOCK, F., L., Revising State Theory, Temple University Press, Philadelphia, 1987.

BOBIO, N., ve TEXIER, J., Gramsci ve Sivil Toplum, çev: İpek, A., ve Somer, K., Der: Göksel, E., Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

BONEFELD, W., "The Reformulation of State Theory", Post-Fordism and Social Form A Marksist Debate on the Post-Fordist State, Ed: Bonefeld, W. and Holloway, J., Macmillan Academic and Professional Ltd., London,1991, ss. 35-68.

BOTTOMORE, T., Ed. Marksist Düşünce Sözlüğü, İletişim Yayınları., 1993, İstanbul

BRİDGES, A., M., "Nicos Poulantzas ve Marksist Devlet Kuramı", çev: Saybaşılı, K., Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, ss. 349-385.

BUKHARİN, N., İ., Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi, Lenin'in Önsözüyle, Çev:Akalın, G. ve Akalın U.S., Spartaküs Yayınları, İstanbul, 1996.

CARVER, T. (ed.) Marx's Later Political Writtings, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

CASLİN, T., "Devlet ve Ekonomi", Liberalizm Refah Devleti Eleştiriler, Der: Saybaşılı, K., çev : Akgün , M. Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 290-316.

CLARK, L., G. And DEAR, M., State Apparatus Structures and Language of Legitimacy, Allen and. Unwin Inc., Boston, 1984.

CLARKE, S., "Marxism, Sociology and Poulantzas's Theory of The State" State Debate, ed: Clarke, S., Macmillan Acedemic and Professional Ltd. London, 1991 b,ss. 70-108.

CLARKE, S., "Overaccumulation, Class Struggle and Regulation Approach" , Capital and Class, 1988, 38, ss. 59-92.

CLARKE, S.," The State Debate", The State Debate, ed. Clarke, S., Macmillan Acedemic and Professional Ltd.,London, 1991a, ss. 1-69.

COŞKUN , İ., Modern Devletin Doğuşu, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

ÇAKMAK, A.; Ortodoks Makro İktisada Giriş, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1997.

DEMİR, O., Ekonomide Devlet, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, 1997.

DUNLEAY, P. And O'LEARY, B., Theories of The State, The Politics of Liberal Democracy, Macmillan Education Ltd., Hong Kong, 1987.

ENGELS, F., "Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni", Marks-Engels SeçmeYapıtlar 3, çev. Somer, K., Sol Yayınları, Ankara, 1979, ss. 230-407.

ENGELS, F., Anti-Dühring; Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor, çev:

Somer. K., 3. Baskı, Sol Yayınları, İstanbul, 1995.

ENGELS,F., "Engels'ten Königsberg'deki J.Block'a Mektup", Marks-Engels Seçme Yapıtlar 3, Sol Yayınları, Ankara, 1979, ss.591-594.

ERGİL, D., "Kapitalist Devlet", Birikim, Sayı: 15, Birikim Yayınları, İstanbul, ss. 23-31.

EROĞUL, C., Devlet Nedir?, İmge Kitapevi, Ankara, 1990.

GERAS, N., "Althusser'in Marksizm Anlayışı: Bir Değerlendirme" ,çev: Saybaşılı, K., Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, ss.303-347.

GLYN, A., ve SUTCLİFFE, B., "Azalan Kar Oranları "Çev: Özyurt, T., Liberalizm Refah Devleti, Eleştiriler, Der: Saybaşılı, K., Bağlam Yayınları, İstanbul., 1993, ss. 198-224.

GOLD, D., A., LO, C., Y., H., WRİGHT, E., O., "Marksist Kapitalist Devlet Teorilerindeki Son Gelişmeler II", Çev : Berkton, Y., Birikim, Sayı: 22, Birikim Yayınları, İstanbul, 1976 b, ss. 47-51.

GOLD, D., A., LO., C., Y., H., WRİGHT, E.O., "Marksist Kapitalist Devlet Teorilerindeki Son Gelişmeler", Çev: Berktan, Y., Birikim, Sayı: 21, Birikim Yayınları, İstanbul, 1976a, ss.40-44.

GORDON, D.M., "Inside and Outside the Long Swing The Endogeneity/Exogeneity Debate and the Social Structures of Accumulation Approach", Review, XIV, 2, spring 1991, ss. 263-312.

GORZ, A., "Kişi, Toplum, Devlet", Post-Modernist Burjuva Liberalizmi, Çev: Alogan, Y, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 129-144.

GRAMSCI, A., Hapishane Defterleri, Felsefe ve Politika Sorunları Seçmeler. çev: Cemgil, A., Belge Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1997.

GRAMSCI, A., Aydınlar ve Toplum, Çev: Günyol, V., Edgü, F., Onaran, B; Alan Yayınları, İstanbul, 1985.

GÜLALP, H., "Modern Devlette Sınıf İktidarının Maddi Temelleri", Kapitalizm Sınıflar ve Devlet, Çev; Akınhay, O. ve Yılmaz, A., Belge Yay., İstanbul, 1993a, ss.9-22.

GÜLALP, H. "Sermaye Birikimi, Sınıflar ve Devletin Göreli Özerkliği" Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet, Belge Yayınları, İstanbul, 1993b, ss.45-68.

GÜLALP, H., "Kapitalist Gelişmenin Aşamaları ve Uzun Devreleri", Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet, Belge Yayınları, İstanbul, 1993c, ss.109-123.

GÜLALP , H., "Sermaye Birikimi ve Devlet" , Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet, Çev : Akınhay, O. ve Yılmaz, A., Belge Yay., İstanbul, 1993d, ss.69-90.

GÜLALP, H., "Üçüncü Dünya'da Devlet ve Demokrasi", 11. Tez Kitap Dizisi 1, Uluslararası Yayıncılık Ltd., Şti., İstanbul, 1985, ss.70-81.

GÜLALP, H., Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Yurt Yayınları, Ankara, 1987.

HIMMELWEIT, S. "Temel Tahlil Birimi Olarak Birey", çev: Satlıgan, N., İktisat Dergisi, İ.Ü.İ.F.M.C. Yayını, sayı: 365, 1997, ss.87-94.

HİRSCH, J., "Milli Güvenlik Devleti", çev: Bora, T., Birikim, Ocak-Şubat 1997, Sayı: 93-94, ss.78-79.

HİRSCH, J., "The Fordist Security State and New Social Movements" The State Debate, ed : Clarke, S., Macmillan Academic and Professional Ltd., London, 1991a, ss.142-156.

HİRSCH, J., "Fordism and Post-Fordism: The Present Social Crises and its Consequences" Post-Fordism and Social Form A Marxist Debate on The-Post-Fordist State, Ed: Bonefeld, W. and Holloway, J., Macmillan Academic and Professional Ltd., London, 1991 b, ss.8-34.

HOLLOWAY, J. and PİCCİOTTO, S., "Introduction: Towards a Marxist Theory of The State" State and Capital:A Marksist Debate, ed: Hollaway, J. and Picciotto, S, University of Texas Press, Austin, 1978, ss.1-31

HOLLOWAY,J.and PİCCİOTTO,S.,"Capital, The State and European Integration", Research in Political Economy, 3, 1980 ss.123-154.

HOLLOWAY, J., ve PİCCIOTTO, S., "Capital, Crises, and The State". The State Debate ed. Clarke, S., Macmillan Acedemic and Professional Ltd.,London, 1991, ss.109-141.

HOLLOWAY, J., "Global Capital and The National State", Capital and Class, 52, ss. 23-49.

HOLLOWAY, J., "The Great Bear: Post-Fordism and Class Struggle A Comment on Bonefeld and Jessop" Post-Fordism and Social Form A Marxist Debate on the Post-Fordist State, Ed: Bonefeld, W. and Holloway, J., Macmillan Academic and Professional Ltd., London,1991,ss. 92-102.

HOLLOWAY, J., "Capital is Class Struggle (And bears are not cuddly)" Post-Fordism and Social Form, A Marxist Debate on the Post-Fordist State, Ed: Bonefeld, W. and Holloway, J., Macmillan Academic and Professional Ltd., London,1991, ss. 170-175.

JESSOP , B., "Recent Theories of The Capitalist State" State Theory Putting The Capitalist State in its Place, Polity Press, U.K. , 1990 a, ss. 24-47.

JESSOP B., "Marksism, Economic Determinism and Relatıve Autonomy"

State Theory Putting the Capitalist State in its Place, Polity Press. U.K., 1990b, ss.79-104.

JESSOP, B., "Putting States in Their Place: Once More on Capitalist States and Capitalist Societies" State Theory Putting the Capitalist State in its Place, Polity Press, U.K., 1990 c, s.338-369.

JESSOP, B., "The State as Political Strategy", State Theory Putting the Capitalist State in its Place, Polity Press, U.K., 1990 d, s.248-272

JESSOP, B., "Capitalist States, The Interests, of Capital and Bourgeois Rule" State Theory Putting The Capitalist State in its Place, Polity Press, U.K., 1990 e, s.144-169.

JOHNSTON, L., Marxism, Class Analysis and Socialist Pluralism, A Theoretical and Political Critigue of Marxist Conceptions of Politics; Allen and Unwin Publishers Ltd., London, 1986.

KANTH, R. Capitalism and Social Theory, The Science of Black Holes, Me Sharpe Inc., New York, 1992.

KAZGAN, G., İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993.

KİNG, R., The State in Modern Society, New Directions in Political Sociology, Chathom House Publisher Inc., New Jersey, 1986.

LENİN.,V.İ., Devlet ve Devrim, Çev: Kaya, S., Yarkın, I., 1.Baskı, İnter Yayınları, 1995, İstanbul.

MACCİOCCHİ. M., A., "Hegemonya, Tarihi Blok, Devlet" çev: Tekeli, Ş., Birikim, Sayı: 26, yıl: 1977, ss.42-66.

MARKS, K., Fransa'da Sınıf Savaşımları, 1848-1850, çev: Belli, S., 4. Baskı, Sol Yayınları., Ankara, 1996.

MARKS, K., Fransa'da İç Savaş, çev: Somer, K., 2. Baskı, Sol Yayınları, Ankara, 1991.

MARKS, K., Kapital Birinci Cilt, Çev: Bilgi, A., Sol Yayınları., 4. Baskı, Ankara, 1993.

MARKS, K., Kapital Üçüncü Cilt, çev: Bilgi A., 2. Baskı, Sol Yayınları., Ankara, 1990.

MARKS, K., Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, çev: Belli, S., Sol Yayınları, 5.Baskı, Ankara, 1993.

MARKS, K., Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i, 2. Baskı, çev: Belli, S., Sol Yayınları, Ankara, 1990.

MARKS, K., and ENGELS, F., Komünist Partisi Monifestosu, çev: Yarkın, I., Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1994.

MARKS, K.,and ENGELS, F., Alman İdeolojisi (Feuerbach) ,çev. Belli, S., Sol Yayınları, Ankara, 1992.

MATTİCK, P., Marx and Keynes, The Limits of the Mixed Economy, Merlin Press, London, 1969.

MOORE, W., S., Marks Engels ve Lenin'de Devlet Kuramı, Kapitalist Demokrasinin Eleştirisine Giriş, çev: Aytulun, A. C., Simge Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul, 1989.

MERİGTON,J., "Gramsci'nin Marksizm Anlayışında Kuram ve Uygulama" Çev: Saybaşılı, K., Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, ss.263-302.

MİLİBAND, R., "Marx and the State", Karl Marx's Social and Political Thought Critical Assesments, ed: Jessop. B., and Brown, C., M., Roudledge, Londra, 1990a, ss.14-33.

MİLİBAND, R., "State Power and Class Interests", The State and its Critics, Volume II, ed: Levine Andrew, Edward Elgar Publishing, Ltd. England 1992, s.218-229.

MİLİBAND, R.," Kapitalist Devlet: Nicos Poulantzas'a Cevap", Kapitalist Devlet Sorunu, R. Miliband, N. Poulantzas, E. Laclau, Belge, M. ve Aksoy,A. (Der.) Çev: Berkman, Y., İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990b, ss.41-56.

MİLİBAND, R.," Poulantzas ve Kapitalist Devlet" Kapitalist Devlet Sorunu, R. Miliband, N. Poulantzas, E. Laclau, Belge, M. ve Aksoy, A. (Der.) Çev: Berkman, Y., İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990c, ss.57-79.

MİLİBAND. R., "Anayasacılık ve Devlet" Kapitalist Devlet, çev: Akınhay, O., Belge Yayınları, İstanbul, 1989, ss.139-163.

MOOERS, C., Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu; Mutlakçılık, Devrim ve İngiltere, Fransa, Almanya'da Kapitalizmin Yükselişi, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.

O'CONNOR, J., Birikim Bunalımı, Yeni Bireycilik, Sınıf Mücadelesi ve Çağdaş Kapitalizm, Çev: Çakıroğlu A. , Belge Yayınları, İstanbul, 1995.

O'MALLEY, J., ve DAVİS, R.A. (ed.) Marx's Early Political Writtings, 1994.

OFFE, C. "Challenging the Boundaries of Instituional Politics: Social Movement Since the 1960s" Changing Boundaries of the Political Essays on the Evolving Balance Between the State and Society, ed: Maier, C., S., Cambridge University Press, Cambridge , 1989, ss. 63-105.

OFFE, C., "Structural Problems of the Capitalist State: Class Rule and the Political System: On the Selectiveness of Political Institutions", The State Critical Concepts, Ed: Hall, J., A., Volume I, Routledge, London, 1994, ss.104-129.

OFFE, C., "The Theory of the Capitalist State and the Problem of Policy

Formation" Stress and Contradiction in Modern Capitalism Public Policy and The Theory of the State, ed: Lindberg, L., N., Alford, R., Crouch, C., Offe, C., Lexigton Books, Lexington, 1975, ss. 129-144.

OFFE, C., and RANGE, V., "Theses on the Theory of The State" Classes, Power, and Conflict Classical and Contemporary Debates ed: Giddens, A. and Held, D., Macmillan Publıshers Ltd. 3.Baskı, Great Britain, 1984, ss.249-256.

PAPAİOANNOU, K.,"Marx and the Bureaueratic State", Karl Marx's Social and Political Thought Critical Assesments, ed: Jessop. B. and Brown, C., M., Roudledge, Londra, 1990, ss.34-49.

PİCCİOTTO, S., "The Internationalisation of Capital and The International State System" The StateDebate ed. Clarke, S., Macmillan Acedemic and Professional Ltd., London, 1991 ss. 214-224.

PİCCİOTTO, S., and RADİCE, H., "Capital and State in the World Economy", Kapitalistate 1, 1973, ss.56-68.

PİTELİS, C., "On The Nature of The Capitalist State", Review of Political Economy, 6.1,1994, ss.72-105.

POULANTZAS, N., Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar, Çev: Süer, S., ve Topaçoğlu, L, F., Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

POULANTZAS, N., "Kapitalist Devlet Sorunu" Kapitalist Devlet Sorunu R. Miliband, N. Poulantzas, E. Laclau, Belge. M. ve Aksoy, A.,(Der.), çev: Berkman. Y., İletişim Yayınları, 2. Baskı. İstanbul, 1990, ss. 11-56.

SANDERSON.J., "Marks and Engels on the State", Karl Marx's Social and Political Thought Critical Assesments, ed.Jessof.B. and Brown, C.M., Routledge, Londra, 1990, ss. 1-13.

SAVAŞ, V., Politik İktisat, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1986

SAWYER, C., M., The Challenge of Radical Political Economy An Introduction to the Alternatives to Neo-Classical Economics, Billing and Sons Ltd., Great Britain, 1989.

SAYBAŞILI K., İktisat Siyaset, Devlet ve Türkiye, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

SAYBAŞILI, K., Devletin Ekonomiye Müdahalesi 1963-1985, Birey Toplum Yayınları, Ankara, 1986.

SAYBAŞILI, K., Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.

SCHOTT, K., Policy, Power and Order, Yale University Press, New Hawen and London, 1984.

SKOCPOL, T., "Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research", Bringing the State Back In, Ed: Evans, P.,B., Rueschemeyer, D. , Skocpol, T., Cambridge Unıversity Press, U.S.A., 1989, ss. 3-37.

STİGLİTZ, J., E., Kamu Kesimi Ekonomisi, çev: Batırel, Ö., F., Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1994.

SWEEZY, P., Emperyalizm, Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı Sweezy, Baran, Magdoff, Bilgi Yayınları, Ankara, 1975.

SZYMANSKİ, A., The Capitalist State and The Politics of Class, Winthrop Publishers, Inc., Cambridge, 1978.

ŞAYLAN G., Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, V. Yayınları, Ankara, 1986.

ŞAYLAN, G. Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitapevi, Ankara, 1995.

TONAK, E., A., "Kapital'in Planı ve Kapitalist Devlet Üzerine Bir Not", 11. Tez Kitap Dizisi 2., Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul, Şubat 1986, ss. 123-128.

VİNCENT, A., Theories of the State, Basil Blackwell Ltd., New York, 1987.

WORLD DEVELOPMENT REPORT, "The State in a Changing World", Oxford University Press, 1997.

WRIGHT, E.O.," Marksist Birikim ve Bunalım Teorisinde Almaşık Perspektifler", Dünya Kapitalizminin Bunalımı, Der: Satlıgan, N. ve Savran, S.,çev.; Satlıgan, N., Alan Yayınları, 1988, ss. 172-218

YAFFE, D., S., "The Marxian Theory of Crises, Capital and State", Economy and Society, vol: 2, num: 2, May 1973, ss. 186-232.

YALMAN, G., L., "Popülizm, Bürokratik, Otoriter Devlet ve Türkiye", 11. Tez Kitap Dizisi, 1, Uluslararası Yayıncılık, Ltd. Şti. İstanbul, Kasım ,1985, ss. 16-69.

DİPNOTLAR

1. Burada ortodoks iktisat terimi ile genel olarak neo-klasik iktisat, Keyneşçi iktisat ve bunların günümüzdeki uzantıları (Post-Keynesçilik hariç) kastedilmektedir. Ortodoks iktisadın kapsamı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak, A.; Ortodoks Makro İktisada Giriş, Bilim Teknik Yayınevi, İst., 1997.

2. Bu tespit için bkz. Jessop, B., 1990a, a.g.m., s.29, Ayrıca bkz. Poulantzas, N., Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar, çev: Süer, Ş. ve Topaçoğlu, L., F., Belge Yay, İstanbul, 1992, s.12-13., Eroğul, C., 1990,a.g.e., s.7. ve Tonak, E., A.,1986,a.g.m., s.123. Kimi yazarlar ise klasik Marksist teorisyenlerden sadece Engels'in konuya ilişkin yazılarının tam bir teorik devlet analizi olarak kabul edilebileceği görüşündedirler. bkz. Dunleay, P. And O'Leary, B., Theories of The State, The Politics of Liberal Democracy, Macmillan Education Ltd. Hong Kong, 1987, s.209 ve Gülalp, H., "Modern Devlette Sınıf İktidarının Maddi Temelleri", Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet, 1993a, a.g.e., s.13. Ayrıca 1970'lerden itibaren hakim olan klasik Marksist metinlerde tam bir devlet yaklaşımının geliştirilmediği yönündeki fikrin eleştirisi ve bu metinlerde, klasik Marksizmin politik hedefleri ile uyumlu tam bir devlet yaklaşımının geliştirildiği yönündeki bir görüş için bkz. Kanth, R.,Capitalism and Social Theory The Science of Black Holes, Me Sharpe Inc., New York, 1992, s.67.

3. Klasik Marksist tartışmalarda mevcut olan kimi yetersizliklerin güncel Marksist yorumlarda da sürdüğü fikri için bkz. Johnston, L., Marksism, Class Analysis and Socialist Pluralism A Theoretical and Political Critigue of Marksist Conceptions of Politics; Allen and Unwin Publishers Ltd., London, 1986., s.62-64.

4. Bu görüşe "Marks'ın Marksizme dönüşünden önceki yazılarında" rastlandığı yönündeki vurgu için bkz. Jessop B., "Marksism, Economic Determinism and Relative Autonomy", State Theory Putting the Capitalist State in its Place, Polity Press. U.K., 1990b , s. 91.

5. Bürokratları ve devleti bir asalak olarak değerlendiren bu liberal eğilimin Türkiye'deki güzel örneği için bkz. Altan, M., Marks'dan Sevgilerle, Güneş Yayınları A.Ş., İstanbul, 1989.

6. Marks'ın maddi hayatın üretim tarzının genel olarak toplumsal siyasal ve entelektüel hayatı belirlediği yönündeki bu materyalist formülasyonu için bkz. Marks, K.,Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, çev: Belli, s., Sol Yay., 5.baskı, Ankara, 1993, s.22-24 ve 29-31.

7. Bkz. Mcore, W., S., Marks Engels ve Lenin'de Devlet Kuramı Kapitalist Demokrasinin Eleştirisine Giriş, çev: A.C. Aytulun, Simge Yayınevi, 2.baskı, İstanbul, 1989, s.40-44.

8. Larrain, Jorge, "Temel ve Üstyapı" çev: A. Gürata, Marksist Düşünce Sözlüğü, ed. Bottomore, T., İletişim Yay., 1993, İstanbul, s.558-561.

9. Engels'in siyasal ve iktisadi düzeyler arasında asimetrik bir karşılıklı etkileşim öğretisi geliştirdiği yönündeki bir tespit için bkz. Moore. W.S. 1989, a.g.e., s.45.

10. Engels,F., "Engels'ten Königsberg'deki J.Block'a Mektup" Marks Engels Seçme Yapıtlar 3, Sol Yayınları, Ankara, 1979, s.591-594.

11. Engels, F., "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni", çev. Somer, K., Marks-Engels Seçme Yapıtlar 3, Sol Yay., Ankara, 1979, s.398.

12. Miliband, R., Bonapartizm, Çev: Köker, L.,Marksist Düşünce Sözlüğü, ed. Bottomore, T., İletişimYayınları, İstanbul, 1993, s.92.

13. Marks, K., Fransa'da İç Savaş, Çev: Somer, K., Sol Yay., Ankara, 1991, s.57.

14. Miliband, R., 1990a, a.g.m., s.22. Ayrıca Bonapartist devletin özerk görüntüsünün onun sınıf rolüne daha etkin bir şekilde uymasına izin verdiği fikri için bkz. Johnston. L., 1986, a.g.e., s.57.

15. Marks, K., Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i, 2 baskı, çev: Belli, S., Sol Yay., Ankara, 1990, s.135.

16. Mooers, C., Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu Mutlakçılık, Devrim ve İngiltere, Fransa, Almanya'da Kapitalizmin Yükselişi, Dost Kitabevi, Ankara, 1997, s.110.

17. Miliband, R., "Devlet", çev: Köker, L., Marksist Düşünce Sözlüğü, ed. Bottomore, T., İletişim Yay., İstanbul, 1993, s.128.

18. Bu konuda bkz. Yalman, G., L., "Popülizm, Bürokratik, Otoriter Devlet ve Türkiye", 11. Tez Kitap Dizisi, s.1, Uluslararası Yay, Ltd. Şti. İstanbul, Kasım 1985, s. 16-69., Bu bağlamda örneğin 12 Eylül askeri darbesi sonrası Türkiye'deki rejimin Bonapartist olarak algılanıp algılanamayacağını ayrıca araştırmak anlamlı olabilir.

19. Marks, K., Engels, F., Komünist Partisi Monifestosu, çev: Yarkın, İ., Dönüşüm Yay., İstanbul, 1994, s. 107.

20. Kapitalist toplumla ilgili olarak "sınıf egemenliği" ile "özel mülkiyetin korunması" kavramlarının aynı anlama geldiği yönündeki bir vurgu için bkz.

Sweezy, P., Emperyalizm, Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı, Sweezy, Baran Magdoff, Bilgi Yay., Ankara, 1975, s.17-19.

21. Marks, K.,and Engels, F., Alman İdeolojisi (Feuerbach), çev. Belli, S.,Sol. Yay.,Ankara,1992,106 107.

22. Engels, F., 1979, a.g.e., s.400.

23. Engels, F., 1979, a.g.e., s.399-400.

24. Engels, F., Anti-Dühring Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor, çev: Somer. K., 3. Baskı, Sol Yay., İstanbul, 1995, s.267.

25. Engels, F., 1995, a.g.e., s.267-268.

26. Bkz. Lenin, V.,İ., 1995, a.g.e., s.17-20.

27. Lenin, V.İ., 1995, a.g.e., s.22-23.

28. Demokrasi için kapitalist devletin gösterdiği hevesin arka planında nelerin olabileceği ve demokrasi ile eşitlik fikirlerinin vurgulanması yoluyla yaratılan yanılsamanın sistemin istikrarı açısından işlevleri için bkz. Clarke, S., The State Debate, The State Debate, ed. Clarke, S., Macmillan Academic and Professional Ltd., London, 1991a, s.32-35 ve Moore, W.S. 1989. a.g.e., s.83-87.

29. Engels'in buradaki ifadelerine rağmen, Marks'ın bu konuda birbirinden farklılaşan açıklamaları mevcuttur. Örnek olarak bkz. Marks, K., Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850, çev: Belli, S., 4. Baskı, Sol Yay., Ankara, 1996, s.71. ve Marks, K., Fransa'da İç Savaş, çev: Somer, K., 2. baskı, Sol Yay., Ankara, 1991, s.59. Ayrıca Marks, ve Engels'in demokrasi konusundaki fikirlerinin karmaşıklığı ve bu konuda yapılan farklı yorumların ana çizgileri için bkz. Lukes, S., "Demokrasi", çev; Köker, L., Marksist Düşünce Sözlüğü, ed. Bottomore, T, İletişim Yay., İstanbul 1993., S. 122-123.

30. Engels, F., 1979, a.g.e., s.401-402.

31. Örnek olarak Engels'in 'Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni' nde Barbarlık ve Uygarlık konusundaki değerlendirmelerine bakınız.

32. Bkz. Merigton,J., 'Gramsci'nin Marksizm Anlayışında Kuram ve Uygulama' Çev: Saybaşılı, K., Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985, s.267.

33. Bkz. Saybaşılı, K., Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yay. Ankara, 1985, s. 54.

34. Sassoon, S., A., 'Hapishane Defterleri', çev. Dicleli, Z., Marksist Düşünce Sözlüğü ed. Bottomore, T., İletişim Yay; İstanbul, 1993, s.257-258.

35. Saybaşılı, K., 1985, a.g.e., s.52-53.

36. Burada birbirinden oldukça farklı Gramsci yorumlarının bir örneği olarak aşağıdaki iki değerlendirmeyi not etmek ilginç olacaktır: Vincent, A., 1987 a.g.e., de Gramsci'nin Sivil Toplum ve Devlet kavramlarının tek ve ay-

nı anlama gelen kavramlar olarak ifade ettiğini ileri sürmesine rağmen, bir Gramsci uzmanı olan Sassoon'a göre Gramsci Sivil Toplum ve Devleti eşitleme veya özdeşleştirme girişimlerine karşı çıkar. Bkz. Sassoon, S.,A., 'Sivil Toplum' çev: Küçük, M., Marksist Düşünce Sözlüğü, s. 506. Ayrıca Gramsci'nin bu konudaki düşüncelerinin farklı yorumları için bkz. Gramsci ve Sivil Toplum, Bobıo, N., ve Texıer J., çev: İpek, A., ve Somer, K., ed: Göksel, E., Savaş Yay., Ankara, 1982.

37. Sassoon, S., A., 'Hegemonya' çev: Özbek, M., Marksist Düşünce Sözlüğü, ed. Bottomore, T., İletişim Yay., 1993, s.261.

38. Gramsci, A., Hapishane Defterleri Felsefe ve Politika Sorunları Seçmeler. çev: Cemgil, A., Belge Yay., 3. baskı İstanbul, 1997, s.323.

39. Gramsci'nin Hegemonya, Tarihsel Blok ve Devlet kavramlarını kullanışı ile ilgili bir tartışma için bkz. Macciocchi. M., A., "Hegemonya, Tarihi Blok, Devlet", çev: Tekeli, Ş., Birikim, Sayı: 26, yıl: 1977, s.42-66.

40. Fakat burada zor ve rızanın birlikteliği atlanarak, rıza öğesinin aşırı vurgulanması yoluyla Gramsci'nin 'sağ' bir yorumuna kayılabileceğine dikkat çekmek gerekir. Bu konuda bkz. Macciocchi: M.,A., 1977, a.g.m., s.48-52.

41. Gramsci'nin aydınların bu süreçteki rolleri konusundaki düşünceleri için bkz. Gramsci, A., Aydınlar ve Toplum, Çev: Günyol, V., Edgü, F., Onaran, B; Alan Yay., İstanbul, 1985.

42. King, R., Yukarıda adı geçen eserinde Thatcher dönemi İngiliz deneyimini; meta formunun genişletilmesi, kamu harcamalarının kısılması ve sosyalizmi devletçilikle bağdaştırma amaçlarına yönelik olarak popüler bir antibürokratik kültür oluşturma çabasının bir örneği olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda T. Çiller'in, özelleştirme tartışmalarında Türkiye'nin dünyadaki nadir sosyalist ülkelerden biri olarak kaldığı yönündeki açıklamalarıyla, böyle bir popüler kültür oluşturma çabası içinde olduğu düşünülebilir.

43. Gramsci'nin sosyalist strateji açısından önerileri için bkz. Merrigton, J., 1985. Bu arada Türkiye'de son yıllarda bir sosyalist parti olarak kurulan ÖDP'nin bazı bakımlardan (Sınıf mücadelesini toplumun tüm alanlarına yayma ve etkin bir kitlesel taban oluşturma girişimleri nedeniyle) Gramsci'ci bir parti olma izlenimi verdiğini not edelim.

44. Sassoon, S.A.,'Gramsci, Antonio', çev: Özbek, M., Marksist Düşünce Sözlüğü., ed: Bottomore,T., İletişim Yay. İstanbul, 1993, s.246-248.

45. Mandel Tekelci Devlet Kapitalizmi kavramını komünist partilerin izledikleri siyasal stratejiye bağlı bir kavram olarak değerlendirmektedir. Bkz. Harris, L,'Kapitalizmin Dönemlendirilmesi' çev: Çulhaoğlu, M., Marksist Düşünce Sözlüğü, ed. Bottomore, T., İletişim Yay., İstanbul, 1993, s.325.

46. King, R., 1986, a.g.e., s.73. Bukharin'in bu konuya ilişkin düşün-

celerinin ayrıntıları için bkz. Bukharin, N., İ., Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi Lenin'in Önsözüyle, Çev: Akalın, G. ve Akalın U.S., Spartaküs Yay., İstanbul, 1996.

47. Bu ele alışı nedeniyle yaklaşım, yorumcular tarafından; 'Araççılık' olarak nitelendirilen ve (daha sonraki bölümlerde görüleceği gibi) 1960'lardan sonra geliştirilen ekolün bir versiyonu olarak değerlendirilmiştir. Örnek olarak bkz: Offe, C., and Range, V., 'Theses on the Theory of The State' Clases, Power, and Conflict Classical and Contemporary Debates ed: Giddens, A. and Held, D., Macmillan Publishers Ltd. 3. bs., 1984, Great Britain, s.249-256.

48. Özellikle tekelci sermayenin yöneticileri ile devlet bürokratları arasındaki ilişkiler bu okulun kuramcılarınca teorilerinin geçerliliğinin delilleri olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

49. Açık bir şekilde sert bir formülasyon olmasına rağmen tekelci devlet kapitalizmi teorisinin devrimci olmaktan ziyade reformist politik stratejilere yol açtığı yönündeki değerlendirmeler için bkz. Poulantzas, N., 'Kapitalist Devlet Sorunu' Kapitalist Devlet Sorunu. R. Miliband N. Poulantzas E. Laclau, ed: Belge. M. ve Aksoy, A., çev: Berkman. Y., İletişim Yay., 2. baskı İst., 1990, s.32-34. Ayrıca sosyalist strateji açısından önerilen anti-tekelci ittifaklar içindeki gruplar arasında oluşabilecek çelişkilere dayalı bir eleştiri için bkz. King, R., 1986, a.g.e., s.78.

50. Harris. L., 'Kapitalizmin Dönemlendirilmesi', Çev: Çulhaoğlu, M., Marksist Düşünce Sözlüğü, ed: Bottomore, T., İletişim Yay., İstanbul, 1993, s.325-327.

51. Batı'da 1970'li yıllardaki tartışmalarda gündemde olan bu konu, ülkemizde özellikle son beş altı yıldır revaçta bir konu haline gelmiş ve büyük ilgi uyandırmıştır.

52. Tıpkı Miliband gibi plüralist yaklaşımları reddetme girişiminde olan Domhoff Amerikan devletini ve siyaset sürecini araççı bir perspektiften açıklama çabası içinde olmuştur. Domhoff ve izleyicilerine göre araççılık, kurumsal ve ampirik araştırmalar için verimli bir çerçeve sağlamaktadır. Ve özellikle Amerika'da refah devletinin yeterince gelişmemesinin kavramlaştırılmasında yararlı olmaktadır. Amerika'da siyaset sürecinin ve Amerikan devletinin doğasının kavranması açısından araççı yaklaşımın sunduğu analizin ayrıntıları için bkz. Barrow, C.W., 1993, a.g.e., s.30-45.

53. Gold, D., A., LO., C., Y., H., Wright, E.O., 'Marksist Kapitalist Devlet Teorilerindeki Son Gelişmeler', Çev: Berktan, Y., Birikim, Sayı: 21, Birikim Yay., İstanbul, 1976a, s., 40-44.

54. Bkz. Marks, K., Kapital Birinci Cilt, Çev: Bilgi, A., Sol Yay., 4. Baskı, Ankara, 1993, s. 49-192.

55. Miliband'dan aktaran Barrow, C., W., 1993, a.g.e., s. 24-25.

56. Bu yorum için bkz. Jessop, B., 1990 e, a.g.m., s. 168. Bu yorumlara rağmen Miliband'ın 'kendimi bir araççı olarak görmüyorum' şeklindeki açıklamaları için bkz. Ansal, H., ve Savran, G., tarafından R. Miliband ile yapılan görüşme, II. Tez Kitap Dizisi 6, Uluslararası Yay., İstanbul, 1987, s. 10-51.

57. Daha önce belirtildiği üzere Poulantzas-Miliband tartışması marksist devlet tartışmalarının canlanmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu ünlü tartışma Poulantzas'ın Miliband'ın yukarıda bahsedilen çalışmasına yönelik olarak yazdığı eleştirel makale ile başlamıştır. Türkçe literatüre Poulantzas-Milliband tartışmasını aktaran çeviriler için bkz., ed: Belge M. ve Aksoy A., 1990, a.g.e.

58. Yakın dönem Türkiye siyasetinde ordunun ciddi bir şekilde ağırlığını hissettirmesi, Miliband'ın bu tespitinin tarihsel bir örneği olarak görülebilir.

59. Bkz. Ansal, H. ve Savran, G., tarafından R. Miliband ile yapılan görüşme, II. Tez Kitap Dizisi 6, s. 27-28.

60. Miliband buradaki vurguları ile genel olarak devlet elitleriyle kapitalistleri çeşitli mekanizmalar yoluyla kaynaşmış tekil, tutarlı bir sosyal bütünlük olarak gören yaygın enstrumantalist görüşten ayrılmaktadır.

61. Cumhurbaşkanı S. Demirel, 1998 yazında, İzmit'te bir otomobil fabrikasının temel atma töreninde, arsa tahsisi ile ilgili kamuoyunda yapılan tartışmalara cevap olarak ifade ettiği; "Eğer siz (halka hitaben) bu arsayı vermiyorum derseniz ben bu kuruluşa Köşk'ün bahçesini veririm" şeklindeki sözleri ile ulusal çıkarlar ile özel girişimin çıkarlarını özdeşleştiren bir devlet başkanı örneği sunmaktadır.

62. Bkz. Poulantzas, N., 1990, a.g.m., s.21. Poulantzas bu makalesinde Miliband'ı, hasmı olan burjuva sosyolojisinin epistomolojik ilkelerinden etkilenmekle suçlamaktadır. Burjuva sosyolojisi bireylerin toplumsal eylemin temeli olduğu bir toplumsal oyuncular sorunsalına sahiptir. Dolayısıyla bu çerçeve içinde sosyolojik araştırma, öğelerin toplumsal sınıflara dağılımını ve bu sınıflar arasındaki çelişkileri belirleyen nesnel koordinatları incelemeye varmaz. Ancak oyuncu bireylerin davranış güdüleri üzerinde temellenen ve buradan sonuç çıkarmaya çalışan açıklamalar aramaya götürür.

63. Poulantzas burada, bireyleri toplumsal ilişkilerin taşıyıcıları (trager) olarak değerlendiren Marks'ın ifadelerine yaslanarak şunu belirtmek istiyor: Toplumsal ilişkiler, öznesi insan olan ilişkiler değildir. Toplumsal ilişkiler (üretim ilişkileri, mülkiyet ilişkileri ... vb.) somut biyolojik insanlardan önce vardır. İnsanlar bu ilişkilerin öznesi değil taşıyıcısıdırlar. İnsanlar ilişkileri yaratmaz. İlişkiler insanları belirler. Bkz. Poulantzas, N., 1990 , a.g.m. s.21.

64. Araççı yaklaşıma yönelik bu yöndeki iddiaları tarihsel delillere dayalı olarak çürütme çabası için bkz. Barrow, C., W., 1993, a.g.e., s.24-50.

65. Üstelik Poulantzas'a göre, kapitalist sınıf üyelerinin devlet aygıtına ve hükümete doğrudan katılmaları, bunun söz konusu olduğu yerde bile, sorunun önemli yanı değildi. Burjuva sınıfıyla devlet arasındaki ilişki nesnel bir ilişkidir. Bu demektir ki, belli bir toplumsal formasyonda devletin işlevi ile aynı formasyondaki hakim sınıfın çıkarları birbiriyle uyuşuyorsa, bu sistemin kendi mantığından ötürü böyledir. Yönetici sınıfın üyelerinin devlet aygıtına doğrudan katılmaları neden değil sonuçtur. Bkz. Poulantzas, N., 1990, a.g.m., s.26-27.

66. Bottomore, T., 'Yapısalcılık', çev: Küçük, M., Marksist Düşünce Sözlüğü, ed: Bottomore, T., İletişim Yay., İstanbul, 1993, s.605-606.

67. Althusser 1965'den aktaran Gülalp, H. 'Sermaye Birikimi. Sınıflar ve Devletin Göreli Özerkliği' Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet, Belge Yay., İstanbul, 1993b, s.49.

68. Althusser 1977'den aktaran Geras, N., 'Althusser'in Marksizm Anlayışı: Bir Değerlendirme' çev: Saybaşılı, K., Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985, s.303-347.

69. Godelier 1967'den aktaran Bridges, A., M., 'Nicos Poulantzas ve Marksist Devlet Kuramı' çev: Saybaşılı, K., Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985, s.349-385.

70. Poulantzas dışında devleti yapısalcı çerçevede analiz eden, - farklı incelik ve karmaşıklık düzeylerinde olmak üzere - başka çalışmalar da mevcuttur. Burada özellikle Gough(1975), Boddy ve Crotty(1974),Yaffe(1973),Ackerman ve Macewan(1972) ve Baran ve Sweezy (1966)'yı not etmek gerekir.

71. Poulantzas'ın Kapital'de kapitalist üretim tarzının sistemli bir ideolojik kuramı olmadığı gibi, bir politika kuramının da bulunmadığı yönündeki tespiti için bkz. Poulantzas, N., 1992, a.g.e., s.14.

72. Marks tarafından seyrek olarak kullanılan fakat son zamanlarda yapısalcı Marksistlerin çalışmalarında moda haline gelen bu kavram için bkz. Bottomore, T., 'Toplumsal Formasyon' çev: Şener, S., Marksist Düşünce Sözlüğü, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s.563-564.

73. Balibar kapitalizmde politik evrenin göreli özerkliğini şu şekilde kavramlaştırmaktadır: Kapitalizm öncesi üretim tarzlarında artık emeğe ekonomi dışı baskı kurmadan el konamaz. Ama kapitalist tarzda üreticinin üretim araçlarından ayrılığı nedeniyle, artık-değerin çekilmesi için pazar mekanizması tek başına yeterlidir. Bunun nedeni özgür ücretli emek ve sermayenin varlığı durumunda, üretim sürecinin aynı zamanda bir sömürü süreci olmasıdır. Balibar'a göre, kapitalizmin bu özgünlüğü, bütün tarzlarda belirleyici son un-

sur olan ekonomiyi aynı zamanda egemen unsur haline de getirmekte ve böylece diğer kertelerin (politik, ideolojik) göreli bir özerkliğe sahip olmasına olanak tanımaktadır. Bkz. Gülalp. H., 1993b, a.g.m., s.49-50.

74. Poulantzas, kapitalist devletin yapısının, işçi sınıfına kapitalistlerin kısa dönem çıkarları ile çelişebilecek tavizler verebilecek nitelikte olmasını, devletin egemen sınıfın basit bir aracı olduğu yönündeki görüşün yanlışlığını kanıtlamada bir delil olarak kullanmaktadır. Bkz. Bridges, A., M., 1985, a.g.m., s.357. Poulantzas'ın buradaki tavrının eleştirisi için ise bkz. Gülalp, H., 1993b, a.g.m., s.51.

75. Başlangıçtaki çalışmalarında sınıf mücadelesi, yeniden üretmeye mecbur olduğu yapının sınırları ile kuşatılmıştı. Devlet bir yandan egemen sınıfın politik organizasyonunu sağlıyor, diğer yandan da işçi sınıfının politik ve ideolojik çözündürülmesini gerçekleştiriyordu.

76. Clarke'a göre, bu görüş de sonuçta reformist bir siyaseti desteklemektedir.

77. Bkz. Miliband, R., Kapitalist Devlet: Nicos Poulatnzas'a Cevap', Kapitalist Devlet Sorunu, çev: Berkman, Y., İletişim Yay., İstanbul, 1990b, s.48-50.

78. Gülalp bu önerisi ile yukarıda sorun olarak ortaya koyduğu iktisadi ile siyasi'yi kavramsal olarak birbirinden ayıran Althusserci Marksizme dayalı olarak geliştirilmiş Fransız düzenleme okulunun terminolojisini kullanma eğiliminde olduğu izlenimini vermektedir. Bu okulla ilgili olarak Türkçe literatürde bkz. Arın. T., Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (I): Gelişmiş Kapitalizm, 11. Tez Kitap Dizisi 1, Uluslararası Yay. Ltd. Şti., İstanbul, 1985, s. 104-138.

79. Barrow, C., W., 1993, a.g.e., s. 70.

80. Barrow, devletin birikim sürecinde aktif bir rol oynayabileceğini düşünen bu yeni liberal perspektif ve birikimin sosyal yapıları ekolü ile ilgili kapsamlı bir okuma listesi sunmaktadır. Bkz. Barrow, C., W., 1993, a.g.e., s. 177. Bunların yanında birikimin sosyal yapıları ekolü ile ilgili olarak ayrıca bkz. Gordon, D.M., 'Inside and Outside the Long Swing The Endogeneity/Exogeneity Debate and the Social Structures of Accumulation Approach', Review, XIV, 2, spring 1991, s. 263-312 ve Gülalp, H., 'Kapitalist Gelişmenin Aşamaları ve Uzun Devreleri', Kapitalizm Sınıflar ve Devlet, Belge Yay., İstanbul, 1993c, s. 109-123.

81. Burada özellikle E. Altvater, J. Hirsch, J. Holloway , S. Picciotto, H. Radice, B. Blanke, U. Jurgens, H. Kastendiek, H. Gerstenbergen'in isimlerini zikretmek gerekir.

82. Devletin türetilmesi tartışmasına katkı yapan çeşitli eğilimlerin sınıflandırılması konusunda literatürde bir uzlaşma yoktur. Bu konudaki farklı tavır

alışlar için bkz. Jessop, B., 1990 b, a.g.m., s. 86, Pitelis, C., 1994, a.g.m., s. 72-105, Clark, L., G. and Dear, M., 1984, a.g.e., s. 30-31.

83. Yakın dönemde Türkiye'de kamu çalışanlarının grevli toplu sözleşmeli sendikal haklar için yürüttükleri mücadelenin sık sık polisiye tedbirlerle kontrol edilmesini devletin sermaye ve emek arasındaki çelişkiyi düzenleme işlevi bağlamında değerlendirmek gerekir.

84. Görüldüğü gibi Picciotto ve Radice kapitalizmin hareket mantığından yola çıkarak ulus-devletin krizinin ancak uluslararası politik kurumların oluşturulması ile aşılabileceğini daha 1970'li yıllarda öngörmüşlerdir. Bilindiği gibi, bu yılları takiben Avrupa'da siyasi alanda da bütünleşme girişimleri hızlandırılarak, bugün bu yönde önemli mesafeler kat edilmiştir. Bunun yanı sıra uluslararası politik kurumlar dünya ekonomisinin yönlendirilmesinde ciddi roller üstlenmişlerdir. Görüldüğü gibi, bu iki yorumcu kapitalizmin hareketi sonucu uluslararası politik entegrasyonların ve uluslararası kurum ile örgütlerin gerekli hale geleceğini daha o yıllarda sezmişlerdir.

85. Bkz. Blanke, B., Jurgens, U. and Kastendiek, H., 'On the Current Marksist Discussion on The Analysis of Form and Function of The Bourgeois State: Reflections on the Relationship of Politics to Economics' State and Capital: A Marksist Debate, ed: Holloway, J. and Picciotto, S. , University of Texas Press, Austin, 1978, s. 108-147.

86. S. Clarke, Hirsch'in bu iddiasının gerçek olmaktan ziyade görünürde olduğu kanaatindedir. Clarke'a göre Hirsch de tıpkı diğerleri gibi, devlet biçimini onun 'temel' fonksiyonundan, yani işçi sınıfının tabiliğinin desteklenmesi fonksiyonundan türetmektedir. Bkz. Clarke, S., 1991a, a.g.m.,s. 13.

87. Clarke, S., 1991a, a.g.m., s. 14 Türkiye'de yakın dönemde devletin, artan toplumsal hoşnutsuzluk ve yoğunlaşan kitlesel eylemlere karşı gittikçe daha çok baskıya başvurmak durumunda kalmasını bu anlamda yorumlayabiliriz.

88. Clarke, S., 1991a, a.g.m., s. 15 Türkiye'de son yıllarda toplumsal sıkıntıların temel nedeni olarak devlet ve politikacıları gören egemen ideolojik eğilim, devletin ve politikacıların sergilemiş oldukları etkinsizlik ve başarısızlıkların kökeninde, kapitalizmin çelişkilerinin bulunma ihtimalini bütünüyle gözden kaçırmaktadır.

89. Burada bahsi geçen 'Fransız tartışmaları' ile özellikle aşağıdaki çalışmalar kastedilmektedir : Aglietta, M., 'Regulation et crises ducapitalisme L'experience des Etats-Unis' Calmann-Levy, Paris, 1976, Palloix, C., 'Proces de production et crise du capitalisme', Presses Universitaires de Grenoble / Mespero, Paris, 1977, Lipietz, A., 'Towards a Global Fordism ?' New Left Review, 132, 1982, Davis, M., 'Fordism in Crisis: A Review of Michel Agliet-

ta's Regulation et crises: L'expÈrience des Etats-Unis', The Review, 2, 1978.

90. Refah devletinin gelişimi konusunda bu yorumun benimsenmesi durumunda, çevre kapitalist ülkelerde toplumsal yeniden üretim bu niteliklere henüz-sahip olmadığı için, bu ülkelerde refah devletinin gelişmesi için uygun yapısal ortamın oluşmadığı ileri sürülebilir. Örneğin Türkiye'de sermaye emek-gücünün tedariki ve yeniden üretimi açısından pre-kapitalist toplumsal biçimlere hala yaslanabilmektedir. Bu nedenle refah devleti henüz bir yapısal gereklilik haline gelmemiştir.

91. Kuşkusuz devleti bu şekilde algılayan bir yaklaşımın sosyalist strateji açısından da farklı önerileri olacaktır. Bu öneriler için bkz. Hirsch, J., 1991a, a.g.m., s. 148-156.

92. Burada adı geçen makalelerden bazıları şunlardır: Picciotto, S., 'Britain and the EEC: Capital and State', Mimeo, May, 1975, Holloway, J., 'Some Issues Raised by Marksist Analyses of European Integration' , Bulletion of the CSE, V, 1, 13, March 1976, Holloway, J. and Picciotto, S., 'The Crisses of Capital, The Crises of The State and European Integration', Mimeo, January, 1976, Holloway, J. and Picciotto, S., 'Capital, Crises, and the State', Capital and Class, 2, s. 76-101,1977, Holloway, J. and Picciotto, S., 'Introduction: Towards a Marksist theory of the state' ed: Hollaway, J. and Picciotto, S., State and Capital : A Marksist Debate, University of Texas Press, Austin, 1978, s. 1-31, Holloway J. And Picciotto, S., 'Capital, The State and European Integration', Research in Political Economy, 3, 1980, s. 123-154.

93. Bu makale Holloway ve Picciotto'nun o dönemde yayınladıkları makalelerin nihai versiyonu olarak kabul edilmektedir.

94. Bkz. Marks, K., Kapital Birinci Cilt, çev: Alaattin Bilgi, Sol Yay., 4. Baskı, Ankara , 1993, s. 87-88.

95. Holloway ve Picciotto'ya göre kapitalist devletin analizi için başlangıç noktası genel olarak devlet değil kapitalist toplumdur. Çünkü pre-kapitalist toplumlarda devlet hiçbir zaman aynı biçimde var olmamıştır. Bu nedenle Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'ndeki ele alışı kapitalist devletin kavranması açısından yeterli bir temel sağlamaz. Aynı şekilde Gramsci, Poulantzas ve Miliband'ın çalışmaları da bir devlet kuramı inşa etmek için yeterli bir temel sağlayamaz. Çünkü mesele devleti basit bir şekilde egemen ve tabi sınıflar arasındaki ilişkinin içeriği içine yerleştirmek değildir. Asıl mesele devleti kapitalist toplumlarda bu egemenlik ilişkilerinin takındığı tarihsel biçimin (yani sermaye ilişkisinin) içeriği içine yerleştirmektir.

96. Holloway ve Picciotto'ya göre, politik düzeyin biçim, fonksiyon ve sınırlarını sermaye birikimi ve onun sınırları ile ilişkilendirme gereksinimini ihmal ederek, politik düzeyin göreli özerkliğinde ısrar eden 'Politisist' yak-

laşımlar (özellikle Poulantzas) işte bu illüzyona kapılmışlardır. Bu düşünürlere göre İngiltere'de Marksist devlet tartışmaları 'araççı' ve 'yapısalcı' yaklaşımlar olarak adlandırılan yanlış bir kutuplaşmanın etkisinde kalmıştır. Miliband ve Poulantzas'ı Marksist devlet tartışmalarında birbirine zıt alternatifler olarak sunmak doğru değildir. Miliband ve Poulantzas'ın görüşlerinde, görüşlerin birbirinden farklılıkları kadar önem taşıyan ortak öğeler de mevcuttur. Her iki yazar da politik düzeyi bilimin özerk bir inceleme nesnesi olarak kabul etmektedir. Poulantzas açık bir şekilde, Miliband da zımni olarak Kapital'in 'iktisadi düzeyin' analizini yaptığını ve Kapital'de geliştirilmiş kavramların (değer, artık-değer, birikim gibi) bu düzeyin analizine özgü kavramlar olduğunu kabul etmektedirler. Bu yazarlara göre, nasıl ki Kapital iktisadi düzeyi bilimin 'belirli ve özerk bir nesnesi' olarak analiz etmiş ise, Marksist siyaset kuramının görevi de, politik düzeye özgü yeni kavramları geliştirilebilmek için (hegemonya, güç bloğu, yönetici sınıf gibi) politik düzeyi bilimin özerk ve belirli bir nesnesi olarak kabul etmektir. Bu çerçevede bu yazarlar Marks'ın 'siyasi değinmelerinde' dağınık bir biçimde bulunan 'siyasi kavramları' geliştirme kaygısı taşımışlardır. Holloway ve Picciotto, Miliband ve Poulantzas'ın bu tavrının Marks'ın büyük çalışmasının yanlış bir yorumuna dayandığı ve hem akademik hem de işçi sınıfı mücadelesi açısından hatalı olduğu kanısındadırlar. Bir kere Kapital iktisadi düzeyin analizi değil politik iktisadın materyalist bir eleştirisidir. Yani Kapital ekonomiyi, sömürünün sınıf ilişkilerinden izole ederek analiz etmeye çalışan burjuvazi girişiminin materyalist bir eleştirisidir. Holloway ve Picciotto'ya göre Miliband ve Poulantzas'ın devlet analizlerini sermaye ilişkisinin çelişkileri içine temellendirmemeleri (aynı şey Gramsci için de söylenebilir) iki önemli sonuca yol açmaktadır: 1.Bu yorumcular politik biçimlerin gelişimini analiz edememektedirler 2. Miliband ve Poulantzas devletin birikim süreci ile olan ilişkilerinin, devlet faaliyetleri üzerine koyduğu sınırlamaları sistematik bir biçimde analiz edememektedirler. Bkz. Holloway,. J. and Picciotto, S., 1991, a.g.m. s. 116-118.

97. Bkz. Holloway, J. and Picciotto, s. 1991, a.g.m. s. 122 s. Clarke, Alman devletin türetilmesi yaklaşımına egemen olan eğilim ile Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımları arasındaki önemli farkın altının çizilmesinin gereğini vurgulamaktadır. Clarke'a göre, Alman tartışmalarında devletin mantıksal ve/veya tarihsel olarak türetilmesine yapılan vurguya karşın Holloway ve Picciotto'nun fikirlerindeki merkezi tema, bu yazarların sınıf mücadelesinin üstünlüğüne yaptıkları vurgudur. Clarke'a göre, Holloway ve Picciotto sadece mevcut devlet biçimi içinde değil aynı zamanda mevcut devlet biçimine karşın bir mücadele olarak sınıf mücadelesinin önemini vurgulayarak, kapitalist devlet biçimini sınıf mücadelesinin daimi bir nesnesi ve onun sonucu olarak

analiz etmektedirler. Clarke bu yorumundan hareketle Holloway ve Picciotto'nun yaklaşımlarının devletin türetilmesi ekolünün bir versiyonu olarak değerlendirilmemesi gerektiği kanaatine varmıştır. Bkz. Clarke, S. 1991a, a.g.m., s. 40-41.

98. Bilindiği gibi Marks da zaten kapitalist krizleri, mevcut çelişkilerin geçici fakat etkili çözümleri olarak sürekli devreye giren dönemler biçiminde analiz etmektedir. Bkz. Marks, K., Kapital üçüncü cilt, çev: Bilgi, A. 2. baskı, Sol Yay., Ankara, 1990, s. 221. Bu bağlamda Türkiye'de örneğin 1994 yılında bunalımdan çıkış için ücretlerin dondurulması talebinin gündeme getirilmiş olması bir tesadüf değildir.

99. Holloway ve Picciotto'nun buradaki açıklamaları Hirsch'i anımsatmaktadır.

100. Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren kamu harcamalarının kısılması ve özelleştirmenin sağlanması konusunda burjuvazinin yürütmüş olduğu mücadeleyi bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

101. Bkz. Gülalp , H., "Sermaye Birikimi ve Devlet" , Kapitalizm Sınıflar ve Devlet, Çev : Akınhay, O. ve Yılmaz, A., Belge Yay., İstanbul, 1993d, s. 84-87., Barrow , C. , W., 1993, a.g.e., s. 94 ve Clark, L., and Deor, M., 1984, a.g.e., s. 31.

102. Devletin türetilmesi ekolünün aslında "indirgemeci" bir ekol olduğu yönündeki eleştiriler için bkz. Ansal, H ve Savran, G., 1987, a.g.e., s. 29. ve Gülalp, H., 1993 d, a.g.m, s. 86-87.

103. Nitekim örneğin H. Gülalp, B. Jessop'un sermaye mantıklı eğilimi eleştirmekte kullandığı argümanları, tüm türetme kuramını kapsayacak şeklide kullanma eğilimindedir. Bkz. Jessop, B., 1990 a, a.g.m., s. 37-38. ve Gülalp, H., 1993d, a.g.m., s. 86-87.

104. Örneğin Clarke'a göre Hirsch'ın analizi kar oranlarının düşme eğilimine karşı telafi edici eğilimleri harekete geçirme temel sorumluluğunu devlete vererek "iradeci bir politisizm" içine düşme eğilimindedir. Bkz. Clarke, S., 1991 a, a.g.m., s. 14.

105. Türkiye'de son 10 yıl içinde sosyal-demokrat partiler gerek SHP-DYP koalisyonu döneminde gerekse ANAP-DSP koalisyonu döneminde kitleleri sisteme entegre etmek ve kitlelerin taleplerini sistemin gerekleri ile uyumlu hale getirme işlevlerini başarı ile yerine getirmişlerdir. Bu bağlamda 1999 genel seçimleri ile dönemin DİSK Başkanı Rıdvan Budak'ın DSP'den milletvekili olması dikkat çekicidir.

106. Bkz. Barker, C., 1991, a.g.m., s. 209.212. Holloway, Barker'in yukarıda geliştirmiş olduğu eleştirilere karşıt olarak kendi yaklaşımlarını savunmuştur. Holloway'a göre, devletin türetilmesi ekolü, kullandığı dilin

soyut olması ve bulanıklığı ayrıca tartışmaya katılanların çoğunlukla teorik tavırlarının uzantılarını yeterince geliştirememeleri sebebiyle yanlış anlaşılmıştır. Bu çerçevede Barker'in eleştirileri yanlış yönlendiricidir. Çünkü devletin türetilmesi tartışması sadece belirli bir devletin kavranması ile ilgilenmemektedir. Devletin türetilmesi tartışması "devlet olmanın" kavranması ya da daha iyi ifadesi ile "politik olanın kavranması" ile ilgilidir. Holloway'a göre türetme ekolünün değerlendirilmesine yönelik çalışmalarda "politik olan" anlamındaki devlet ile herhangi bir ulus devlet anlamındaki devlet arasında ciddi karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Politik olan ile ulus devlet arasındaki ayrımın anlam ve önemi ile bu ayrımın netleştirilmesinin türetme kuramının gelişmesine yapacağı katkının ayrıntıları için bkz. Holloway, J., "Global Capital and the National State", Capital and Class, 52, s. 29-37.

107. Gold, D., A. - Lo, C., Y., H., - Wright, E., O., "Marksist Kapitalist Devlet Teorilerindeki Son Gelişmeler- II", Çev : Berktan, Y., Birikim, Sayı: 22, Birikim Yayınları, İstanbul, 1976 b, s. 47-51.

108. Burada Offe'nin saymış olduğu bu dört koşulu devletin "kapitalist" bir niteliğe sahip olması için taşıması gereken kurgusal prensipler olarak anlamak gerekir. Böylece sistem analizi, devletin kapitalist niteliği ile ilgili bu dört prensibi öncül olarak benimsemiş olmaktadır.

109. Bkz. Offe, C., 1994, a.g.m., s. 111-112. Ayrıca Offe'nin bu konudaki değerlendirmelerini Türkçe literatüre aktaran bir çalışma için bkz. Ergil, D., 'Kapitalist Devlet', Birikim, Sayı: 15 , Birikim Yay., İst. s. 23-31.

110. Gold, D., A., Lo, C., Y., H., Wright, E., O., 1976 b, a.g.m., s. 47-48. 28 Şubat 1997 tarihli ünlü Milli Güvenlik Kurulu kararları ile TC devleti, dönemin koalisyon hükümetinin büyük ortağının siyasi tercihlerinin "dışta bırakılma"sını hedeflemiştir. Nitekim bu kararları takiben Refah Partisi hükümet dışında kalmış ve daha sonra da kapatılmıştır. Yakın dönem Türkiye siyasetindeki bu gelişmeler Offe'nin bahsettiği anlamda devletin gerçekleştirdiği "olumsuz seçme"nin bir örneği olabilir. Kanımca Refah Partisi özünde her ne kadar anti - kapitalist çıkarları temsil eden bir parti olmasa da, bu partinin kullandığı 'radikal' söylem Türkiye sermaye birikim sürecinin mevcut yönelimini değiştirme ihtimalini hissettirmiştir. Ayrıca Offe'nin geliştirmiş olduğu bu olumsuz seçme kavramı Türkiye'de 1980 yılında gerçekleşmiş olan askeri darbenin ve darbe sonrası dışarıda bırakılmış olan sınıf tercihlerinin kavranması açısından da yararlı olabilir.

111. Görüldüğü gibi burada sistem analizi, Altvater'in bireysel kapitalistlerin iktisadi faaliyetlerin karlı bir şekilde sürmesi için gerekli olan genel politik ve maddi koşulları kendi kendilerine temin edemeyecekleri yönündeki tezini açıkça kabul etmektedir.

112. Bkz. Barrow, C., W., 1993, a.g.e., s. 105-106. O'Connor'un burada aktarılan görüşleri yazarın 1973 yılında yayınlanan "The Fiscal Crisis of The State" adlı çalışmasına dayanmaktadır. Yazarın kapitalist gelişmenin çelişkileri ve devlet konusundaki yakın dönem düşünceleri için bkz. O'Connor, J., "Birikim Bunalımı Yeni Bireycilik, Sınıf Mücadelesi ve Çağdaş Kapitalizm" Çev: Çakıroğlu A. , Belge Yayınları, İstanbul, 1995.

113. A. Gorz'un "üretimcilik" ve "üretimci olmayan değerler" terimlerine hangi anlamları yüklediği için bkz. Gorz, AndrÈ, "Kişi, Toplum, Devlet", Post Modernist Burjuva Liberalizmi, Çev: Alogan, Y, Sarmal Yay., İstanbul, 1995, s. 129-144.

114. Barrow, C., W., 1993, a.g.e., s. 109-110. Sistem analitik yaklaşım kapitalist gelişme sürecinde toplumsallaştırma alt sisteminin işleyişindeki aksaklıklar sonucunda ortaya çıkan bireylerden oluşan grupların kapitalizmdeki rollerini "yeni sosyal hareketler" kuramı çerçevesinde ayrıntılı olarak incelemektedir. Sermayenin organik bileşimindeki yükselmeye bağlı olarak kapitalist emek piyasası tarafından içerilemeyen ve sistemin araçları ile başarılı bir şekilde toplumsallaştırılamayan "yeni sosyal gruplar" kapitalizme karşı bir hareketin sisteme ait ajanları olarak tahayyül edilmektedir. Offe'ye göre, yeni sosyal gruplar kapitalist olmayan kurumsal yapıların tohumlarını içermektedir ve bu grupların başlattıkları yeni sosyal hareketler anti-kapitalist ve üretimci olmayan talepleri gündeme getirmektedirler. Bu gruplar kapitalist gelişmenin, ekolojik tahribat, kamu sağlığı felaketleri, kentsel yozlaşma, işsizlik, fakirlik, ayrımcılık gibi olumsuz etkilerine dikkat çekmektedirler. Sistem analitik yaklaşımın kapitalist gelişmenin "safraları" olarak değerlendirdiği yeni sosyal grupların nitelikleri ve yeni sosyal hareketlerin kapitalist siyasi süreçteki önemi konusundaki analizlerin ayrıntıları için bkz. Offe, C. "Challenging the Boundaries of Institutional Politics: Social Movement Since the 1960s" Changing Boundaries of the Political Essays on the Evolving Balance Between the State and, Society, ed: Maier, C., S., Cambridge University Press, Cambridge , 1989, s. 63-105 ve Barrow C., W., 1993, a.g.e.., s. 110-114.

115. Türkiye'de Şubat 2001'de döviz kurlarının "dalgalanmaya" bırakılması sonrasında "kurtarıcı" olarak göreve başlatılan Kemal Derviş'in başlattığı ve bu süreçteki tartışmalarda ön plana çıkan ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrışması gerektiği yönündeki politik söylemin nasıl bir işlev icra ettiğini bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Bu politik tavırlar Türkiye'de ancak devletin ekonomiden "ayrılığı" illüzyonunun pekişmesine katkı sağlayacaktır.

116. Bu bakımdan Türkiye solunun bir kısmının burjuva demokrasisinin gerçek demokrasiye dönüşümü konusunu yeterince vurgulamadan sadece "demokrasi" talebini gündemde tutması solun taleplerinin burjuva demokrasisinin sınırları ile kuşatılması gibi ciddi politik-stratejik bir sonuca yol açmaktadır.

117. Bizce bu egemen algılayış Türkiye'de yakın dönemdeki genel seçimlerde seçmen davranışını önemli ölçüde etkilemiştir. Kitlelerin sorunların temel nedenini, yönetim başarısızlıkları ve yöneticilerin kişisel yetersizliklerine bağlamaları durumunda, her genel seçimde kişisel özellikleri itibariyle göreli olarak daha yeterli gördükleri liderlere yönelmeleri şaşırtıcı değildir. Bu çerçevede Kemal Derviş ve Tayyip Erdoğan'ın halkın yeni gözdeleri olmalarını anlamlandırmamız mümkündür. Kemal Derviş'in yapmış olduğu basın toplantılarında son on yılda Türkiye'nin kötüye gidişinin nedenini yönetim başarısızlıklarına bağlaması da ilginçtir. Ne yazık ki sorun bu kadar basit ve teknik değildir. Bu tutum tipik bir şekilde burjuvazinin krize bakışını yansıtmakta ve sorunların temelinde kapitalizmin çelişkilerinin bulunduğu gerçeğini gizlemektedir.

ÇIKAN KİTAPLAR

TARİH

- EĞER ÖYLE OLSAYDI • CİLT 1 ALTERNATİF DÜNYA TARİHİ — *Robert Cowley*
- EĞER ÖYLE OLSAYDI • CİLT 2 ALTERNATİF DÜNYA TARİHİ — *Robert Cowley*
- BAŞKA TARİH BAŞKA TÜRKİYE — *Seyfi Öngider*
- ÖTEKİ AMERİKA — *Howard Zinn*
- TARİHTE BÜYÜK FİYASKOLAR — *W.R. Forstchen B. Fawcett*
- TÜRK TARİHİNDE FİYASKOLAR — *Seyfi Öngider*
- 2500 YILLIK SAVAŞ TARİHİ — *John Keegan*
- LİDER BİYOGRAFİLERİNDEKİ TÜRKİYE — *Seyfi Öngider*

ROMAN

- BALIĞIN BİSİKLETE İHTİYACI NE KADARSA KADININ ERKEĞE İHTİYACI O KADARDIR — *Fay Weldon*
- ATLIKARINCA — *J. Robert Janes*
- ELBİSENİN KİRACISI — *Sheri Holman*
- APTAL İNCİR AĞACI — *Eudora Welty*
- KONGO ATEŞİ — *Robert Bennet*
- MIRIAM'IN ŞARKISI — *Mark Mathabane*
- AZİZE KATHERINE'İN ÇALINAN DİLİ — *Sheri Holman*
- İMPARATORDAN BİR ARMAĞAN — *Therese Park*
- AYAKTA KALAN SON KADIN — *Winona LaDuke*

BİYOGRAFİ

- PEÇEYE ÖFKE — *Parvin Darabi R.P. Thompson*
- KANARYA — *Canary Conn*
- HAYATIM HARBİDEN ROMAN — *Mehmet Kartal*
- HER ŞEY SU İLE BAŞLADI — *Helen Keller*
- ARAP KAYMAKAM — *Orhan Koloğlu*
- BAYKUŞ İMPARATORLUĞU — *O'Brien-Phillips*

ARAŞTIRMA

- KUTSAL DEHŞET — *James A. Haught*
- KUTSAL NEFRET — *James A. Haught*
- GECENİN GÖZLERİ — *Mehmet Kartal*
- BİR GÖKKUŞAĞI PROJESİ — *Daniel Singer*
- AMERİKAN MUHALİFLERİ KONUŞUYOR — *South End Press*
- LÜZUMSUZ BİLGİLER ANSİKLOPEDİSİ — *Tamer Korugan*
- KÖSTEBEK İNSANLAR — *Jennifer Toth*
- MASKELER, SÜVARİLER, GACILAR — *Pınar Selek*
- ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE YAŞLILIK — *İsmail Tufan*
- DOĞANIN YARATTIĞI GİBİ — *John Colapinto*

İSTEYİN GÖNDERELİM!

- **Kitaplarımızı kolayca ve uygun fiyatlarla edinmek ister misiniz?**
- **Peşin alışlarda %20 indirimden yararlanıyorsunuz**
- **Vadeli alışlarınız ise kitapların üst fiyatı üzerinden**
- **Siparişleriniz en geç on gün içinde posta/kargoya veriliyor**
- **10 milyon TL ve üzerindeki siparişlerinizde posta/kargo ücreti ödemenize gerek yok. Bu masrafı yayınevimiz üstleniyor**
- **Ödemelerinizi kredi kartı ile yapabiliyorsunuz**
- **Bütün yapacağınız aşağıdaki adresten bir sipariş formu istemek**

Hepsi bu!

Aykırı Yayıncılık
Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok. Fırathan No: 30 Kat: 2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 0.212.513 81 57 Faks: 0.212.511 62 52
aykiri@kuraldisi.com

Kuraldışı
KİTABEVİ

Artık aradığınız tüm kitaplar, CD ve kasetler Kuraldışı Kitabevi'nde.

Sizi tüm sıcaklığıyla saracak
Kuraldışı Kitabevi
Kadıköy'de!

Caferağa Mah. Mühürdar Cad. 59/1 Kadıköy/İSTANBUL
Bilgi için: 0 216 380 29 24

avkırı
TARİH

EĞER ÖYLE OLSAYDI...

ALTERNATİF DÜNYA TARİHİ

CİLT 2

Derleyen
Robert Cowley

TARİH ORMANININ DERİNLİKLERİNDE GEZİYE DEVAM

İlk cildini Ağustos 2000'de yayınladığımız EĞER ÖYLE OLSAYDI- ALTERNATİF DÜNYA TARİHİ'nin ikinci cildinin de hak ettiği ilgiyi göreceğinden kuşku yok. İlk cilt 2000 yılının en çok satan tarih kitapları arasında yer alırken, gerek bir bütün olarak tarihe getirdiği yeni bakış açısı ve gerekse de tek tek makalelerin niteliği ve zenginliği açısından dikkat çekmiş ve hayli tartışmaya kapı aralamıştı. O kapının arkasında ne olduğunu merak ederek içeri girenler tarihle ilgili yeni perspektifler, yeni bilgiler ve yeni keyiflerle karşılaşmışlardı. Bu bağlamda elinizdeki ikinci cilt de birincisi kadar ilginç, birincisi kadar nitelikli ve birincisi kadar provakatif makalelerden oluşuyor.

İsa'nın çarmıha gerilmemesi durumunda Hıristiyanlık neye benzerdi? Ya Amerika kıtasını İspanyollar'dan önce Çinliler bulsaydı? Bugünkü ABD'nin yaklaşık üçte birini oluşturan Louisiana eyaleti Fransa'ya aitti ve pekala Napolyon Atlantik'in öbür yakasına gitmeyi düşünebilirdi. Ya bunu yapsaydı? 1917 Rus Devrimi'nin gerçekleşmesinde belirleyici rol oynayan Lenin sürgünde bulunduğu İsviçre'den Rusya'ya bir mühürlü tren içinde ve Almanların yardımıyla dönmüştü. Almanlar bu kolaylığı sağlamasalar Ekim Devrimi yine olur muydu, yoksa Rusya'nın ve dünyanın tarihi daha farklı mı akardı? Ya da İngiltere'nin kaderi ve ona bağlı olan Hitler'in sonu 1940'da Churchill değil de Lort Halifax İngiltere Başbakanı olsaydı yine aynı olur muydu? Kızılordu Berlin'e girdiği sıralarda sığınağında intihar eden Hitler sağ yakalansa ve savaş suçlusu olarak Nürmberg'te yargılansaydı? Ya da Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atılmasaydı?